

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KADIN ÇALIŞMALARI
ANABİLİM DALI**

**OSMANLI'DA KADIN HAREKETİ VE MİLLİYETÇİ İDEOLOJİNİN KESİŞİMLERİ:
KADINLAR DÜNYASI**

Tezli Yüksek Lisans Tezi

ÖZGE ÖZDEMİR AKKOÇ

Ankara, 2019

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KADIN ÇALIŞMALARI
ANABİLİM DALI**

**OSMANLI'DA KADIN HAREKETİ VE MİLLİYETÇİ İDEOLOJİNİN KESİŞİMLERİ:
KADINLAR DÜNYASI**

Tezli Yüksek Lisans Tezi

ÖZGE ÖZDEMİR AKKOÇ

PROF. DR. ELİF EKİN AKŞİT VURAL

Ankara, 2019

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KADIN ÇALIŞMALARI ANABİLİM DALI**

**OSMANLI'DA KADIN HAREKETİ VE MİLLİYETÇİ
İDEOLOJİNİN KESİŞİMLERİ: KADINLAR DÜNYASI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Elif Ekin Akşit Vural

TEZ JÜRİSİ ÜYELERİ

Adı ve Soyadı

İmzası

- 1-
- 2-
- 3-
- 4-
- 5-

Tez Savunması Tarihi

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne,

Prof. Dr. Elif Ekin Akşit Vural danışmanlığında hazırladığım “Osmanlı’da Kadın Hareketi ve Milliyetçi İdeolojinin Kesişimleri: Kadınlar Dünyası (Ankara.2019) ” adlı yüksek lisans - doktora/bütünleşik doktora tezindeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu, başka kaynaklardan aldığım bilgileri metinde ve kaynakçada eksiksiz olarak gösterdiğimi, çalışma sürecinde bilimsel araştırma ve etik kurallarına uygun olarak davrandığımı ve aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul edeceğimi beyan ederim.

Tarih:
Adı-Soyadı ve İmza

TEŞEKKÜR

Bu çalışmada emeği geçen ve tez yazma s¼recimde hayatımı kolaylaőtıran insanlara teőekk¼r borçluyum.

Öncelikle çok değerli hocam ve tez danıőmanım Elif Ekin Akőt'e, tanıştığımız g¼nden beri bana g¼vendi, teşvik etti. Yazdıklarıyla feminist tarih literat¼r¼ne yaptığı katkılar ve çalıőmamın her aşamasında katkıları, soruları ve y¼nlendirmeleri olmasaydı, bu tezi yazamazdım.

Tez savunma j¼rimde yer alan G¼l Karag¼z Kızılca ve Bahar G¼rsel'e, tezimi titizlikle okudukları ve çok önemli katkıları için minnettarım.

Osmanlı'da hayat haklarını arayan kadınlara dair araştırmaları ve yazdıklarıyla ön¼m¼ açan ve tavsiyeleriyle tezime katkıda bulunan Aynur Demirdirek'e, çok kıymetli önerileri için teőekk¼r ederim.

Hayatımızın pek çok alanında benzer yollardan geçtiğimiz ve birlikte d¼őnmeyi, birlikte iőler yapmayı çok sevdiğim Demet G¼liek'e, bu çalışmanın her aőamasını titizlikle okuduğu, yorumları ve önerileriyle katkıda bulunduğu için minnettarım.

Her ihtiyacım olduğunda yardımcı olan; t¼m sıkıntıları, pozitifliği ve işleri yoluna koymaktaki becerisiyle savuőturan Fidan Sabaz'a, bu s¼rete dostluğuyla yanımda olduğu ve beni sakinleőtirdiđi için teőekk¼r ederim.

Tez s¼recinde birbirimize yoldaő olduğumuz çok sevgili Cemre Dağıstanlı ve Dilara Caner'e, dayanışmanın kolaylaőtıracılıđını ve sakinleőtiriciliđini, g¼zelliđini yaőattıkları için teőekk¼r ederim.

Çok kıymetli bir dost, Işıl Kurnaz'a, tezimi okuduğu, yorumlarıyla katkıda bulunduğu ve bu süreçte dostluğunu her zaman hissettirdiği için teşekkür borçluyum.

Gülper'e, hayatımızda pek çok adımı birlikte attık, birlikte büyüdük. Her zaman olduğu gibi tez yazma sürecimde de yanımda olduğu ve destek verdiği için teşekkür ediyorum.

Tüm hayatım boyunca beni her anlamda destekleyen, yanımda olduklarını her zaman hissettiğim anneme ve babama, nerede olursam ve ne yaparsam yapayım arkamda olduklarını, beni koşulsuz sevdiklerini ve desteklediklerini bilmenin verdiği güven paha biçilemez.

Son olarak Yücel'e, tezimin her sayfasını okuyup, benimle birlikte düşündüğü, hayatımı her anlamda güzelleştirdiği ve kolaylaştırdığı ve hepsinden önemlisi beni yazmaya, hayallerimin peşinden gitmeye teşvik ettiği için teşekkür ediyorum.

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR	i
İÇİNDEKİLER.....	iii
KISALTMALAR	v
1. GİRİŞ	1
1.1. TEZİN TASLAĞI.....	5
1.2. YÖNTEM	7
1.2.1. Feminist Araştırma	8
1.2.2. Feminist Tarih Yazımı.....	10
2. DÖNEMİN SİYASAL YAPISI	15
2.1. TANZİMAT FERMANI.....	16
2.2. İKİNCİ MEŞRUTİYET DÖNEMİ.....	18
2.2.1. Kadınlar Dünyası Dergisinde Meşrutiyet’e Dair Görüşler.....	21
2.3. OSMANLI KADIN HAREKETİ	24
2.3.1. Kadın Dergileri.....	27
2.3.2. Kadın Dernekleri	28
3. KADINLAR DÜNYASI DERGİSİ	30
3.1. ÖZELLİKLERİ VE YAPISI	30
3.2. KONU BAŞLIKLARI	33
3.3. OSMANLI MÜDAFAA-İ HUKUK-I NİSVAN CEMİYETİ	36
4. FEMİNİZM VE MİLLİYETÇİLİĞİN KESİŞİMLERİ	39
4.1. MİLLİYETÇİ SÖYLEMLE ORTAKLIĞIN KADIN HAREKETİ AÇISINDAN SINIRLILIKLARI	41
4.1.1. Kadınlar Dünyası’nın Feminizmi.....	42
4.1.2. Siyasal Hak Talebinin Yokluğu	48
4.1.3. Geçmişin (Yeniden) İcadı	51
4.1.4. Yerli Malı Kullanımı Tartışmaları Bağlamında Yerlilik, Millilik, Osmanlılık	53
4.2. HAK TALEPLERİ İÇİN MEŞRU BİR ZEMİN OLARAK MİLLİYETÇİLİK	60
4.2.1. Eğitim Hakkı Talebi	62
4.2.1.1. Annelik	67

4.2.1.2. Aile	68
4.2.2. Çalışma Hakkı Talebi.....	70
4.2.2.1. Giyim ve Tesettür	74
5. SONUÇ.....	78
KAYNAKÇA	80
ÖZET	85
ABSTRACT	86

KISALTMALAR

a.g.e. : Adı Geçen Eser

ev. : Çeviren

der. : Derleyen

s. : Sayfa

vd. : Ve Diğerleri

1. GİRİŞ

Kadın Çalışmaları alanına ve feminist hareketin tarihine ilgi duymaya başladığımda karşılaştığım ve ilgimi çeken alan, Türkiyeli pek çok feminist tarihçi için olduğu gibi, benim için de bir “keşif” sayılabilecek, dönemin dergileri aracılığıyla seslerini duyabildiğimiz Osmanlı Türk-Müslüman Kadın Hareketi oldu. Tarih anlatılarında ve kitaplarında yer almayan ve günümüz Türkçesine çevrilmemiş kadın dergileri, 1980’li yıllarda Türkiye’de örgütlenen feminist hareketin içinde yer alan feminist araştırmacılar tarafından açığa çıkarıldı. Tarihin derinliklerinde uzun yıllar gizli kaldıktan sonra gün ışığına çıkarıldığı için bir “keşif” sayılan bu kaynaklar, keşfedilmelerinden sonra feminist tarihçilerin ve araştırmacıların detaylı analizlerine konu oldu.¹

Bu alan üzerine yaptığım okumalarda, Osmanlı’da dergiler aracılığıyla sesini duyuran ve dernekler etrafında örgütlenen kadın hareketi ile ilgili karşılaştığım ilk tanımlamalardan biri “feminist anneannelerimiz”² söylemi oldu. Türkiyeli feminist tarihe dair bu söylem, bizden yüz yıl önce, bizim yaşadığımız topraklarda yaşamış kadınlarla benzerlikler taşıdığımız, benzer toplumsal koşullarda, aynı haklar için mücadele ettiğimiz, aynı yollardan geçtiğimiz anlamına geliyordu. Yüz yıl önce Osmanlı’da yaşayan kadınlar, içinde yaşadıkları toplumsal koşulları analiz etmiş, bu

---

¹ Serpil Çakır, *Osmanlı Kadın Hareketi*, İstanbul: Metis Yayınları, 1993; Aynur Demirdirek, *Osmanlı Kadınlarının Hayat Hakkı Arayışının Bir Hikâyesi*, Ankara: Ayizi, 2011; Elif Ekin Akşit, *Kızların Sessizliği*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2005; Yaprak Zihnioğlu, *Kadınsız İnkılâp*, İstanbul: Metis Yayınları, 2003.

² Serpil Çakır, *Osmanlı Kadın Hareketi*, İstanbul: Metis Yayınları, 2010, s.17.

koşulları değiştirmek için yazılı basın ve dernekler aracılığıyla hak taleplerinde bulunmuşlardı. Dolayısıyla bu söylemler, benzerliklere odaklanıyordu.

Benim, Osmanlı kadın hareketine dair, özellikle dönemin en önemli kadın dergilerinden biri ve bu çalışmanın da odağı olan *Kadınlar Dünyası* dergisi üzerinden yaptığım okumalarımda gördüğüm ise, 1980 sonrası feminist hareketin yaklaşımından farklı olarak, milliyetçilik söylemi etrafında şekillenen bir mücadele alanıydı. Milliyetçi politikayla el ele yürümüş olan Osmanlı kadın hareketi, içerisinde, günümüz feminist politikasından oldukça farklı dinamikler barındırıyordu. Kendi deneyimlerim aracılığıyla anlamını kavrayamadığım feminizm ve milliyetçilik birlikteliğinin o dönemde yaşayan kadınlar için ne ifade ettiğini, bu iki ideolojinin nasıl bir araya geldiğini ve bu beraberliğin kadınlar ve kadın hareketi açısından ne tür sonuçlara yol açtığını anlamaya çalışmak bu çalışmada asıl amacım oldu.

Dolayısıyla bu çalışmada, kadınlar tarafından kadınlar için hak talep etmekle, bir “erkek kardeşler birliği” olarak, kadınların toplumsal konumuyla yalnızca siyasal reformun tamamlayıcısı olarak görülen içtimai reformun gerçekleştirilebilmesi için ilgilenen ve kadınları modernleşmenin bir göstergesi olarak vitrine koyan milliyetçi politikanın nasıl bir araya gelebildiği, bu beraberliğin çelişkiler barındırıp barındırmadığı, kadınlar için milliyetçiliğin ne anlama geldiği ve kadınların milliyetçiliği kendi hak talepleri açısından nasıl kullanışlı bir aygıtla dönüştürebildikleri benim temel sorularım oldu. Milliyetçi politikaya kadınların ne tür söylemlerle dâhil edildiği feminist literatürde³ yer etmiş bir konuydu. Ne var ki, kadın hareketinde milliyetçi politikanın nasıl bir yeri olduğu ve milliyetçiliğin kadınlar için ne anlama geldiği, üzerinde yeterince düşünülmüş bir olgu değildi. Ben de bu noktada kadınların

---

³ Kumari Jayawardena, *Feminism and Nationalism in the Third World*, London and New Jersey: Zed Books, 1994; Lois A. West, *Feminist Nationalism*, London: Routledge, 1997; Nira Yuval-Davis, *Gender and Nation*, London: Sage, 1997; Cynthia Enloe, *Muzlar, Plajlar ve Askeri Üsler: Feminist Bakış Açısından Uluslararası Siyaset*, İstanbul: Çitlenbik Yayınları, 2003.

milliyetçi politikayı nasıl kullanışlı bir araca dönüştürdüklerine ve hak talepleri açısından milliyetçi politikayı nasıl kullandıklarına bakmak istedim. Böylelikle kadınların milliyetçi politikayla ilişkisinin tek taraflı olmadığını, kadınların da milliyetçi politikayı kendi amaçları için kullandıklarını göstermek istedim. Fakat *Kadınlar Dünyası* açısından milliyetçi politika kullanışlı bir araç olmakla beraber, yalnızca bir strateji de değildi. Özellikle Balkan savaşları sonrası yükselen ve milliyetçi söylemler etrafında şekillenen politik ortam kadınların siyaset yapma biçimlerini de etkilemişti. Dergi bu bağlamda vatan sevgisine dair şiirleri, şehitlerin ardından yazılan mektupları ve intikam söylemleri içeren yazıları da bünyesinde barındırıyordu. Dolayısıyla *Kadınlar Dünyası*'nı anlayabilmek için milliyetçiliği yalnızca bir strateji olarak görmek mümkün değildi. Milliyetçiliği kadınlar açısından çeşitli bağlamlarda, çeşitli söylemler aracılığıyla anlamaya çalıştım.

Kadınlar Dünyası'nın milliyetçilikle ilişkisinin diğer yönü, milliyetçi söylemlerin kadın hareketinin alanını sınırlandırıyor olmasıydı. Öncelikle feminist hareketin radikal eylemlerine sahip çıkma anlamında geride duran bir pozisyonda yer alırlarken, en temel haklardan biri olarak siyasal hak talebinde bulunmaktan da geri duruyorlardı. Bu bağlamda Batılı feminist hareketi yakından takip etmelerine ve pek çok tartışma içerisinde takdir ediyor olmalarına rağmen, kendilerine has bir yöntem izleyecek olduklarının özellikle altını çiziyor ve Batılı feminist hareketin söylem ve eylemlerine doğrudan sahip çıkmaktan imtina ediyorlardı. Bu konuda bir diğer husus, yine milliyetçilik bağlamında yürütülen “Türklük” ve “Osmanlılık” tartışmalarıydı. Bu tartışmanın göbeğinde kimin “yerli” olduğu sorunu yer alıyordu. Kendilerini “Osmanlı kadınları” olarak tanıtmalarına rağmen “Türk kadınları” söylemi de dergide merkezi bir konumda yer alıyor, böylelikle Osmanlı unsuru olan diğer milletlerden kadınları dışlayan bir söylem kullanmış oluyorlardı. Tüm bu yaklaşımların sonucu olarak da diğer

milletlerden kadınlarla bir dayanışma içerisinde olmaktan uzak bir pozisyonda yer alıyorlardı.

Osmanlı'da kadın hareketi ve milliyetçi politika ilişkisini anlayabilmek ve tüm bu tartışmaların anlamlarını görebilmek için baktığım yer *Kadınlar Dünyası*'nın sayfaları oldu. *Kadınlar Dünyası*, o dönem yayınlanan kadın dergileri arasında, kadın hakları açısından dönemin diğer kadın dergilerine göre en radikal söylemlere sahip olan dergiydi. Aynı zamanda milliyetçi hareketle organik bağları olan Nisa-i İslam Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin sözcülüğünü üstlenmesi bakımından milliyetçiliğinden bağımsız değerlendirilemezdi. *Kadınlar Dünyası*'na odaklanmamın önemli bir sebebi daha vardı. Dergi, okur mektuplarına ve birbirine zıt düşen ya da çeşitlenen farklı düşüncelere aynı sayfalarda yer veriyor olması nedeniyle çeşitli gruplara ulaşabilen ve birbirinden farklı fikirleri bir arada bulundurabilen bir dergiydi. Bu durumun, derginin, fikirsel dünyalarını geliştirmek ve tartışmalarını bu şekilde yürütmek için seçtiği özel bir yol olduğu düşündüğüm için de, *Kadınlar Dünyası*'nı yalnızca başyazılar ve yazar kadrosunun yazılarıyla değil okur mektupları ve derginin çeşitli sayılarında az sıklıkla da olsa yazan yazarların görüşleriyle bir bütün olarak değerlendirdim. Tek bir görüşün taşıyıcısı olmakla kalmayıp dönemin farklı fikirlerini, kafa karışıklıklarını ve tartışmalarını yansıtmaları bakımından *Kadınlar Dünyası*'nı izlemeyi önemli buldum.

Sosyoloji mezunu bir Kadın Çalışmaları öğrencisi olarak *Kadınlar Dünyası*'nın yayınlandığı dönemin toplumsal ve siyasal koşullarını anlamaya ve *Kadınlar Dünyası*'nı bu bağlamda okumaya çalışmakla birlikte, önceliğim *Kadınlar Dünyası*'nda yayınlanan yazılar oldu. *Kadınlar Dünyası*'nda yayınlanmak üzere yayın kurulu tarafından yazılan ve seçilen yazılar, fikirsel açıdan karşıtlıklar ve çokluklar barındırması bakımından tesadüfen bir araya getirilmiş ya da yalnızca belli bir bakış açısının yansıması olan yazılar değildi. Bu yüzden yalnızca dergideki yazılara

odaklandım çünkü bir aktör olarak *Kadınlar Dünyası*'ni kendini anlattığı biçimiyle görmek istedim. Bununla birlikte yayın kurulu ile düşünceleri karşı karşıya gelmiş olmasına rağmen yayınlanan okur mektuplarını da özellikle dikkate aldım çünkü yayın kurulu bu mektupları da kendi görüşlerine ters düşmelerine rağmen yayınlamaya belli bir tartışma ortamının kapılarını açmak istiyor ve bu fikirler üzerine düşünüyordu. Dolayısıyla benim kadın hareketinin ve milliyetçi ideolojinin hangi bağlam ve biçimlerde bir araya geldiğini anlamak için baktığım yer yalnızca *Kadınlar Dünyası* sayfaları oldu. Konu hakkındaki fikir ve yorumlarımı feminist literatürle derinleştirmeye ve desteklemeye çalıştım.

1.1. TEZİN TASLAĞI

Bu tezin amacı geç dönem Osmanlı'da kadın hareketinin en güçlü temsilcilerinden biri olan *Kadınlar Dünyası* dergisinin milliyetçiliği kadın haklarını gerekçelendirmek için bir strateji olarak nasıl kullandığı ve bunun için milliyetçilikle kurduğu ilişkinin söylemleri üzerinde yarattığı sınırlayıcı etkiyi iki yönlü biçimde incelemektir. Bu bağlamda çalışmanın ilk bölümünde çalışmanın konusu ve soruları açıklandı. Soruların kaynağı ve temel motivasyonları ortaya konuldu. Araştırmanın odağı olarak *Kadınlar Dünyası* dergisinin seçilme sebebi açıklandı. Yöntem bölümünde feminist araştırma ve feminist tarih yazımı literatürleri incelendi, çalışmanın yöntemsel çerçevesi çizildi.

Çalışmanın ikinci bölümünde, *Kadınlar Dünyası*'ndaki tartışmaların odağını oluşturan siyasal düşüncelerin kaynağını oluşturan İkinci Meşrutiyet döneminin fikirsiz altyapısını hazırlayan tarihsel ve sosyal koşulları anlayabilmek için Osmanlı

modernleşmesinin ilk adımları olan Islahatlar dönemine ve Tanzimat dönemine bakıldı. Tanzimat Fermanı'nın Müslüman olmayan erkekleri yasa önünde Müslüman erkeklerle eşit kılan ve Ulusçuluk akımının etkilerini azaltmayı hedefleyen maddelerine değinildi. Tanzimat Fermanı'nda kadınları doğrudan etkileyen maddelerin bulunmadığı fakat bu dönemde gelişen düşünce akımlarının ve yapılan reformların sonraki aşamalarda kadınların kamusal alana çıkmalarında önemli bir rolü olduğu tartışıldı. Bunun yanı sıra İkinci Meşrutiyet döneminde yapılan yasal düzenlemelere ve bu yasal düzenlemeler sayesinde sağlanan sansürsüz basın ortamına ve bu ortamda yayınlanan dergi ve gazetelere bakıldı. Bu dönemde gazete ve dergiler aracılığıyla Osmanlı toplumunda o güne kadar toplumun baskıcı özelliği altında yaşamış olan Osmanlı kadınlarının toplumsal konumlarını etkileyecek tartışmalar yürütüldüğünden ve kadın-erkek eşitliği fikrinin gündeme geldiğinden söz edildi. İkinci Meşrutiyet döneminde gerçekleştirilen siyasi dönüşümün devamlılığı olarak gerçekleştirilmek istenen içtimai inkılâbın gerçekleşebilmesi için kadın-erkek eşitliğinin gazete ve dergiler aracılığıyla kamuoyunda gündeme getirildiği söylendi. İkinci Meşrutiyet döneminde en güçlü ifadesini bulan ve dergi ve dernekler etrafında örgütlenen Osmanlı Kadın Hareketi incelendi ve sonraki bölümde *Kadınlar Dünyası*'nın diğer kadın dergilerinden farkı ortaya konulmak üzere, temel taleplerinin neler olduğu tartışıldı.

Üçüncü bölümde *Kadınlar Dünyası*'nda sürdürülen tartışmaları daha iyi anlayabilmek için dergisinin yapısı genel hatlarıyla çizildi, derginin amacı, yöntemleri ve konu başlıkları incelendi. Bu bağlamda derginin dönemin diğer dergilerine kıyasla daha önemli bir kaynak olarak görülmesinin sebepleri, *Kadınlar Dünyası*'nı diğer dergilerden ayıran özellikleri ve bu çalışmanın ana odağı olmasının nedenleri tartışıldı. *Kadınlar Dünyası*'nın alametifarikası olan çok sesliliğini sağlayan koşullar incelendi.

Dördüncü bölümde öncelikle feminizm ve milliyetçilik ilişkisinin neden çelişkili bir ilişki olarak görüldüğü açıklandı. Bu bağlamda, buna bağlı olarak milliyetçi söyleminin sınırlılıklarının Osmanlı Kadın Hareketi açısından etkileri tartışıldı. *Kadınlar Dünyası* yazarlarının feminist ideoloji ve pratikle uyum sağlıyor olmalarına rağmen kendileri için feminist tanımlaması yapmaktan özellikle kaçınmalarının sebepleri feminizm ve milliyetçilik ilişkisinin gerilimleri üzerinden açıklandı. Aynı bağlamda *Kadınlar Dünyası* yazarlarının siyasal hak talep etmekten kaçınmış olmaları tartışıldı. Daha sonra, milliyetçilikleriyle paralellik gösteren geçmişin (yeniden) icadı stratejilerinin ve yerli malı kullanımı bağlamında Osmanlılık, yerlilik ve millilik tartışmalarının Batılı kadınlarla ve Osmanlı tebaası olan diğer milletlerin kadınlarıyla dayanışmaları açısından engelleyici bir rolü olduğu öne sürüldü. Dördüncü bölümün ikinci kısmında *Kadınlar Dünyası* yazarlarının milliyetçiliği “milletin ilerlemesi, kadınlığın ilerlemesine bağlıdır” şiarı etrafında bir strateji olarak nasıl kullandıkları incelendi. Bu bağlamda özellikle eğitim hakkı talebi için kullanılan annelik söylemleri, çalışma hakkı talebi ve giyim ve tesettür konularının hangi bağlamlarda ele alındığı ortaya konuldu.

1.2. YÖNTEM

Kadınlar Dünyası okumalarımnda, derginin Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı tarafından günümüz Türkçesine çevrilmiş halini kaynak olarak kullandım. Bu çalışmada birincil kaynağım, toplamda 208 sayı yayınlanmış olan *Kadınlar Dünyası*'nın ilk 100 sayısı oldu. Bu ayrıma gitmemde derginin ilk yüz sayısının sonraki sayılarından biçimsel olarak farklı olması etkili oldu. Öncelikle, ilk yüz sayı günlük olarak basılmış ve dört sayfa halinde yayınlanmıştır. İlk yüz sayıdan

sonra ise haftalık olarak yayınlanmaya başlanmış, on altı sayfa olarak basılmıştır ve derginin kapağında fotoğraflar yer almıştır.⁴ Bu yapısal değişimlerin yanı sıra, amaç ve yöntemlerini detaylıca ve farklı bağlamlarda anlatmış ve taleplerinin niteliğine yönelik yoğun tartışmalar yürütmüş olmaları ilk yüz sayıya odaklanmamadaki temel sebep oldu.

Geç Osmanlı döneminde feminizm ve milliyetçilik ilişkisinin gerilimlerini anlamak ve kadınların milliyetçiliği kadın hareketi açısından nasıl işlevli bir hale getirdiklerini ve aynı zamanda milliyetçilikle temaslarından dolayı sınırlanan yönlerini incelemek için seçtiğim *Kadınlar Dünyası*'nın yazılarına, yani buradaki söylemlere odaklandım. Söylemlere odaklanmamın sebebi, Nermin Abadan Unat'ın da belirttiği üzere, Osmanlı dönemindeki kadın hareketinin kullandığı yöntemin, yazılar aracılığıyla fikirlerini beyan etmek olmasıydı. Bunun anlamı, kadınların toplumdaki durumlarını düzeltmeye yarayan değişimlerin “protesto hareketleri sonucunda değil, değişik sıfatlara sahip bireylerin ‘söylemleri’”⁵ sayesinde yapılmış olduğuydu.

Derginin ilk yüz sayısının söylemlerini inceler ve analiz ederken Feminist Araştırma ve Feminist Tarih Yazımı yöntemlerini kullandım. Sıradaki bölümlerde bu yöntemlerin temel özelliklerine ve bu çalışmada nasıl bir yer tuttıklarına değinilecektir.

1.2.1. Feminist Araştırma

Kadınlar Dünyası Dergisi aracılığıyla kadın hareketi ve milliyetçi ideolojinin hangi durumlarda ve ne şekilde bir araya geldiğini incelemek, özellikle kadın hareketi tarafında konumlanan ve kadınların özneliğini teslim etmeye çalışan bir inceleme olması bakımından feminist bir araştırmadır ve bu araştırma için feminist tarih

---

⁴ Serpil Çakır, *Osmanlı Kadın Hareketi*, İstanbul: Metis Yayınları, 2010, s.135.

⁵ Nermin Abadan-Unat, “Söylemden Protestoya: Türkiye’de Kadın Hareketlerinin Dönüşümü” *75 Yılda Kadınlar ve Erkekler*, der. Ayşe Berktaş Hacımiraçoğlu, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 1998, s.330.

yazımının yöntemleri kullanılacaktır. Yöntemi tartışmak üzere öncelikle bu kavramları açmak gerekmektedir. Belkıs Kümbetoğlu'nun Kadın Çalışmaları ve Feminist araştırmayı değerlendirdiği tartışması, feminist araştırmanın temel özelliklerini açıklamaya giriş olması bakımından faydalı olacaktır. Kümbetoğlu, kadın çalışmalarını, “Araştırma konusunu kadınların sorun alanlarından seçen, araştırma amacını, kadınları toplumsal aktörler olarak tanıyıp, içlerinde yer aldıkları bağlam çerçevesinde anlamak olarak belirleyen araştırmalar”⁶ olarak tanımlar. Kümbetoğlu'na göre feminist yöntem, “Feminist teoriye dayanarak, kadınların deneyimlerini, toplumsal olarak yüz yüze oldukları eşitsizlikleri, bunların yaşamlarını nasıl etkilediğini ve biçimlendirdiğini anlamak için bir araçtır.”⁷

Sandra Harding, benzer bir yaklaşımla feminist bir araştırmayı diğer sosyal bilim araştırmalarından ayıran özellikleri üç ana başlık altında toplar: Yeni deneysel ve kuramsal bir kaynak olarak kadın deneyimlerini merkeze koymak, araştırmanın amacının kadınlara yönelik olması ve araştırmacıyı eleştirel bir zemine koymak.⁸ Serpil Çakır ise feminist araştırmanın, bilgiye ulaşmakla yetinmeyip, bu bilgiyi kadınların yaşamını dönüştürme ve özgürleşme mücadelesine katkıda bulunmasını sağlayacak şekilde dolaşıma sokulmasının en önemli ayırıcı özelliği olduğunu söyler.⁹ Bu bilgilerden yola çıkarak diyebiliriz ki, feminist araştırma, araştırma sorusunu kadınlar için sorunlu olan alanlardan seçen, kadınları aktif öznelere olarak tanımlayan, bunu yaparken araştırmacı-araştırılan ikiliğine eleştirel bir perspektif getiren, bunun dışında var olan epistemolojileri de sorgulayan ve eleştiren, en nihayetinde ise tüm bunlardan

---

⁶ Belkıs Kümbetoğlu, “Feminist Yöntem ve Kadın Çalışmalarına İlişkin Bazı Sorular, Sorunlar,” *Birkaç Arpa Boyu: 21. Yüzyıla Girerken Türkiye’de Feminist Çalışmalar I.Cilt*, der. Serpil Sancar, İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları, 2011, s.475

⁷ Kümbetoğlu, a.g.e., s. 476.

⁸ Sandra Harding, “Feminist Yöntem Diye Bir Şey Var mı?” *Kadın Araştırmalarında Yöntem*, der. Serpil Çakır ve Necla Akgökçe, İstanbul: Sel Yayıncılık, 1996, s.34-46.

⁹ Serpil Çakır, “Feminist Tarih Yazımı: Tarihin Kadınlar İçin, Kadınlar Tarafından Yeniden İnşası,” *Birkaç Arpa Boyu: 21. Yüzyıla Girerken Türkiye’de Feminist Çalışmalar I.Cilt*, der. Serpil Sancar, İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları, 2011, s. 506.

bugün ve gelecek adına sonuçlar çıkarabilen, politika üretebilen bir araştırmadır. Bu çalışmada, tarih anlatılarında dışarıda bırakılmış ve ancak feminist araştırmacıların çabalarıyla gün ışığına çıkarılmış, geç Osmanlı döneminde hak talep eden kadınların mücadelesi merkeze alınarak, Osmanlı kadınlarını milliyetçi politikaların ve dönemin siyasal yapısının maruz kalanı değil, uygulayıcıları ve dönüştürücüleri olarak tanımlayarak, bu şekilde onların özneliğini tanılayarak, aynı zamanda amaç ve yöntemlerine onların bakış açısından bakmaya çalışan ve tüm bunların kadınlar ve feminizm için ne anlama geldiğini anlamaya çalışan bir yöntem izlenmiştir. Tüm bu ilkeler doğrultusunda bu çalışma feminist bir araştırmadır.

1.2.2. Feminist Tarih Yazımı

Feminist tarihçiler tarihe, bilinçli taraflılık, aşağıdan bakış ya da yatay ilişkilene, seyirci bilgisi yerine aktif katılım, öz-düşünüm ve kolektifleşme gibi ilkelerin ışığında bakıp oradaki bilgileri bu bakışla değerlendirmeye çalışırlar. Geleneksel tarih yazımının sorunları, kadınların tarihte görünmez oluşu ve bunun nedenleri feminist tarih yazımının ana konularından olmuştur. Esas problem, kadınların sistematik bir sömürüye maruz kalmaları, yok sayılmaları ve bu "yokluğun" güncel politikanın meşrulaştırılması amacıyla kullanılmasıdır.

Kadın tarihi yazımının ilk aşaması kadın hareketinin tarihini yazmak olmuştur.¹⁰ Kadınların geçmişten güç alıp güncel politikaya dair daha güçlü adımlar atabilmesi, geçmişinde kadınlar için mücadele etmiş ve kazanımlar elde etmiş kadınların olduğunu bilmesinden olumlu etkilenir. Kadınlara ait geçmişin araştırılması, gündeme getirilmesi ve tartışılması, bunların yeniden yapılandırılması ve kurgulanması kadınların güç alacağı bir araştırmadır.

---

¹⁰ Joan W. Scott, "Kadınların Tarihi" *Feminist Tarihin Peşinde*, der. Fahriye Dinçer ve Özlem Aslan, İstanbul: bgst Yayınları, 2013, s.105.

Joan W. Scott, geçmiş, geçmişte yaşanan olayları sabit veriler olarak ele almak yerine söylemlerdeki değişimleri ele almayı önerir. Söylem ise gerçekliklerin inşası olarak görülmelidir. Çünkü özneler ve anlamlar söylemsel kaymalarda belirlenir.¹¹ Dolayısıyla feminist taleplerin, mücadelelerin tarihini, kadınların sorunları ortaya koyma biçimini, çözüm önerilerini anlamlandırarak okumaya çalışmak, onları ne anlamlara geldiğini tartışarak bağlamına yerleştirip yeniden yorumlamak feminist tarih yazımı yönteminin amacı olmuştur. Bu sebeple feminizmin tarihini yazmak, kadınların görünmezliğini doğal bir süreç olarak yorumlayan ataerkil iktidarı teşhir etmekle kalmaz, kadınların deneyimlerini bir araya getirerek stratejik çözüm önerilerini günümüz politikalarına katkı sağlayacak şekilde yorumlar. Dolayısıyla feminizmin tarihi, katı kurallar ve sınırları keskin sabit bir geçmiş anlatısı yerine stratejik olarak kullanılabilen, günümüz için bir manevra olarak kullanılabilen bir tarihin yazımıdır. Bu durumda tarihsel bilginin asıl amacı bilgi üretiminin kendisi değil, güncel politikada kullanışlı bir araç olarak günün kabullerini bozmak ve bu şekilde gelecek için farklı durumlar hayal edebilmenin de yolunu açmaktır.¹²

Bu çalışmada, açıklanan yöntemsel çerçevenin ışığında, kendilerini, eylemlerini ve taleplerini doğrudan "feminist" olarak adlandırmaları da, kendileri için hak talep eden ve hakları savunan kadınların milliyetçi ideolojiyi nasıl ele aldıklarını değerlendirmek, feminizm ve milliyetçiliği ortak bir zeminde nasıl buluşturduklarını ve bu birlikteliğin yarattığı gerilimleri izlemek; bu birlikteliği toplumsal problemleri ve özellikle kadının toplumsal hayattaki konumunun iyileştirilmesi konusunu çözmek için nasıl bir strateji olarak kullandıklarını görmek; tarihi yeniden kurgulamak, değerlendirmek ve günümüzde kullanışlı bir veriye dönüştürmek için önemli bir araç olacaktır.

---

¹¹ Joan W. Scott, "Eleştirel Tarihin Peşinde" *Feminist Tarihin Peşinde*, der. Fahriye Dinçer ve Özlem Aslan, İstanbul: bgst Yayınları, 2013, s.49.

¹² Joan W. Scott, "Feminizmin Tarihi" *Feminist Tarihin Peşinde*, der. Fahriye Dinçer ve Özlem Aslan, İstanbul: bgst Yayınları, 2013, s.211.

Geleneksel tarih yazıcılığının araştırmacıları ve konularının öznesi erkektir. Savaşların, kahramanlıkların, çokça değer atfedilip büyük olduğu varsayılmış kurumların tarihi anlatılır. Geleneksel tarih yazıcılığında gündelik sosyal hayata ilişkin olaylar, ilişkiler, yaşam tarzları geleneksel tarihin konusu edilmez. Dolayısıyla kadınlar, büyük savaşların, yönetim ilişkilerinin, kahramanlık hikâyelerinin bir parçası olmadıkları için, tarihin içinde de görünmez olur. Kadınları tarihte görünmez kılan sorunlardan bir diğeri de klasik tarih dönemlendirmeleridir.¹³ Bu dönemlendirmeler, yönetim ilişkilerinde güç sahibi olan kişi ve oluşumların eylemlerine göre isimlendirilmiştir. Bu tarihsel adlandırmalar arasındaki geçişleri kadınların hangi düzeyde hissettiklerini, o sırada kadınların neler yapıyor olduklarını, değişimlerin oluşmasında kadınların payı olup olmadığını ya da kadınların değişimlerden nasıl etkilendiğini açıklamayan bu dönemlendirmeler, kadınların tarih içinde görünmez olmalarında rol oynamışlardır. Dolayısıyla feminist araştırmacılar, kadınların tarihini açığa çıkararak tarihi yeniden kurgulamak için yalnızca soruları değiştirmekle kalmamış, aynı zamanda bilgi üretim yöntemlerinin zayıf yanlarını da göstermişlerdir. Feminist tarih yazımı ise, tarihteki patriarkal örüntüleri ortaya koyarak, kadının görünmezliğinin sebeplerini açıklamayı ve tarihi yeniden kurgulamayı amaç edinmiştir:

Feminist tarihçiler, bir adım daha ilerleyerek toplumsal hafızayı kadınlar lehine kazımaya, geçmiş hakkında kadınlara ait ortak hafıza ufku inşa etmeye çalışır. Yazılı tüm kaynaklar kadınlar için yeniden taranır, yeni bir okumaya tabi tutulur. Tarih, erkek kurgusundan ayrılıp ona karşı olan yerden tanımlanır. Bu ilişkinin yarattığı eşişsizlik, ortaya çıkardığı iktidar ilişkileri açısından gözden geçirilir.¹⁴

Dolayısıyla tarihin yeniden yazılması tarihteki eksik parçaları kadınların tarihini yazarak tamamlamak anlamına gelmemiştir, tarihin yeniden yazılması gerekmiştir.

---

¹³ Serpil Çakır, "Tarih İçinde Görünürlükten, Kadınların Tarihine: Türkiye'de Kadın Tarihi Yazmak" *Kadın Araştırmalarında Yöntem*, der. Serpil Çakır ve Necla Akgökçe, İstanbul: Sel Yayıncılık, 1996, s. 225.

¹⁴ Serpil Çakır, *Osmanlı Kadın Hareketi*, İstanbul: Metis Yayıncılık, 2013, s. 43.

Çünkü kadınların tarihte görünür kılınması geleneksel tarih yazıcılığının bütünüyle sorgulanmasını beraberinde getirmiştir.¹⁵ Tüm kategoriler karmaşık sosyal ilişkiler ağında kaçınılmaz biçimde birbirlerine bağlı oldukları için, feminist tarih yazımıyla bir kategorinin yeniden anlamlandırılması diğer kategorileri de dönüştürmüştür.

Türkiye'de ise Osmanlı kadın hareketi bir "keşif" olmuştur. Tarih kitaplarında yer almayan ve görünür olmayan Osmanlı Kadın Hareketi, 1980'lerden sonra gelişen feminist hareketin içinde yer alan feminist tarihçilerin araştırmaları sonucunda ortaya çıkarılmıştı. Feminist tarih yazımının Türkiye'deki en önemli adımlarından olan bu araştırmalarla, yukarıda değinildiği gibi, "kadınların tarihinden" anlaşılan "kadın hareketi tarihi" olmuş ve feminist tarih yazımı pratikleri kadın hareketi tarihinin yazımı üzerinden ilerlemişti. Bu kadın hareketi tarihi ise bir "keşif" olarak tanımlanmıştı çünkü feminist araştırmacılar bu konu üzerine çalışana dek geç Osmanlı dönemindeki kadın hareketi bilinmiyordu. 1990'lı yıllarda feministler "büyükannelerini" keşfettiklerini söylemişlerdi. Bu keşif, kadın haklarının Cumhuriyet tarafından kadınlara "bahşedildiği" hikâyesinin yanlışlığını ve Osmanlı'da kadınların mücadeleyle haklarını talep etmiş olduklarını göstermiş oluyordu.

Melissa Bilal ve Lerna Ekmekçioğlu'nun derlediği *Bir Adalet Feryadı: Osmanlı'dan Türkiye'ye Beş Ermeni Feminist Yazar*, Osmanlı Kadın Hareketi'ni tüm boyutlarıyla anlamak konusunda Türkiyeli feminist tarih yazımının eksik bıraktığı noktalara değinmesi açısından önemli bir etkiye sahip olmuştur. Bu çalışmada, 1990'lı yıllarda Türkiyeli feminist araştırmacıların yaptığı Osmanlı Kadın Hareketi araştırmalarından sonra araştırmaların yalnızca Türk Müslüman kadınlarla sınırlı kaldığı eleştirisini getirmişlerdir.¹⁶ Bu şekilde, diğer din ve etnisiteden kadınların, kadın

---

¹⁵ Ayşe Durakbaşı, "Feminist Tarih Yazımı Üzerine Notlar" *Kadın Araştırmalarında Yöntem*, der. Serpil Çakır ve Necla Akgökçe, İstanbul: Sel Yayıncılık, 1996, s. 217.

¹⁶ Lerna Ekmekçioğlu, "Bir Yokluğun Anatomisi" *Bir Adalet Feryadı*, der. Lerna Ekmekçioğlu ve Melissa Bilal, İstanbul: Aras Yayıncılık, 2006, s.328-329.

hareketinin içinde olmalarına rağmen dışarıda bırakıldıklarını savunmuşlardır. "Osmanlı Kadını" kimliğinin sınırlarının Türk kadınlarıyla çizilmiş olduğu eleştirisi, feminist tarih yazımında dahi dışarıda bırakılan kimlikler olabileceğinin ve yine diğerinden daha güçlü bir grubun daha az güçlü olan grubu görünmez kılabileceğinin bir işareti olarak okunabilir.

2. DÖNEMİN SİYASAL YAPISI

Kadınlar Dünyası Dergisi İkinci Meşrutiyet'in ilanını takip eden, sansürsüz basın ortamında yayınlanmış bir dergidir ve muhteviyatında kadın hakları talep eden ve “vatanın ilerlemesinin” kadınların toplumsal durumunun iyileşmesine bağlı olduğunu savunan yazılar, devletin “terakkisi” için çözüm önerileri, dönemin toplumsal yapısı hakkında tartışmalar ve kadınların toplumsal hayatta yer edinebilmesi için talepler barındırır. Dergide bu bağlamlarda tartışılan fikirlerin kaynağını ve bu tartışmaları etkileyen faktörleri görebilmek ve bunları anlayabilmek için derginin yayınlandığı İkinci Meşrutiyet dönemine ve bu dönemi hazırlayan İslahatlar dönemine bakmak gerekir. Çünkü derginin içeriği, dönemin siyasi koşullarıyla sıkı sıkıya bağlantılıdır.

Osmanlı tarihinde, devletin işleyişini ve toplumsal yapıyı değiştirecek ıslahatların ilk adımları III. Selim'in tahta çıktığı 1789 yılı ile başlayan süreçte atılmıştır.¹⁷ Bu dönemde özellikle askeri alanda ıslahatlar yapılmış, ilk Batılı tarzda ordu kabul edilen Nizam-ı Cedid ordusu kurulmuştur. Demokratikleşme yolunda ilk adımların atıldığı II. Mahmut döneminde ise, 1808 yılında Anadolu Ayanlarıyla, Osmanlı'da anayasa hukuku açısından ilk önemli belge olan¹⁸ Sened-i İttifak imzalanmış; bu sözleşme, devlet iktidarının sınırlanabileceğini kabul eden ilk metin olarak tarihe geçmiştir.¹⁹ II. Mahmut döneminde ayrıca yönetim, askeriye ve eğitim alanlarında ıslahatlar yapılmıştır. Bu dönemde toplumsal yapıyı doğrudan değiştiren ıslahatlar yapılmamakta

---

¹⁷ Sina Akşin, “III. Selim'in Saltanatı (1789-1807): Ciddi İslahatın Başlaması” *Türkiye Tarihi 3.cilt*, der. Metin Kunt vd., İstanbul: Cem Yayınevi, 1997, s. 73.

¹⁸ Bülent Tanör, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri (1789-1980)*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2018, s.41.

¹⁹ Kemal Gözler, *Türk Anayasa Hukuku*, Bursa: Ekin Yayınları, 2000, s.12.

birlikte, yapılan Islahatların sonraki dönemi etkilemesi ve yol açması bakımından önemlidir.

Sultan Abdülmecit döneminde 1839 yılında Tanzimat Fermanı'yla başlayan ve Birinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar devam eden dönem ise ıslahatların ve modernleşme hareketlerinin önceki döneme göre yoğunlaştığı bir dönem olmuştur. Bu dönemde modernleşme yolunda adımlar atılmış, devlet kurumları düzeyinde ve toplumsal düzeyde değişikliklere gidilmiştir.

2.1. TANZİMAT FERMANI

Tanzimat döneminde kadınların toplumsal konumunu etkileyecek adımlar atılmamış, vatandaşların eşitliğinin sağlanmaya çalışıldığı Tanzimat döneminde çıkarılan 1839 ve 1856 fermanlarında ve 1829 kıyafet yasında kadınlardan hiç söz edilmemiştir. Buna rağmen Tanzimat döneminde yaşanan gelişme ve değişimler, yalnızca erkekler arasında bir eşitliği hedeflemek için atılmış adımlar olarak kalmakla birlikte, özellikle bu dönemde eşitlik ve vatandaşlık kavramlarının sorgulanmaya başlanması ve değişen kurumsal yapılar sayesinde sonraki dönemde yapılacak değişiklikler için bir zemin oluşturması bakımından önem arz etmektedir.

3 Kasım 1839 tarihli Gülhane Hatt-ı Hümayun'u ya da daha yaygın kullanılan adıyla Tanzimat Fermanı, Islahatlar döneminde, özellikle yönetim, hukuk, ekonomi ve politika alanlarında modernleşmenin ilk somut adımı olarak kabul edilir. Tanzimat Fermanı'yla halkın can güvenliğinin sağlanması ve şeriat kanunlarına uygun olarak ırk, namus ve malın korunması yönünde teminat verilmiş; İltizam usulü yerine vergilerin düzenli olarak toplanması, rüşvetin kaldırılması için maaş bağlanmamış memurların

maaşlarının bağlanacak olması, halkın askere alınıp silahaltında tutulması konusunda süre belirlenmesi ve sıraya konulması, din adamları ve vezirlerin de cezalandırılabilceği konuları karara bağlanmıştır.

Tanzimat Fermanı'nın bu maddeleri Müslüman olmayan erkekleri yasa önünde Müslüman erkeklerle eşit kılmıştır. Donald Quataert'e göre, Osmanlı'da erkek tebaayı görünüş, vergilendirme, bürokratik ve askeri hizmet konularında eşit kılmayı hedefleyen bu reformlar Müslümanların yasal ayrıcalıklarını kaldırmayı hedeflediği gibi diğer taraftan da yabancı devletlerin himayesine girmiş Hıristiyanları yeniden Osmanlı Devleti'nin ve hukuk sisteminin yetki alanı içine sokmayı hedeflemekteydi.²⁰ Bu doğrultuda denilebilir ki, Tanzimat Fermanı'nda özellikle ulusçuluk akımının etkilerini azaltmak adına çeşitli etnik gruplara mensup erkekler arasında yasal eşitliği sağlamak en önemli amaçlardan biri olmuştur. Fakat bu dönemde kadın-erkek eşitliği ve farklı etnik gruplara mensup kadınların eşitliği adına doğrudan adımlar atılmamıştır.

Tanzimat döneminde, yönetim, yasalar ve eğitim alanındaki reformlar bürokratlar ve entelektüeller tarafından üstlenilmiştir. Gülhane Hatt-ı Hümayunu'nda düşünce, basın, dernek, toplanma, çalışma, sözleşme, ticaret ve sanayi özgürlükleri gibi konular yer almamakla birlikte,²¹ kadınların toplumsal konumunu etkileyecek maddeler de mevcut değildir. Tanzimat dönemi sonrasında kanunen ilk kez kadın-erkek eşitliğinin konu edildiği yasa, arazi üzerindeki miras işlemlerinde erkek ve kadına eskiye göre eşitlik getiren hükme yer veren 1856 tarihli Arazi Kanunnamesi olmuştur.²² Bu kanunname hukuki bir metinde kadın-erkek eşitliğinin gündeme gelmesi bakımından önemlidir. Bunun yanı sıra Tanzimat'ta eğitim alanında önemli adımlar atılmış, çeşitli eğitim kurumları açılmıştır. Tanzimat döneminde kadınlar için eğitim fikri gündeme

²⁰ Donald Quataert, *Osmanlı İmparatorluğu 1700-1922*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2013, s.110.

²¹ Bülent Tanör, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri (1789-1980)*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2018, s.89.

²² Fatmagül Berktaş, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Feminizm" *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt I*, der. Tanıl Bora ve Murat Gültekin, İstanbul: İletişim Yayınları, 2009, s.352.

gelmeye başlarken, 1858’de Müslüman öğrenciler için ilk kız ortaokulu açılmış ve 1896 Maarif Nizamnamesi’nden sonra açılan kız öğretmen okulları, ilk mezunlarını 1873’te vermiştir.²³ Böylece bu süreçte kadınların eğitimi de gündeme gelirken İkinci Meşrutiyet döneminde daha fazla gündeme gelecek olan kadınların eğitimin yaygınlaşması konusunun ilk adımlarının bu dönemde atılmış olduğu söylenebilir.

2.2. İKİNCİ MEŞRUTİYET DÖNEMİ

Osmanlı devlet ve toplumunun 19. yüzyıldaki değişimine kadar İslam hukuku ve Müslüman toplumun baskıcı özelliği altında yaşamış olan Osmanlı kadınları, 18. ve 19. yüzyılda Avrupa’daki değişimlerin de etkisiyle Osmanlı Devleti’nde sosyal ve hukuki reformları kaçınılmaz kılan süreçlerden olumlu yönde etkilenmişlerdir. Islahatlar döneminin ilk zamanlarında gerçekleştiren reformlar kadınlarla ilgili doğrudan değişimler içermemekle birlikte, meydana gelen ekonomik, sosyal, hukuki ve ideolojik dönüşümler kadınların toplumdaki konumunu değiştirecek sonraki reformlar açısından bir zemin oluşturmuştur. 19. yüzyılın son çeyreğinde ve 20. yüzyılın başlarında modernleşme hareketleri kadınların toplumdaki rolleri ve statülerinin durumlarıyla da ilgilenmeye başlamıştır. Kadınların reform sürecine dâhil edilmelerinin ilk adımları da bu dönemde Jön Türkler tarafından atılmıştır. Bürokratların ve Avrupa’da yetişmiş eğitilmiş gençlerin Fransız Devrimi’nin ve onun sonucunda gelişen düşünce akımlarının anlamlarını sorgulamaya başlamalarıyla; özgürlük, eşitlik ve kadınlar için vatandaşlık kavramları gündeme gelmiştir.

---

²³ Serpil Çakır, “Osmanlı Kadın Hareketi: Yirminci Yüzyılın Başında Kadınların Hak Mücadelesi,” *Türkiye’de Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları: Eşitsizlikler, Mücadeleler, Kazanımlar*, der. Hülya Durudoğan vd., İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları, 2014, s.93

23 Temmuz 1908 tarihinde ilan edilen İkinci Meşrutiyet, Geç Osmanlı Dönemi'nde sağlanan özgürlük alanının en önemli dönüm noktası olmuştur. II. Abdülhamit döneminde Jön Türkler istibdat dönemini sonlandırarak meşruti yönetimi öngören, daha önce yürürlükten kaldırılmış olan 1876 tarihli Kanun-i Esasi anayasasını yeniden yürürlüğe koymuşlardır.²⁴ Matbuatın kanun dairesinde serbest olduğunun anayasal kaynağını oluşturan Kanun-i Esasi ile basın özgürlüklerinin yolu açılmıştır. Bülent Tanör'ün yorumuna göre "Matbuat kanun dairesinde serbesttir" ifadesi basın özgürlüğünü her an kısıtlanmaya açık hale getiriyor olsa da hemen arkasından basının ön-denetime tâbi tutulamayacağı hükmü sayesinde özgürlükçü bir basın ortamı oluşturulabilmiştir.²⁵ Çalışmamızın odağı olan *Kadınlar Dünyası* dergisi, pek çok diğer kadın dergileriyle birlikte bu dönemde yayınlanmış, özgürlükçü basın ortamının etkisi kadın dergileri için de bir alan açmıştır.

Bunların yanı sıra, 1908 tarihinde yeniden yürürlüğe giren 1876 Anayasasıyla eğitim hakkı ve mal güvenliği temin edilmiştir. Yasalar önünde yurttaşların eşitliğini sağlamayı amaçlayan Kanun-i Esasi Anayasası'na Ceza Kanunnamesi, İdare-i Umumiye-i Vilayet Nizamnamesi ve Vilayet Belediye Kanunu gibi düzenlemeler de eklenerek Osmanlı'da vatandaşlık kavramı ön plana çıkmaya başlamıştır. Vatandaşlık kavramı beraberinde kadın-erkek eşitliğini de gündeme getirdiği için vatandaşlık kavramını gündeme getiren yasal düzenlemeler önemlidir. Kanun-i Esasi Anayasası dernek kurma ve toplanma hakkını yasallaştırmamış olmakla birlikte, 30 Temmuz 1909 Tatil-i Eşgal Kanunu ve 16 Ağustos 1909 tarihli Cemiyetler Kanunu'nun yürürlüğe girmeleriyle kurulan sivil toplum örgütleri ve derneklerin sayıları İkinci Meşrutiyet döneminde artmış, bu dernek ve örgütlerin yayın organlarıyla birlikte başka pek çok dergi ve gazete de bu dönemde yayın hayatına başlamıştır.

²⁴ Donald Quataert, *Osmanlı İmparatorluğu 1700-1922*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2013, s.109.

²⁵ Bülent Tanör, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri (1789-1980)*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2018, s.196.

II. Meşrutiyet'in sembolü sayılan "Hürriyet" kavramı gerçekleştirilen siyasi dönüşümün temel simgesi olsa da,²⁶ bu dönüşümün devamlılığı için toplumsal düzlemde de bir inkılâp yapılması şart olmuştur. Jön Türk devriminin temel ilkeleri olan "hürriyet, müsâvat, adalet, uhuvvet" ilkeleri kadın-erkek eşitliği konusunu gündeme getirmiş ve dönemin temel tartışma konularından biri olmasını sağlamıştır.²⁷ Bu bağlamda erkek aydınlar kadın hakları ve kadın-erkek eşitliği üzerine gazete ve dergilerde yazılar yazmış, bu konuda çeşitli fikirlerin tartışıldığı bir ortam oluşmuştur. Çünkü bu dönemde kadınların toplumsal durumu toplumdaki modernleşmenin en belirgin göstergelerinden biri sayılmıştır.

Fakat II. Meşrutiyet döneminde kadın-erkek eşitliği üzerine tartışmalar yürüten tek grup erkek aydınlar olmamıştır. II. Meşrutiyet'te, özellikle basının özgürleşmesiyle gelen hareketli politik ortam sayesinde çeşitli amaç ve ideolojiler doğrultusunda kurulan örgütler sayesinde kadınların da politik olarak aktif olması için uygun bir ortam oluşmuştur.²⁸ Kadınlar bu dönemde dergiler çıkarmaya, dernekler etrafında örgütlenmeye ve kendi adlarına hak talebinde bulunmaya başlamışlardır.

Dönemin hâkim ideolojisi, 1908'de siyasi devrimi gerçekleştiren Jön Türklerin siyasi ideolojileri bağlamında şekillenmiştir. Jön Türkler, batıda eğitim almış, Fransız İhtilali'nin yarattığı milliyetçilik akımının etkilerini yakından izlemiş ve etkisinde kalmışlardır. Fakat o dönemde dağılma tehlikesi altında olan Osmanlı Devleti'ni ve Osmanlı Devleti'nin çok uluslu yapısını korumak amacıyla milliyetçi fikirlerini dile getirmekten imtina etmişlerdir.²⁹ Bu sebeple bu dönemde hâkim olan görüş Osmanlılık olmuştur. Fakat aynı dönemde, Osmanlı tebaası olan diğer ulusların

---

²⁶ Zafer Toprak, *Türkiye'de Kadın Özgürlüğü ve Feminizm (1908-1935)*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2014, s.4.

²⁷ Toprak, a.g.e., s.4.

²⁸ Ayşe Durakbaşa, *Halide Edib: Türk Modernleşmesi ve Feminizm*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2014, s.107.

²⁹ Bülent Tanör, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri (1789-1980)*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2018, s.170.

milliyetçilik akımının etkisiyle Osmanlı'dan kopuş çabaları Osmanlıcılık akımını etkisiz kılmış ve Türkçülük akımı yükselişe geçmiştir. Dönemin siyasal ortamından etkilenen *Kadınlar Dünyası*'nda da bu gerilim yansıma bulmuş, kendilerini Osmanlı kadınları olarak tanımlamalarına rağmen “millet”ten söz ederken aslında neyin kastedildiği, hangi unsurların “Osmanlı” sınırlarına dâhil edileceği tartışma konusu olmuştur.

2.2.1. Kadınlar Dünyası Dergisinde Meşrutiyet'e Dair Görüşler

İkinci Meşrutiyet'in ilanının beşinci yıl dönümünde “En Büyük Bayram Hürriyettir” anlamına gelen “İyd-ı Ekber-i Hürriyettir” başlığıyla çıkan *Kadınlar Dünyası*, Meşrutiyet'i öven bir başyazı yayınladı. Meşrutiyet'in ilanını istibdat döneminin bitişi ve hürriyet döneminin başlangıcı olarak görmektedirler. Meşrutiyet'i ilan edenleri “şanlı ordumuz” olarak adlandıran *Kadınlar Dünyası* yazarlarına göre II. Abdülhamit'in yönetimin merkezi olarak kullandığı Yıldız Sarayı ise “Kim ne derse desin, bugün ne itibarda olursa olsun, biz kadınlarca, biz kadınca itikadımızca zulmün, istibdatın, işkencenin, ahın, eninin, gözyaşlarının ocağıdır.”³⁰ Meşrutiyeti erkeklere verilmeyen, erkeklerin cebren aldığı bir hürriyet hakkı olarak görürken, kadınların da kendi hakları için mücadele etmeleri ve gerektiğini “Hak verilmez alınır, diyorlar. Biz kadınlar da hukuk-ı tabiye ve medeniyemizi isteyelim, vermezlerse biz de cebren alalım!”³¹ sözleriyle ifade ederler. Erkeklerin kadın-erkek eşitliği için bir adım atmadığını ve kadınların kendi hakları ve kadın-erkek eşitliği için kendileri mücadele etmeleri gerektiğini anlatmak istemişlerdir.

³⁰ Kadınlar Dünyası, “İyd-ı Ekber-i Hürriyettir”, *Kadınlar Dünyası*, 98 (1913), s.1.

³¹ Kadınlar Dünyası, a.g.e., s.4.

Kadınlar Dünyası'nın sorumlu müdürü Emine Seher Ali,³² Meşrutiyet'in ilanının henüz yeterli ilerlemeyi sağlayamayacak kadar yeni olduğunu, ancak çalışmakla ve sabretmekle ilerlemenin mümkün olduğunu şu sözleriyle açıklar:

Meşrutiyetimiz henüz altı seneliktir. Şimdilik her şeyin fikdanı seri bir terakkiyi elbet meneder. Bugünkü mesainin iktitafi âtide mümkündür. Umumi kavaid-i tabiiyeye tebaiyet lâzım. Bugün bir mektep açmak, dört saat zarfında vatana hizmet edecek adamlar yetiştirmek zannederiz ki ancak hayalât-ı mudhike arasında bulunabilir! Sabır lâzım, bize tembelliğin, ne de garabetin lüzumu var. Yalnız azim ve sebat ve sabır...³³

Emine Seher Ali için beşinci yaşını doldurmuş olan Meşrutiyet hükümetinin kadınların hakları için önemli adımlar atmamış olmamaları Meşrutiyet'in henüz beş yıllık olması sebebiyle olağan görünür. O günün şartlarında her şeyin eksik olması nedeniyle seri bir ilerlemenin mümkün olmadığını ve hızlı sonuçlar beklemenin gülünç ve tuhaf olacağını düşünür. Ali'ye göre yapılması gereken Islahatlar kararlılıkla, çalışmakla ve sabretmekle gerçekleşecektir. Fakat dergide Emine Seher Ali ile aynı görüşte olmayanlar da vardır. *Kadınlar Dünyası*'nda hürriyet inkılâpçıları yalnızca övülmez, aynı zamanda eleştirilir. Dergiye gönderilen okur mektuplarından birinde Nebile Akif isimli yazar, hürriyet inkılâpçılarının kadın-erkek eşitliği ve kadın hakları konularını ihmal etmiş olduğunu şu sözlerle yazar:

Evet, şurada bilvesile hürriyet inkılâpçılarına hitap etmekten men'-i nefis edemeyeceğim. Milleti kâbus-ı elim-i istibdatın pençe-i kahrından kurtarıırken beri tarafta zulmün, esaretin, mahrumiyetin altında inleyen ve her türlü vesait-i tedefüiyeden mahrum olan sefil ve zavallı zümre-i nisvanı da tahlis etmek, fedakâran ümmetin niçin hatırlarına gelmedi?

---

³² Emine Seher Ali, 107. Sayıya kadar derginin yazı işleri müdürlüğünü yapmış ve daha sonra kısa bir yayın hayatı olan Kadınlık Hayatı isimli dergiyi çıkarmıştır. Bkz. Serpil Çakır, *Osmanlı Kadın Hareketi*, İstanbul: Metis Yayıncılık, 2013, s. 141.

³³ Emine Seher Ali, "Terakki-i Maarif", *Kadınlar Dünyası*, 51 (1913), s.1.

Yoksa bize hukukumuzu, hürriyetimizi iade etmekte muhatara mı mevcut idi? Hayır, hayır, muhatara katiyen yok. Eğer bize hukukumuzu iadede bir muhatara ve tehlike melhuz ise milletimize de hürriyeti bahş etmekte aynı tehlikenin mevcut olması lazım gelirdi.³⁴

Nebile Akif bu yazısıyla istibdat devrini sona erdirmiş olan erkeklere, her türlü savunma aracından yoksun bırakılmış kadınlar sınıfını kurtarmayı neden düşünmediklerini sorar. Kadınlara haklarının verilmesinde bir tehlike olsaydı aynı tehlikenin milletin özgürleştirilmesinde de bulunacağını söyleyerek hürriyet inkılâpçılarını suçlar. Bu durumda Nebile Akif için kadın hakları ve kadınların terakkisi Emine Seher Ali'nin düşüncelerinde olduğu gibi bir zaman ve çalışma meselesi olmaktan ziyade, hürriyet inkılâpçılarının elinde olan fakat göz ardı ettikleri, gündemlerine almadıkları bir konudur. *Kadınlar Dünyası*'na gönderilen okur mektuplarından “Bizde Yükselme Duygusu Var mı?” başlıklı okur mektubunda ise Asiye Cahit, beş yaşını doldurmuş olmasına rağmen Meşrutiyet'te henüz bir eser-i hayat gösterilmemiş olmasından yakınır ve söz ve yazıdan önce iş yapılması gerektiğini söyleyerek, bir an önce harekete geçilmezse *Kadınlar Dünyası* ve Osmanlı Müdafaa-i Hukuk-ı Nisvan Cemiyeti'nin de önceki dergi ve dernekler gibi kapanabileceğine dair bir uyarıda bulunur:

Meşrutiyet'in ilanına kadar çalışmak, teşebbüs-i şahsi, ilim ve marifet, nesl-i atiyi iyileştirmek için esbab-ı makuleye tevessül ve sa'y hiç kimsenin hatrına bile uğramazdı.

Memlekette Meşrutiyet beş yaşını doldurdu, evladı hala bir eser-i hayat göstermedi.³⁵

Buradaki örneklerle görüldüğü gibi, İkinci Meşrutiyet'in ilanı istibdat döneminin kaldırılmasıyla birlikte hürriyet ve eşitlik fikirlerini de beraberinde getirmesi

³⁴ Nebile Akif, “Bedia-i İstikbal”, *Kadınlar Dünyası*, 90 (1913), s.1.

³⁵ Asiye Cahit, “Bizde Yükselme Duygusu Var mı?”, *Kadınlar Dünyası*, 80 (1913), s.1.

bakımından övülmüştür. Fakat Jön Türk devriminin sloganı olan “hürriyet, müsavat, uhuvvet” yani “özgürlük, eşitlik ve kardeşlik” ilkelerinin üçüncü ayağı olan kardeşlik ilkesi kadınları dâhil etmeyen bir erkek kardeşler birliğini temsil etmekte ve eşitlik ayağını da sekteye uğratmaktadır. Feminizm ve milliyetçiliğin gerilimli ilişkilerinin ilk nüveleri burada görünür olmaktadır. *Kadınlar Dünyası* yazarlarının da 1908 devrimini överken aynı anda dönemin hükümetine kadın-erkek eşitliği ve kadınların hakları için bir adım atılmamış olması sebebiyle tepki göstermelerinin sebebi budur. Çünkü “Milliyetçi söylem, çoğunlukla, vatanın bir kadın bedeni olarak temsil edilmesini, erkek kardeşlerden kurulu bir ulusta, erkeklerin birliğine dayanan bir ulus kimliği inşa etmek üzere kullanılmıştır.”³⁶ Her ne kadar Meşrutiyet eşitlik ilkesini getirdiyse de kadınların kendi hakları ve kadın-erkek eşitliğinin sağlanması için mücadele etmeleri gerekmiştir. Bu yüzden *Kadınlar Dünyası* yazarlarınca Meşrutiyet, özgürlük, eşitlik ve kardeşlik ilkeleri bakımından ve baskı döneminin ortadan kalması bakımından övülse de, Meşrutiyet’in sıkıntıları da görülmekte ve derginin sayfalarına yansıtılmaktadır. Osmanlı Kadın Hareketi böyle bir konjunktürde, Meşrutiyet’in içinden ve ona karşı, onu etkileyerek ve ondan etkilenecek kendine bir alan açmıştır. Sıradaki bölümde Osmanlı Kadın Hareketi’yle işaret edilen alanın özellikleri incelenecektir.

2.3. OSMANLI KADIN HAREKETİ

Cumhuriyet öncesi dönemde kadınların toplumsal alanda görünür olması için mücadele eden, kadın-erkek eşitliği ve kadınların toplumsal konumunun iyileştirilmesi

---

³⁶ Afsaneh Najmabadi, “Sevgili ve Ana Olarak Erotik Vatan: Sevmek, Sahiplenmek, Korumak,” *Vatan, Millet, Kadınlar*, der. Ayşe Gül Altınay, İstanbul: İletişim Yayınları, 2013, s.129.

için adımlar atan kadınların eylemleri Osmanlı Kadın Hareketi olarak tanımlanır.³⁷ Yaprak Zihnioğlu, Osmanlı Kadın Hareketi olarak tanımlanan süreç için bir dönemleştirme önerir.³⁸ Buna göre, 1868’de ilk kez bir kadın mektubunun basında yer almasıyla başlattığı süreç için “Erken Dönem Osmanlı Hareket-i Nisvanı” isimlendirmesini kullanır. 1908’de Meşrutiyet’in ilanı ile başlayan süreçten milli mücadele döneminin sonuna kadar devam eden kadın hareketini “feminist” olarak nitelendirir ve İkinci Meşrutiyet dönemi Osmanlı feminizmi olarak tanımlar. Son olarak Cumhuriyet’in erken dönemindeki etkinlikleri tanımlamak içinse “Birinci Dalga Cumhuriyetçi Feminizm” adını kullanır. Serpil Sancar ise benzer bir yaklaşımla, 1868’de yayınlanmaya başlayan ve *Terakki-Muhadderat* ekiyle ilk kez kadınların sorunlarını ele alan *Terakki* gazetesiyle başlayan Türk Kadınlar Birliğinin kapatıldığı 1935’e sona eren süreci birinci dönem olarak kabul eder.³⁹ Dolayısıyla bu dönem Türkiye’deki feminist hareketin ilk dalgası olarak kabul edilir.

Şirin Tekeli, Osmanlı’da dergiler ve dernekler etrafında örgütlenen kadın hareketinin birinci dalga ve 1980 sonrası hareketin ikinci dalga olarak dönemleştirilmesinin Batılı feminist hareketle paralelliklerini gösterir.⁴⁰ Buna göre Birinci Dalga feministlerinin talepleri “eğitim, çalışma hayatına girme, sosyal hayata katılma, örneğin bir yazar olarak kabul görme, fakat her şeyden önemlisi, kadının aile içindeki konumunun yükselmesi”⁴¹ isteklerini dile getirmiştir. Fakat Batılı feminist hareketin birinci dalgasından farklı olarak, *Kadınlar Dünyası* dergisinin milliyetçilikle

---

³⁷ Yaprak Zihnioğlu, *Kadınsız İnkılap: Nezihe Muhiddin, Kadınlar Halk Fırkası, Kadın Birliği*, İstanbul: Metis Yayınları, 2016; Serpil Sancar, *Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti: Erkekler Devlet Kadınlar Aile Kurar*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2014; Serpil Çakır, *Osmanlı Kadın Hareketi*, İstanbul: Metis Yayınları, 1993.

³⁸ Yaprak Zihnioğlu, *Kadınsız İnkılap: Nezihe Muhiddin, Kadınlar Halk Fırkası, Kadın Birliği*, İstanbul: Metis Yayınları, 2016, s.21.

³⁹ Serpil Sancar, *Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti: Erkekler Devlet Kadınlar Aile Kurar*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2014, s. 922.

⁴⁰ Şirin Tekeli, “Birinci ve İkinci Dalga Feminist Hareketlerin Karşılaştırmalı İncelemesi Üzerine Bir Deneme” *75 Yılda Kadınlar ve Erkekler*, der. Ayşe Berktaş Hacımiraçoğlu, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 1998, s.338.

⁴¹ Tekeli, a.g.e., s.341

ilişkisinin incelendiği bölümde detaylı olarak değinileceği üzere, Osmanlı Kadın Hareketi siyasal hak talebinde bulunmamış, önceliği toplumsal hayatın düzenlenmesine vermiştir.

Türkiye’deki feminist tarih literatüründeki dönemleştirmelerden de anlaşılacağı üzere, feminizmin ortaya çıkışı ve gelişiminin, basınla çok yakından ilişkisi vardır. Osmanlı’da yazılı basının ilk örnekleri 18. yüzyılın son yıllarında görülmeye başlamış ve ilk gazeteler Fransızlar tarafından Fransızca olarak basılmıştır. Resmi gazete niteliğinde olan ilk gazete II. Mahmut tarafından *Takvim-i Vekayi* adıyla 1831 yılında çıkarılmıştır. Bunu takip eden yarı resmi statüsündeki *Ceride-i Havadis*’ten sonra çıkarılan ilk özel gazete *Tercüman-ı Ahval* gazetesidir ve ilk kez 1860 yılında basılmıştır. Gül Karagöz Kızılca, Osmanlı basınının tarih yazımında basının ortaya çıkışını devletin modernleşme çabalarının bir sonucu olarak okuyan ve Osmanlı toplumunda basının ortaya çıkışında ve gelişmesinde etkili olan dinamik toplum yapısını yok sayan anlayışı eleştirir.⁴² Bu bağlamda, Osmanlı toplumunda basının ortaya çıkışında basının farklı gruplara seslenme ve onları temsil etme çabalarını görmezden gelmemek gerekmektedir. Dolayısıyla basın, Osmanlı Devletinde farklı görüşten insanlara hitap etme kaygısı güden ve dönemin tartışmalarını şekillendiren bir araç olarak okunmalıdır.

Bu bağlamda, 1860’lı yıllardan sonra gazetelerin sayıları giderek artmıştır. Fakat gazetelere ekonomik baskılar ve siyasal sansürler uygulanmış, pek çok dergi ve gazete kapatılmıştır. Kanun-i Esasi’nin yayınlandığı 1876’dan sonra kısa süreli bir özgürlük dönemi yaşandıysa da bu dönem uzun sürmemiş ve İstibdat dönemiyle birlikte gazetelere uygulanan baskı ve sansürler devam etmiştir.

---

⁴² Gül Karagöz Kızılca, “Osmanlı/Türk Basın Tarihi Yazımı Üzerine Eleştirel Bir Değerlendirme” *İlef*, 3 (1), 2016, s.71-90.

1908 yılında II. Meşrutiyet'in ilanıyla birlikte gazetelerin sansüre uğramadan yayınlanmaya başlamasıyla, yayınlanan gazete ve dergilerin sayısında önemli bir artış gerçekleşmiştir. Kanun-i Esasi'nin 12. maddesinde “Matbuat kanun dairesinde serbesttir” olarak yer alan basın özgürlüğü maddesi bu artışta önemli bir rol oynamıştır. Bu dönemde yalnızca İstanbul'da 353 gazete ve dergi yayınlanmıştır.⁴³

2.3.1. Kadın Dergileri

Osmanlı'da yazılı basının sayıca arttığı yıllarda kadınlar da yazın hayatında kendilerine bir yer edinmiş, kendileri adına hak talebinde bulunmuşlardır. Kadın-erkek eşitliği, özgürlük ve sosyal haklar talep eden kadınlar, seslerini en çok günlük gazeteler, dergiler ve dernekler aracılığıyla duyurmuşlardır. Sayıları gittikçe artan basılı yayınlarda kadınların sosyal hayatıyla ilgili yazılar yazılmaya başlanmış, bu yazıların önemli bir kısmını da kadınlar kaleme almıştır. Çoğu İkinci Meşrutiyet döneminde yayınlanmış olmakla birlikte, 1869 Terakki Muhadderat'la başlayarak Cumhuriyet'in ilanına kadar 30'u aşkın kadın dergisi yayınlanmıştır.⁴⁴

Yayıncısı ve yayın kurulunun tamamı kadın olan ilk dergi olan *Şükûfezar* 1886 yılında yayın hayatına girmiştir. Daha sonra 1895'te yayın hayatına başlayan *Hanımlara Mahsus Gazete* 1908'e kadar haftalık dergi olarak yayın hayatına devam etmiştir.⁴⁵ II. Meşrutiyet'in ilanından sonra ise *Demet*, *Mahâsin*, *Kadın/Selanik*, *Kadın/İstanbul*, *Kadınlar Dünyası* ve *Kadınlık* dergileri yayınlanmıştır. Kadınların toplumda var olduklarını göstermek, kendi seslerini duyurmak için açtıkları bir kanal olan bu dergiler, bugün Osmanlı döneminde yaşamış ve toplumsal hayatta kadınların rollerinin

⁴³ Orhan Koloğlu, “Osmanlı Basını: İçeriği ve Rejimi” *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi I. Cilt*, der. Murat Belge vd., İstanbul: İletişim Yayınları, s.90.

⁴⁴ Aynur Demirdirek, *Osmanlı Kadınlarının Hayat Hakkı Arayışının Bir Hikâyesi*, Ankara: Ayizi, 2011, s.8.

⁴⁵ Demirdirek, a.g.e., s.19.

değişmesine öncülük etmiş kadınların seslerini ilk elden dinlememize olanak vermektedir.

2.3.2. Kadın Dernekleri

İkinci Meşrutiyet'in ilanıyla birlikte basın hayatında yaşanan canlılığa paralel olarak kurulan derneklerin sayısında da hızlı bir artış yaşanmıştır. 1908'den sonra merkezleri çoğunlukla İstanbul ve Selanik'te olmak üzere çeşitli amaçlara hizmet eden pek çok kadın derneği kurulmuştur.

Osmanlı'da kurulan kadın derneklerinin bireysel talepleri örgütlü birliklere dönüştürdüğünü söyleyen Serpil Çakır, kadın derneklerini dokuz başlık altında inceler: Yardım dernekleri, kadınları eğiterek meslek kazandırmayı amaçlayan dernekler, kültür amaçlı dernekler, ülke sorunlarına çözüm bulmayı amaçlayan dernekler, ülke savunmasına yönelik kadın dernekleri, farklı etnik grupların kadın dernekleri, siyasal partilerin kadın dernekleri, feminist kadın dernekleri ve siyasal amaçlı kadın dernekleri.⁴⁶ Bu yazının konusu olan *Kadınlar Dünyası*'nın oluşturmuş olduğu dernek olan Osmanlı Müdafaa-i Hukuk-ı Nisvan Cemiyeti, feminist dernek olma özelliğini taşımasıyla önemli bir yere sahiptir. 1913-1921 yılları arasında faaliyet gösteren dernek, tüm Osmanlı kadınlarına kapısını açmış, aktif faaliyetler yürütmüş ve kazanımlar elde etmiştir. Kadınlar için terzi evi açmak, Müslüman kadınların ilk kez bir devlet kurumunda işe girmesini sağlamak gibi somut adımlar atmıştır.

Kadın dernekleri, kadınların örgütlenmesini ve hak taleplerinden somut karşılıklar elde etmelerini sağladıkları gibi, kadınların toplumsal hayatta görünür olması

---

⁴⁶ Serpil Çakır, *Osmanlı Kadın Hareketi*, İstanbul: Metis Yayınları, 2013, s. 105-106.

ve kadın-erkek eşitliği sorununun kamuoyu nezdinde kendine bir alan bulması da kadın derneklerinin toplumsal yaşamdaki varlığı sayesinde gerçekleşti.⁴⁷

Dolayısıyla özellikle İkinci Meşrutiyet sonrası kadın hareketinin oldukça etkili olduğu ve bu dönemde sonraki süreç için çok önemli adımlar atıldığı söylenebilir. Şirin Tekeli'nin işaret ettiği gibi, Türkiye'de kadınların örgün eğitime ve çalışma hayatına katılmalarını, medeni haklarına sahip olmalarını sağlayanlar onlardı.⁴⁸ Daha da ileriye götürürsek hiçbir zaman siyasal hak talebinde bulunmamış olmalarına rağmen Türkiye'de kadınların siyasi haklarını kazanmalarını sağlayanlar da onlardı. Çünkü o dönem çıkarılan dergilerde yürütülen dergiler ve dernekler çevresindeki örgütlü mücadele kadınların toplumsal alanda görünür olmalarını ve seslerini duyurmalarını sağladı. Bu dergilerden en önemlilerinden biri ve bu çalışmanın konusu olan *Kadınlar Dünyası* dergisinin içerdiği tartışmalar bir sonraki bölümde detaylı olarak incelenecektir.

---

⁴⁷ Zafer Toprak, *Türkiye'de Kadın Özgürlüğü ve Feminizm (1908-1935)*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2014, s.18.

⁴⁸ Şirin Tekeli, "Birinci ve İkinci Dalga Feminist Hareketlerin Karşılaştırmalı İncelemesi Üzerine Bir Deneme" *75 Yılda Kadınlar ve Erkekler*, der. Ayşe Berktaş Hacımiraçoğlu, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 1998, s.345.

3. KADINLAR DÜNYASI DERGİSİ

3.1. ÖZELLİKLERİ VE YAPISI

İkinci Meşrutiyet döneminde yayınlanan kadın dergileri arasında en önemli kaynaklardan biri olan *Kadınlar Dünyası* dergisi bu çalışmanın ana odağını oluşturmaktadır. Dergi, 17 Nisan 1913'te yayın hayatına başlamış ve aralıklarla devam ettikten sonra 1921 yılında yayın hayatına son vermiştir. *Kadınlar Dünyası* dergisinin imtiyaz sahibi Nuriye Ulviye, sorumlu müdürü Emine Seher Ali'dir. Dergi 17 Nisan 1913 tarihinde yayına girmiş olup ilk 100 sayısı günlük olarak yayınlanmıştır. Kendini “bilimsel, edebi, toplumsal, kadınlara özel günlük gazete” anlamında, “fenni, edebi, ictimai, hanımlara mahsus yevmi gazete” olarak tanıtan dergi, sayfalarının cins ve mezhep ayırt etmeksizin tüm Osmanlı kadınlarına açık olduğunu belirtmiştir.

Yayına ilk ara 1. Dünya Savaşı yıllarında 1914-1918 arasında verilmiş, 1918'de yeniden yayınlanmaya başladıktan sonra 1921'de ikinci bir kısa ara vermiş ve bundan kısa bir süre sonra da yayın hayatı sonlanmıştır. Derginin baskı sayısı konusunda kesin bilgi bulunmamakla birlikte 165. sayıda yapılan açıklama ile 3000'in üzerinde satış yaptığı anlaşılmıştır. Dergi, 121 ve 128. sayılar arasında Fransızca bir ek çıkarmıştır.⁴⁹

Derginin yazar kadrosuyla ilgili kesin bilgiler bulunmamaktadır. Yine de, ilk yüz sayı incelendiğinde Emine Seher Ali, Atiye Şükran, Mehpare Osman, Bedia Leman,

---

⁴⁹ Serpil Çakır, *Osmanlı Kadın Hareketi*, İstanbul: Metis Yayınları, 2013, s. 135.

Bedra Osman, Aziz Haydar, Belkıs Şevket, Mükerrerem Belkıs ve Nimet Cemil gibi kimi isimlerin, derginin sayfalarında sıkça yer almaları nedeniyle yayın kurulunda yer aldıkları söylenebilir. Dergide, yazar kadrosunun yazılarının yanı sıra okuyucuların mektuplarına da yer verilmiştir. Buna göre, Aliye Cevat, Pakize Sadri, Fatma Mükerrerem gibi kimi yazarların daha az sıklıkta ama düzenli yazılarıyla derginin bir parçası olurken, muhtelif yazarlardan ya da isimsiz olarak gelen pek çok okur mektubu dergide yer almıştır. *Kadınlar Dünyası*'nın yazar kadrosunda erkek yazarlar yer almamış, aksine, erkeklerin dergide yazmaması derginin kati bir kuralı olmuştur. Yayın kurulu, ilk sayının kapak sayfasında bu durumu “Fenni, edebi, ictimai, hanımlara mahsus yevmi gazetedir.” sözleriyle belirtmiştir. *Kadınlar Dünyası*, erkek yazarlara kapalı olmakla birlikte, her din ve milletten kadına açık bir alan olduğunu “Sahaifimiz cins ve mezhep tefrik etmeksizin muhterem Osmanlı hanımları âsarına münhasırdır.” sözleriyle belirtmiştir. Ayrıca, derginin çeşitli eğitim seviyelerinden kadınların da anlayışına uygun olması önemsenen bir durum olmuştur. Bu nedenle, *Kadınlar Dünyası*'na gönderilen yazıların herkesin rahatlıkla anlayabilmesi için kolay okunur ve anlaşılır olması talep edilmiştir.⁵⁰

Bu özelliklerinden dolayı Aynur Demirdirek dergiyi, “haklarını aramaya, istedikleri varoluşun koşullarını oluşturmaya kararlı değişik kadınların bir arada bulunduğu çok canlı, renkli bir ortam”⁵¹ olarak tanımlar. Yine aynı şekilde Serpil Sancar, *Kadınlar Dünyası*'nın çok sesliliğini feminizmin bir işareti olarak okur:

Kadınlar Dünyası diğer kadın dergileriyle karşılaştırıldığında din, ırk, köken gibi meşrulaştırıcı başka bir referansa gerek görmeden, doğrudan ve bağımsız kadın

⁵⁰ Sıdıka Ali Rıza, “...”, *Kadınlar Dünyası*, 4 (1913), s.3

⁵¹ Aynur Demirdirek, *Osmanlı Kadınlarının Hayat Hakkı Arayışının Bir Hikayesi*, Ankara: Ayizi, 2011, s.48.

hakları savunusu yapmaya çalışıyor ve bu nedenle çoğu araştırmacı tarafından feminist olarak nitelendiriliyor.⁵²

Kadınlar Dünyası'nın özgün yanı ve onu dönemin diğer yayınlarından önemli kılan özelliklerinden birisi de, bünyesinde okuyucu mektuplarına yer vermesidir. Okur mektuplarında, kadın erkek eşitliğini sağlamak, kadının hukuki haklarının genişletilmesi, kadınların çalışma hayatına katılmasını desteklemek, çalışma hayatına uyum sağlamak için giyim ve tesettür konularında düzenlemeler yapılmasını sağlamak, görücü usulüne evliliğe karşı çıkmak gibi yazar kadrosunun talepleriyle de uyuşan talepler yer aldığı gibi, kadınların çalışma hayatına katılabilmesi için dikiş nakış salonu açmak, mektepler kurmak gibi özgün çözüm önerileri ve para toplayıp ortak sandık açmak, yerli malı kullanmak gibi çoğunluğun katıldığı çözüm önerileri de yer almıştır.

Okur mektuplarında, Türklüğe övgü; bayrağa, yurda aşk, vatan için canla başla çalışmanın gerekliliği konularının yanı sıra, moda yazıları, şiirler ve derginin önceki sayılarındaki yazılarına cevap niteliğinde yazılar yer almıştır. Osmanlı kadın hareketinin tarihini yazarken, ele aldığı *Kadınlar Dünyası* dergisindeki okur mektuplarını Osmanlı'daki özgün kadın hareketinin bir yansıması olarak gören Serpil Çakır, derginin bu yönüyle diğer hak mücadelesi veren dergilerden farklı olduğunu söylemiştir.⁵³ *Kadınlar Dünyası*, sayfalarında okuyucularının mektuplarına yer vererek, yalnızca entelektüel Türk-Müslüman kadınlara değil, her kesimden kadına alan açmak istediğini de vurgulamıştır. Bu mektuplar aynı zamanda kadınların somut istek ve önerilerini gösterme olanağı vermiş ve mektuplar aracılığıyla derginin gündemi de şekillenmiştir. Dolayısıyla *Kadınlar Dünyası* dergisini incelemek, yalnızca yazar kadrosundaki entelektüel kadınların hak taleplerini değil, çeşitli yerlerden, farklı sosyal koşullarda

⁵² Serpil Sancar, *Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2014, s. 103.

⁵³ Serpil Çakır, "Osmanlı Kadın Hareketi: Yirminci Yüzyılın Başında Kadınların Hak Mücadelesi," *Türkiye'de Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları: Eşitsizlikler, Mücadeleler, Kazanımlar*, der. Hülya Durudoğan vd., İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları, 2014, s.96-97.

yaşan kadınların fikirsel dünyalarını tanımak ve bireysel sorun ve çözüm önerilerini görmek bakımından önemlidir.

3.2. KONU BAŞLIKLARI

Kendilerini takdim ettikleri ilk sayılarının başyazısında Avrupa ve Amerika kadınlarının haklar mücadelesine bakmış, kadınlara dair kitaplar, makaleler yayınladıklarına dikkat çekmiş ve Avrupalı ve Amerikalı kadınların kendi haklarını tayin etme amacıyla olduklarını söylemişlerdir. Buna göre kendilerinin de hemcinslerinin bu gayretine kendi âdap ve âdatları doğrultusunda dâhil olmak istediklerini söylemişlerdir. Kadınların erkeklerin gözünde geçmişten günümüze hep bir meyve nazarında görüldüğünü söylemiş, meta olarak görüldüklerini vurgulamışlardır. Erkeklerle esir oldukları, kendi hayatlarının sorumluluk ve idaresini ellerine alamadıklarını erkeklerle mahkûm olduklarını söylemişlerdir. Eski milletler devrinde de, hâlihazırdaki milletlerde de durumun böyle olduğunu beyan etmişler ve bunun kanıtını göstermek için tarihe başvurmuşlardır. Bu bağlamda ikinci sayıdan başlayarak her sayıda farklı bir milletin topluluğunda kadınların durumunu anlatan yazılar yazacaklarını belirtmişlerdir.⁵⁴

Modayla çok fazla ilgilenen kadınları eleştirilmiş, buna verilen önem yerine çocuk terbiyesine dikkat edilirse kadınlığın tam manâsına ulaşacağı beyan edilmiştir.⁵⁵ Dergide her kadının vazifesinin çocuk doğurmak ve beslemek ve onları terbiye etmek olduğu sıklıkla tekrarlanan bir görüştür. Annelik ve çocuk eğitimi konusunda bilgiler vermeyi amaçlayan çocukları yetiştirmek konulu “Terbiye-i Etfal” yazı dizisinin ikinci

⁵⁴ Kadınlar Dünyası, “Mukaddime”, *Kadınlar Dünyası*, 1 (1913), s.1.

⁵⁵ Semiha Nihal, “Moda Nedir”, *Kadınlar Dünyası*, 1 (1913), s.2.

sayıdan itibaren yayınlanacağı duyurulmuştur.⁵⁶ Yazı dizisinin mukaddimesinde çocuk yetiştirmeyi incelikleriyle bilmenin kadınların görevi olduğu söylenmiş ve yazı dizisinin bu saikle kaleme alındığı belirtilmiştir.⁵⁷

Derginin ikinci sayısında kuruluş amacı “İttihad ve Terakki Kız Sanayi Mektebi”ne nakden ve fikren yardım etmek, şehit ve göçmenlerin yetim kalan kız çocuklarına işevleri açmak ve eğitimlerine katkı sağlamak olan “Osmanlı Türk Hanımları Esirgeme Derneği” Nizam-namesini yayınlanmıştır.⁵⁸

Derginin üçüncü sayısında Darülfunun’da yapılan konferansta yer alan Nezihe Muhlis’in⁵⁹ nutku yayınlanmıştır.⁶⁰ Bu bize *Kadınlar Dünyası*’nın konferansları takip edip, içeriklerine birebir katılmasalar dahi metinlerini de okurları ile buluşturmak ve üzerine konuşmak istediklerini göstermektedir. Zira bir sonraki sayıda, Emine Seher Ali, “İktisat” başlıklı yazısıyla Nezihe Muhlis’in söylevini eleştirmiştir.⁶¹ Nezihe Muhlis konferansta yabancılara verilen iktisadi imtiyazlardan bahsetmiş, bu ayrıcalıkların, yabancıların ülkede rahatlıkla ticaret yapabilmelerini sağlarken, devletin ilerleyişine mani olduğuna dikkat çekmiştir. Bu sorunların çözümü için kadınları yabancı ürünlere boykot uygulamaya ve Avrupalılarla mücadeleye davet etmiştir. Emine Seher Ali ise buna karşılık milletin ilerlemesinin ancak fikirler aracılığıyla gerçekleşebileceğini, Avrupa ile mücadele meselesinin unutulması gerektiğini söylemiştir. Buna ek olarak, Nezihe Muhlis’in söylevini taşkınca bulmuş, bu tarz konuşmalardan kaçınmasını tavsiye etmiştir. Ona göre bu sözleriyle Nezihe Muhlis “Yalnız kadınlıktan uzaklaşmış, anasır-ı gayr-ı Müslimeye de dokunmuş gibidir.”

⁵⁶ Kadınlar Dünyası, “Terbiye-i Etfal”, *Kadınlar Dünyası*, 1 (1913), s.4.

⁵⁷ Kadınlar Dünyası, “Terbiye-i Etfal”, *Kadınlar Dünyası*, 1 (1913), s.4.

⁵⁸ Kadınlar Dünyası, “Osmanlı Türk Hanımları Esirgeme Derneği Nizam-namesi”, *Kadınlar Dünyası*, 2 (1913), s.3.

⁵⁹ 1923’te Kadınlar Halk Fırkası’nı kuracak olan Nezihe Muhiddin’in 1913’te *Kadınlar Dünyası*’nda yer alan yazılarında Nezihe Muhlis ismini kullandığı bilinmektedir. Yaprak Zihnioğlu, *Kadınsız İnkılâp*, İstanbul: Metis Yayınları, 2003. s.39.

⁶⁰ İmzasız, “Konferans”, *Kadınlar Dünyası*, 3 (1913), s.3-4.

⁶¹ Emine Seher Ali, “İktisat”, *Kadınlar Dünyası*, 4 (1913), s.1-2.

Bunun için “Biz, sevgili Nezihemize itidal tavsiye ederiz,” diyerek Nezihe Muhlis’e “ölçülülük” tavsiyesinde bulunmuştur.

Dergide işlenen konulardan bir diğeri, ilk sayıdan başlanarak yayınlanan “Bedia’nın İmtihani” başlıklı yazı dizisidir. Bu yazı dizisinde 12 yaşında bir kız çocuğunun ağabeyinin tıp kitaplarıyla ilgilenmesi ve bunun üzerine ağabeyi ile yürüttükleri dersler arka planıyla insan vücudu, işleyişi ve özellikleri hakkında bilgiler verilir.⁶² Detayları ilerleyen bölümlerde görüleceği üzere bu yazı dizisi kadınların eğitimi ve çalışma hayatına teşviki için kullanılmıştır. Bunun yanı sıra çeşitli sayılarda ara sıra sağlık konularında yazılar ve çeviriler yayınlanmıştır.⁶³

Dergide, vatan sevgisine dair yazılar paylaşılmış⁶⁴, şiirler⁶⁵ ve şehitlere mektuplar⁶⁶ yazılmıştır. Bu mektupların birinde Bergüzar isimli yazar, vatanın askerleri olacak olan Anadolu erkeklerini överken, onların iyi yetiştirilmesinin ve iyi eğitim almalarının önemine dikkat çekmiş ve Türklüğün yükselmesinin öncelikle Anadolu’nun ilerlemesine bağlı olduğunu dile getirmiştir:

Bizi böyle serbest hanelerimizde yaşatan kahraman asker kardeşlerimiz güzelce büyürler, tahsil görürlerse memleketlerine de başka türlü hizmet ederler. Gayret kardeşlerim, gayret! Anadolu’ya yetişelim, çünkü Türklüğün yükselmesi Anadolu’nun terakkisine vabestedir.⁶⁷

Böylece vatan sevgisi, Anadolu vurgusu, Türklüğün yükselmesi gibi kavramlar, bu kavramları kullanırken cesaretlendirici bir üslup kullanılması derginin önemli bir hattını oluşturmuştur.

---

⁶² İmzasız, “Bedia’nın İmtihani”, *Kadınlar Dünyası*, 1 (1913), s.4.

⁶³ Atiye Şükran, “İnsanların Çabuk İhtiyarlamaması İçin Çare Varmış!”, *Kadınlar Dünyası*, 51 (1913) s.1; Muzaffer Refik, “Çocuğun Beden ve Ruhu Nam Kitabından Muktebes Harekât-ı Bedeniye”, *Kadınlar Dünyası*, 51 (1913), s.4.

⁶⁴ Musaffa Nizamettin, “Vatan!”, *Kadınlar Dünyası*, 5 (1913), s.3.

⁶⁵ Fahrünnisa, “Severim –Yurdumu-“, *Kadınlar Dünyası*, 7 (1913), s.2.

⁶⁶ Hacer İsmet, “Fırak”, *Kadınlar Dünyası*, 1 (1913), s.2-3; Kadınlar Dünyası, “Ziya’-ı Elim”, *Kadınlar Dünyası*, 17, (1913), s.1; Sabahat Hüsamettin, “Şehit Enişteme”, *Kadınlar Dünyası*, 18, (1913), s.2; Fehamet Handan, “Taze Büyük Bir Şehit Ruhu İçin”, *Kadınlar Dünyası*, 63 (1913), s.1.

⁶⁷ Bergüzar, “Türklüğün Yükselmesi Anadolu’nun Terakkisine Vabestedir”, *Kadınlar Dünyası*, 17 (1913), s.3.

3.3. OSMANLI MÜDAFAA-İ HUKUK-I NİSVAN CEMİYETİ

Osmanlı Müdafaa-i Hukuk-ı Nisvan Cemiyeti ilk kez *Kadınlar Dünyası*'nın 54. Sayısında, "Faaliyet Başlıyor" başlığıyla duyurulmuş⁶⁸ ve 55. Sayısında cemiyetin programının yayınlanması ile resmen ilan edilmiştir.⁶⁹ *Kadınlar Dünyası*'nın imtiyaz sahibi Nuriye Ulviye Mevlan tarafından kurulan Cemiyet, programında *Kadınlar Dünyası*'nın Cemiyet'in fikirlerini yayma görevi üstleneceğini beyan etmiştir. *Kadınlar Dünyası*'nın amaç ve gayeleriyle tam anlamıyla uyum sağlaması ve örgütlü bir yapı olması bakımından incelenmesi önemlidir.

Cemiyet başlıca amaçlarını inkılâp yapmak olarak açıklamış, içtimai inkılâpların daima cemiyetler sayesinde vücut bulduğunu beyan etmişlerdir. "Bilâ-tefrik-i cins ve mezhep ve vatanlarını seven, tealisini arzu ederek elbirliği ile çalışmak isteyen muhterem Osmanlı hanımefendileri"ni⁷⁰ dernek üyeliğine teşvik ve davet eden cemiyet, kadınların örgütlü bir hareketinin kadının toplumsal hayattaki konumunu değiştirmek için yapılacak çalışmalarda mutlaka gerekli olduğunu düşündüklerini göstermişlerdir.

Memleketin halihazırda bir değişim ve seçim döneminde bulunduğu siyasi ortamda kadınlar olarak bir hak talebinde bulunmadıklarını ve cemiyetin hiçbir faaliyetinde siyaset ile iştigal etmeyeceklerini bildirmişlerdir. Buna sebep olarak Osmanlı kadınları olarak erkeklerin siyasi düzenine ve faaliyetlerine henüz akıl erdirebilecek seviyede olmadıklarını göstermişlerdir. Fakat bir toplumsal hayat sahibi olmak amacıyla çalışma hayatını düzenleme, kültür ve seviyeyi düzeltmeye çalışabileceklerini belirtmişlerdir.

⁶⁸ Kadınlar Dünyası, "Faaliyet Başlıyor" *Kadınlar Dünyası*, 54 (1913), s.1.

⁶⁹ Kadınlar Dünyası, "Osmanlı Müdafaa-i Hukuk-ı Nisvan Cemiyeti Programı", *Kadınlar Dünyası*, 55 (1913), s.1-2.

⁷⁰ Kadınlar Dünyası, "Osmanlı Müdafaa-i Hukuk-ı Nisvan Cemiyeti Faaliyette", *Kadınlar Dünyası*, 64 (1913) s.1.

Meşru gördükleri bu hakları talep etmek ve varlık gösterebilmek suretiyle kadınların da memleket için yararlı ve önemli üyeleri olabileceklerini söylemişlerdir. Bu bağlamda amaçlarını ve eylem planlarını şu şekilde açıklamışlardır:

Osmanlı muhiti kadınlığında hayat-ı ictimai-i nısvanı tanzim ile hayat-ı mesaiyi uyandırmak, münevver bir nesl-i âti yetiştirecek malûmatlı valideler ihzar eylemek, evvelâ kıyafet-i hariciye-i nisvanın ıslahına, saniyen işçiliğe müteallik müesseselerin vücuduna ve bunlarda kadınların, kızların istihdamına, salisen kadınlıkta ilmin, irfanın yükseltilmesine mütevakıftır.

Evvelâ: Ahkâm-ı celile-i şer'iyemize muvafık, sade, süsten âzade, iş görebilmeye Salih kadınlarımıza mahsus birkaç nev' kıyafet-i hariciye icat edip numunelerini hükumete bade'l arz, azası üzerinde tatbikine başlamak suretiyle tamimini temin eyleyecektir.

Saniyen: Cemiyet, iktidar-ı mâlisi nisbetinde mütenevvi sanayie müteallik iş evleri tesis edip bunlarda kadınları, kızları istihdam ile sefaletlerini tahfif, çeyizlerini de ihzar ve bu suretle de sanayi-i milliye'nin inkişaf ve terakkisine gayret edecektir.

Salisen: Cemiyet, hususi mektepler küşadıyla, gazeteler, risaleler neşriyle, konferanslar itasıyla efkâr-ı nisvan-ı tenvir ve i'la ile gayesini aktar-ı Osmaniye'ye tamime çalışacaktır.⁷¹

Kadınlar Dünyası, cemiyetin bu programıyla öncelikli amaçlarının kadınların toplumsal hayatlarını düzenlemek olduğunu söylemiş, hemen sonrasında kadınların eğitim almasına gönderme yaparken kadınları her şeyden önce gelecek nesilleri yetiştirecek anneler olarak tanımlanmışlardır. Buna ek olarak kıyafet düzenlemesi ve kadınların çalışma yaşamına katılması konularına değinmişlerdir. Bu bağlamda, iş hayatında yer alabilmek üzere düzenlenmiş kıyafetlerin icat edilmesinin ve çalışma alanları oluşturup buralarda kadınların çalışmasının sağlanmasının ilk adımları olacağını

---

⁷¹ Kadınlar Dünyası, "Osmanlı Müdafaa-i Hukuk-ı Nisvan Cemiyeti Programı", *Kadınlar Dünyası*, 55 (1913), s.1.

beyan etmişlerdir. Buna ek olarak ise cemiyetin özel okullar, basın ve konferanslar aracılığıyla fikirlerinin yayılmasını sağlayacaklarını söylemişlerdir.

Meclis-i Mebusan Baş Kâtibi Mustafa Asım Beyefendi, cemiyetin kurucularına, cemiyeti tasvip ve teşvik ettiğini ve eşiyile birlikte yardım etmeye hazır olduklarını bildiren ve amacının “Maksadım, memleketimizde bu dertle iştilal edecek olanların nazarımda bin Kâbe bünyad etmekten daha büyük iş görmüş olacaklarını söylemek” olduğunu yazan bir mektup göndermiştir.⁷² Bu mektubuyla Mebusan Meclisi Baş Kâtibi, kadınların toplumdaki konumuyla ilgilenen ve kadınların hakları için mücadele edenlerin kutsal bir iş yaptıklarını düşündüğünü yazarak bu harekete destek verdiğini belirtmiştir.

---

⁷² Kadınlar Dünyası, “Meclis-i Mebusan Baş Kâtibi Mustafa Asım Beyefendi’ye”, *Kadınlar Dünyası*, 83 (1913), s.1.

4. FEMİNİZM VE MİLLİYETÇİLİĞİN KESİŞİMLERİ

Kadınların toplumsal alandaki konumunu iyileştirmeyi, kadınların kamusal alanda daha fazla yer almasını ve görünür olmasını isteyen *Kadınlar Dünyası* yazarlarının dünyadaki kadın hareketlerinden ve milliyetçi ideolojiden etkilendikleri görülmüştür. Bu iki düşünceden herhangi birinin dergideki varlığı göz ardı edilemezken, *Kadınlar Dünyası* üzerine yapılan çalışmalarda milliyetçilik fikrinin ve milliyetçi politikaların etkileri ve *Kadınlar Dünyası* yazarlarının söz konusu ideolojiyi kendi perspektiflerinden nasıl yorumladıkları göz ardı edilerek, dergi yalnızca feminizm bağlamında değerlendirilmiştir.⁷³ *Kadınlar Dünyası*'nı “Osmanlı Kadın Hareketi” başlıklı incelemesinin odak noktasına koymuş olan Serpil Çakır, kadın hareketi tarihini gölgede bırakmaması amacıyla hareketi milliyetçilik bağlamından bağımsız incelediğini yazar:

Bu kitapta kadın hareketi, milliyetçilik, modernleşme gibi kavramlar açısından incelenmedi, devletin kadına bakışına yer verilmedi; hatta özellikle tüm bunlardan uzak durulmaya çalışıldı. Zira kadın tarihi yazımının ilk aşaması, kadın hareketi tarihinin yazımıdır. Kadınların kendilerine ait bir geçmişi olduğunu düşünmeleri, bunun bulgularını görmeleri için, önce kadınlara ait gerçekliğin açığa çıkarılması, yapılandırılması, kurgulanması gerekir.⁷⁴

---

⁷³ Elif Ekin Akşit “Kadın Hareketi; Halide'nin Salihi ve Hatıralar Kimin Tarihi,” *Tarih ve Toplum* 37 (2002): 10; Elif Ekin Akşit, “Fatma Aliye ve Erken Milliyetçi Stratejiler,” *Kebikeç* 30 (2010): 58-59; Elif Ekin Akşit, *Kızların Sessizliği: Kız Enstitülerinin Uzun Tarihi*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2012, s. 126-129

⁷⁴ Serpil Çakır, *Osmanlı Kadın Hareketi*, İstanbul: Metis, 2013, s. 25.

Hâlbuki *Kadınlar Dünyası* ilk sayılarından itibaren amaç ve yöntem biçimlerini ortaya koyarken, geç Osmanlı döneminde yeni gelişmekte olan Türk Milliyetçiliğiyle fikrine sayfalarında sık sık yer vermiş, taleplerini milliyetçilik bağlamında anlatmış, vatanın ilerlemesi için yapılması gerekenlere dair fikirlerini tartışmış ve bu konuda kampanyalar yürütmüştür. Dolayısıyla feminizmleri de bu bağlamda şekillenmiştir ve bu sebeple Osmanlı Kadın Hareketi'ni milliyetçi özelliğinden azade bir biçimde ele almak hareketin anlaşılmasını eksik bırakacaktır. Elif Ekin Akşit, bu düşünceye paralel olarak *Kadınlar Dünyası* dergisinin diğer kadın dergilerine göre radikalliğine dikkat çekerken, savaş-karşıtı olmak ve sömürge düzeninde savunmacı bir milliyetçilik arasında gerilimli bir ilişkinin yansıdığı *Kadınlar Dünyası*'nı, bu milliyetçilikleri bağımsız kılmadan yorumlamak gerektiğinin altını çizer.⁷⁵

Bu bağlamda, Türkiyeli feminist tarihçilerin keşiflerinde “feminist anneannelerimiz” ifadesiyle söz ettiği *Kadınlar Dünyası* yazarlarının yazılarına milliyetçilikle ilişkileri ele alınarak yeniden bakmak, nasıl bir milliyetçi perspektif benimsediklerini görmek, bu bağlamda feminizmle ilişkilerini yeniden değerlendirmek, feminizm-milliyetçilik geriliminin bugünün koşullarından farklı olarak geç Osmanlı döneminin siyasal ve toplumsal koşullarında *Kadınlar Dünyası*'nda nasıl tezahür ettiğini ve yazarların bu ilişkiyi kendi açılarından nasıl kurduklarını görmek önemlidir. Böylece, Osmanlı kadın hareketinin dinamikleri hak taleplerine ve kadın-erkek eşitliği fikrine getirdiği çok boyutlu yaklaşımları dikkate alınarak incelenmiş olacağından hareketin anlaşılması bakımından faydalı olacaktır.

---

⁷⁵ Elif Ekin Akşit, *Kızların Sessizliği: Kız Enstitülerinin Uzun Tarihi*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2012, s. 126.

4.1. MİLLİYETÇİ SÖYLEMLE ORTAKLIĞIN KADIN HAREKETİ AÇISINDAN SINIRLILIKLARI

Bu bölümde kadın hareketinin milliyetçilikle ilişkisinin kadın hareketi açısından sınırlılıklara neden olduğu iddia edilecek ve bu sınırlılıkların kendini nasıl ve hangi bağlamlarda gösterdiğine işaret edilecektir. Milliyetçiliğin kadın hareketi açısından sınırlılıklara sebep olmasının nedeni bu ikisi arasında gerilimli bir ilişki olmasıdır. Kadınların milliyetçilikle ilişkisini gerilimli kılan temel sebep, tanımı gereği siyasal olan milliyetçiliğin, devletle ve kurumlarıyla yakın bağlantısı nedeniyle, devlete ve kurumlarına hâkim olan erkeklik kültürü ve ideolojisiyle el ele gitmiş olmasıdır.⁷⁶ Kadınları bu kurumlardan dışlayan erkek ideolojisiyle eklemlenen milliyetçiliğin de kadınları dışarıda bırakan bir yapısı olduğu ortadadır. Nitekim, “*Kadınlar Dünyası*’nda Meşrutiyet’e Dair Görüşler” başlıklı bölümde görüldüğü üzere, “özgürlük, eşitlik, kardeşlik” ilkeleriyle iktidara gelen Meşrutiyet yönetimi, bu ilkeleri erkeklerle sınırlı tutmuş ve *Kadınlar Dünyası* yazarları bu duruma tepki göstermiştir. Benzer bir perspektifi, Lois A. West, Virginia Woolf’un *Üç Gine*’deki sorgulamasına⁷⁷ referansla ortaya koyar. Her şeyden önce, kadınlar vatandaşlık haklarının tamamını alamamışken

---

⁷⁶ Joane Nagel, “Erkeklik ve Milliyetçilik: Ulusun İnşasında Toplumsal Cinsiyet ve Cinsellik,” *Vatan, Millet, Kadınlar*, der. Ayşe Gül Altınay, İstanbul: İletişim Yayınları, 2013, s.75.

⁷⁷ “Benim gibi bir dışlanmış için ‘ülkemiz’ ne anlam taşır” diye sorar. Buna karar vermek için kendi durumunda vatanseverliğin anlamını analiz edecektir. Kendisini, cinsiyetinin ve sınıfının geçmişteki durumu hakkında bilgilendirecektir. Kendisini, bugünlerde cinsiyetinin ve sınıfının sahip olduğu arazi, zenginlik ve mülk – “İngiltere”nin ne kadarı aslında kendisine aittir- hakkında bilgilendirecektir. ... Şöyle diyecektir, “‘Ülkemiz’ tarihinin büyük bir bölümünde bize köle gibi davrandı; beni eğitimden ve elindeki diğer imkânlardan mahrum bıraktı.”. ... “Çünkü bir kadın olarak benim aslında bir ülkem yok. Bir kadın olarak ülke istemiyorum. Bir kadın olarak benim ülkem tüm dünyadır.” Mantık diyeceğini dediğinde eğer hala bazı inatçı hisler aynen kalırsa, İngiltere sevgisi hala bir çocuğun kulağına karaağaçtaki bir karganın gılgamasıyla, kumsaldaki dalgaların sesiyle veya çocuk şarkıları mırıldanan İngiliz sesleriyle düşerse, mantıksız olsa da bu saf duygu tanesi, İngiltere’ye kendisinin tüm dünya barışı ve özgürlüğü için arzuladığı her şeyi vermesini isteyecektir. Virginia Woolf, *Üç Gine*, İstanbul: İletişim, 2015, s.153-154. Çev. İlknur Güzel. Aktaran, Lois A. West, *Feminist Nationalism*, der. Lois A. West, London: Routledge, 1997, s.xi.

onlardan savaş zamanında milliyetçi destek beklenmesini bir dilemma olarak ortaya koyar ve “Bir kadın vatandaş değilken nasıl milliyetçi olabilir; vatanını, insanları ve evi severken nasıl milliyetçi olmaz,”⁷⁸ diye sorar. Bu soruların temelinde, milliyetçiliğin kadınları vatandaş olarak tanımlamazken, kendi menfaatleri doğrultusunda kadınlara yüklediği sorumlulukların yerine getirilmesini beklemesinin çelişkisi yatar. Bu bağlamda kadınların milliyetçilikle ilişkisinin çetrefilli bir ilişki olduğu görülmektedir. Çalışmanın bu aşamasında kadın hareketinin milliyetçilikle bir ortaklık kurmasının, çelişkileri bağlamında ne tür kısıtlılıklara sebep olduğu ve milliyetçiliğin kadın hareketine hangi biçimlerde ket vurduğu tartışılacaktır.

4.1.1. Kadınlar Dünyası'nın Feminizmi

“Evet biz Osmanlı kadınları bir inkilâp yapıyoruz. Bunda şüpheye mahal yok...”⁷⁹

Bu bölümde, *Kadınlar Dünyası*'nın hangi durumlara ve tanımlara bağlı olarak feminist bir dergi olarak nitelendirilebileceği tartışılacaktır. Bunun için feminist literatürde yer etmiş farklı feminizm tanımlarına ve *Kadınlar Dünyası* dergisi'nin söylem ve eylemlerine bakılacaktır. Geç Osmanlı döneminde kadınlar için hak mücadelesi veren kadınların kendilerini nasıl konumlandıkları ve milliyetçiliği bu bağlamda nasıl gördükleri önemlidir.

Cynthia Cockburn, farklı feminizm türleri arasında bir ayırım yapmak gerektiğini ve bütün kadın hareketlerinin feminist olarak nitelendirilemeyeceğini savunur. Kendilerini “ana” olarak tanımlayan kadınların ataerkilliği sorgulamadan “annelik”

⁷⁸ Lois A West, “Introduction: Feminism Constructs Nationalism” *Feminist Nationalism*, der. Lois A. West, London: Routledge, 1997, s.xii.

⁷⁹ Fatma Galip, “Dertlerimiz Hakkında -1-”, *Kadınlar Dünyası*, (1913), s.3.

kimliğini biyolojik ya da toplumsal olarak kuruyor olabileceklerini söyler. Böylesi bir kadın hareketine “feminist” denemeyeceğini savunarak bu tip bir kadın hareketinin, muhafazakâr, hatta faşist bir hareket olabileceğini söyler.⁸⁰ Bu araştırmanın odağı olan *Kadınlar Dünyası*’nda da özellikle kendilerini “annelik”le özdeşleştirmeleri bakımından Cockburn’ün yaklaşımıyla Osmanlı Kadın Hareketi için feminist olmayan bir kadın hareketi demek mümkün olabilir. Bu görüş saklı tutulmakla birlikte, bu çalışmada Osmanlı Kadın Hareketi ve özellikle *Kadınlar Dünyası*’nın söylemleri farklı nedenlerle feminist olarak nitelendirilecektir.

Bu konudaki farklı yaklaşımlardan biri, Nicole Van Os’a aittir. Ataerkilliği sorgulamadan kadınların toplumdaki ve ailedeki konumlarını ataerkil düzen içerisinde yükseltmek isteyen feminizm türünü “ailesel feminizm” olarak tanımlar. Bu tanıma göre, “ailesel feministler” farklılıkta eşitliği isteyen feministlerdir.⁸¹ Van Os, Mısır’daki feminizmi araştıran Margot Badran’ın “Kadınlara cinsiyetlerinden dolayı yapılan sınırlamanın farkına varıp da, bu sınırlamaları yok etme, kadınlar için yeni roller ile yeni erkek-kadın ilişkilerini kapsayan adil bir cinsiyet düzeni geliştirme gayretinde bulunmanın” feminizmin dâhilinde olduğunu kabul ettiğini aktarır.⁸² Bu yaklaşımlar *Kadınlar Dünyası* yazarlarının amaç ve yöntemlerine uygundur.

Deniz Kandiyoti, feminist bilinçlilikten söz edebilmek için asgari olarak kadınların ancak kendi mücadelelerinin bilincine varan özneler olarak davranmaları, yani bir dizi talebe yalnızca kendi adlarına sahip çıkmaları gerektiğini söyler.⁸³ *Kadınlar Dünyası*’nın temsil ettiği tarz-ı Kadın Hareketi bu tanıma uygundur. Çünkü *Kadınlar Dünyası* yazarları, “Biz Osmanlı kadınları, kadınlık dairesinde göstereceğimiz teali ve

---

⁸⁰ Cynthia Cockburn, *Mesafeyi Aşmak: Barış Mücadelesinde Kadınlar*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2004, s.73-74.

⁸¹ Nicole A. N. M. Van Os, “Osmanlı Müslümanlarında Feminizm” *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Cilt I*, der. Tanıl Bora ve Murat Gültekingil, İstanbul: İletişim Yayınları, 2009, s. 335.

⁸² Margot Badran, *Feminists, Islam, and Nation: Gender and the Making of Modern Egypt*, Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 1995, s.19-20 Aktaran Van Os, a.g.e. s. 336.

⁸³ Deniz Kandiyoti, *Cariyeler, Bacılar, Yurttaşlar: Kimlikler ve Toplumsal Dönüşümler*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2013, s.78.

mevcudiyet sayesinde erkeklerimizi vazife-i medeniye ve insaniyelerine ircaa mecbur etmek isteriz.”⁸⁴ ve “Biz artık esir, âtil yaşamak istemiyoruz.”⁸⁵ diyerek kendi ikincil konumlarının farkında olduklarını ortaya koymakta ve bunun için mücadele edeceklerini, dolayısıyla bu taleplere kendi adlarına sahip çıkacaklarını ifade etmektedirler. Aynı bağlamda *Kadınlar Dünyası* yazarlarından Nesrin Salih de kadınların eşlerine “efendi” diye hitap etmelerini kadınların esir oluşunun bir işareti olarak okur, böylece kadınların ikincil konumlarını ortaya koyar ve kadınların erkeklerden hiçbir farkları olmadığını savunur.⁸⁶ Bu çalışmada, bu tanımlamalardan yola çıkarak, kadınların ikincil konumunun farkında olan, bu durumu değiştirmek için mücadele eden ve ataerkil ideolojiyi sorgulamamış olsalar bile ataerkinin kadınlara dayattığı sınırların dışına çıkmayı amaçlayan *Kadınlar Dünyası* feminist olarak nitelendirilecektir.

Bu özelliklerinin yanı sıra *Kadınlar Dünyası* yazarlarının Batılı feminist hareketi yakından takip etmiş olmaları da önemlidir. *Kadınlar Dünyası* sayfalarında Avrupa ve Amerika’daki kadın hareketleri yakından takip edilmiş, onların fikirleri ve eylemleri paylaşılmıştır. Bu konuda yabancı yayınlar takip edilmiş, buralarda neşredilen yazılardan malumat verilmiş, kimi zaman Batılı feministlerin sözleri doğrudan aktarılmış, örneğin Fransızca’dan çevrilerek “Feminizm” başlıklı bir yazı yayınlanmıştır.⁸⁷ *Kadınlar Dünyası*’nda kadın hukukunun dünyanın diğer yerlerinde olduğu gibi İslam kadınları için de bir gündem olduğu vurgulanmıştır:

Bugün dünyanın herhangi bir tarafına gidilse orada mutlaka hukuk-ı nisvanın mevzu-ı bahs olduğunu görüyoruz.

---

⁸⁴ Kadınlar Dünyası, “Avrupa Matbuatı Münasebetiyle”, *Kadınlar Dünyası*, 14 (1913), s.1.

⁸⁵ A.g.e, s.1.

⁸⁶ Nesrin Salih, “Türk Kızları”, *Kadınlar Dünyası*, 47 (1913), s.3.

⁸⁷ Pakize Sadri, “Feminizm”, *Kadınlar Dünyası*, 71 (1913), s.3.

Bu, Avrupa’da milel-i gayr-ı müslimede vaki olduğu gibi bizlerde, İslâm kadınları âleminde dahi ciddi mebahis uyandırmaktadır.⁸⁸

Batılı feminist hareket içerisinde İngiliz Süfrajjet hareketi bilhassa takip edilmiş, dergiye düzenli yazılarıyla katkıda bulunan Meliha Zekeriya, bu konuyu takip etme görevini bizzat üstleneceğini yazmış ve *Kadınlar Dünyası*’nda Süfrajjet hareketinin ihmal edilmesinin uygun olmadığını dile getirmiştir.⁸⁹ Süfrajjet hareketinin *Kadınlar Dünyası* yazarlarını heyecanlandıran bir yanı olduğu, şu sözlerle ortaya konmuştur:

Sufrejetlerin yeniden başlayan faaliyetine bakınca kadınlık hayatında kariben büyük bir tebeddül görülecek, kadınlar da tam manasıyla hür, tam manasıyla insan olacaklar, erkekler derecesinde onlar da hukuk sahibi bulunacaklardır.⁹⁰

Kadınlar Dünyası, derginin ilk sayısında, Avrupa ve Amerika kadınlarının kadınlığın durumu hakkında yazdıkları kitap ve makalelerden söz etmiş, bu yayınlarda kadınların haklarını beyan ve talep ettiklerini anlattıklarına dikkat çekmişlerdir. Bu doğrultuda, “Biz Osmanlı kadınları, hem-sınıfımızın bu gayretine, açmış oldukları bu çığıra terbiye-i ictimaiyemiz, âdap ve âdatımız dairesinde girmek istiyoruz.”⁹¹ diyerek, kadınların yolunu açtığı kadın hakları mücadelesinin içinde kendilerine has yöntemlerle, kendi toplumsal terbiyelerine ve edep ve geleneklerine göre yer alacaklarını belirtmişlerdir. Bu cümlede, “hem-sınıfımızın açmış oldukları çığıra girmek istiyoruz,” demekle, bir sınıf olarak gördükleri kadınların mücadelelerine ortak olduklarını ifade etmişlerdir. *Kadınlar Dünyası*’nın burada da örneklenmiş olan söylemleri ve feminizm için yaptığımız tanımların ışığında, amaç ve yöntemlerinin feminizm tanımına uyduğunu söylemek mümkündür.

⁸⁸ Kadınlar Dünyası, “Kadınlık Cereyanı”, *Kadınlar Dünyası*, 69 (1913), s.1.

⁸⁹ Meliha Zekeriya, “Evrak-ı Varide”, *Kadınlar Dünyası*, 4 (1913), s.3.

⁹⁰ Kadınlar Dünyası, “Kadınlar da Hürdür, İnsandır”, *Kadınlar Dünyası*, 40 (1913), s.1.

⁹¹ Kadınlar Dünyası, “Hukuk-ı Nisvan”, *Kadınlar Dünyası*, (1913), s.1.

Kadınlar Dünyası'nın feminist olduğunu işaret eden tüm bu örneklere rağmen, *Kadınlar Dünyası* yazarları, bu çalışmada incelenen ilk yüz sayı itibariyle, kendilerini hiçbir zaman “feminist” olarak tanımlamamış; zaman zaman Süfrajete hareketi örnek göstermekle birlikte, siyasal hak talebinde de bulunmamışlardır. Aynı zamanda “terbiye-i ictimaiyemiz, adap ve adatımız dairesinde girmek istiyoruz” diyerek doğrudan Batılı kadınların yöntemlerini kullanmayacaklarına dikkat çekmek istemişlerdir. Dolayısıyla, amaçları ve yöntemleri feminizm tanımına uymakla birlikte, kendilerini “feminist” olarak tanımlamamaları ve kendilerine has yöntemlerle hak mücadelesinde bulunacaklarını söyleyerek kendilerinin farklılıklarını ortaya koyma çabaları milliyetçiliğin bir görünümü olarak okunmalıdır. Osmanlı kadınlarını Avrupalı feministlerden farklılaştıran durumun niteliğini olduğunu Elif Ekin Akşit şu sözlerle ifade eder:

Aslında, dönemin tüm siyasetçileri ve yazarları, hatta toplum tarafından sorgulanan milliyetçiliğin kapsamı ve başka hareketlerle ilişkisi konusunun *Kadınlar Dünyası*'nda da görünür olmasında çok da şaşılacak bir şey yok. Ama bu sorunun ifade ediliş biçiminin feministlikleriyle uluslararası bağlantılarını, milliyetçilikleriyle de ulusal sınırlarını bulmaya çalışan geç Osmanlı kadınlarına özgü, onları Avrupalı feministlerden ayıran bir tarafı var.⁹²

Dolayısıyla *Kadınlar Dünyası* sayfalarında feminizm bu denli görünür olmasına rağmen kendilerini feminist olarak tanımlamayıp kendi yollarını bulacaklarını söylemeleri, milliyetçilikle bağlarının doğrudan bir işaretidir. *Kadınlar Dünyası* bu bağlamda amaçlarının yalnızca kadınlığın ilerlemesi değil milletin ilerlemesi de olduğunu şu sözlerle ortaya koymuştur:

Gayemiz yalnız kadınlığın terakkisi, tealisi değildir. Milletimizin terakkisi, tealisidir. Bu da itikadımıza göre kadınlık hayatının uyanmasıyla, kadınlıkta faaliyet görülmesiyle müyesser olabilecektir.

---

⁹² Elif Ekin Akşit, *Kızların Sessizliği: Kız Enstitülerinin Uzun Tarihi*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2012, s.130.

İşte bugüne kadar yürütmekte olduğumuz mebahis ve muhakematta gayemiz bu idi. Efkârı tenvir ve tenbih edip uyandırmak, vatan-perver hanımlarımızı bir noktaya, ittihadı, terakkiye sevk ve cem edebilmektir.

Bu gaye üzerine kadınlıkta görülecek ittihat ve mevcudiyet, tekrar edelim ki hükûmeti bigane bırakamaz. Maddi manevi muavenet ve müzaherete sevk eyler.⁹³

Burada da görüldüğü gibi, kadınların toplumsal hayatta görünür olmalarının ve ilerlemelerinin hükümet açısından bir sorun yaratmayacağı aksine hükümet açısından maddi ve manevi desteği olacağı vurgulanmıştır. Dolayısıyla kendilerini feminist olarak tanımlamalarının ve kendilerine has yöntemlerin vurgulanmasının hükümet ve milliyetçi politikalar açısından problemliliği görülebilecek olmasıyla bir ilişkisi vardır. Yine başka bir yazıda vatanın kurtuluşunun yolunun kadın ve erkeklerin birlikte çalışmasından geçtiği söylenerek bu fikir desteklenmiştir:

Bir milleti terakki ettirecek en mühim âmil kadınlarıdır. Kadınlarımız tenevvür etmez, erkeklerle teşrik-i mesai eylemez ise bütün gayretler heba olur. Fakat kadın erkek teali-i vatana hasr-ı vücud ederek yorulmaz bir gayretle çalışırsa vatanın istikbalinden emin olabiliriz.⁹⁴

Bu bağlamda *Kadınlar Dünyası* kadınların ilerlemesinin vatanın istikbaline katkısını vurgulayarak kadınların ilerlemesinin vatanın ilerlemesinde ancak katkısı olabileceğini ve *Kadınlar Dünyası*'nin amaçlarının hükümetin ve vatanın geleceği açısından bir sorun teşkil etmediğini ortaya koymak istemişlerdir. Fakat bu vurgular doğrultusunda “Feminizm”e doğrudan sahip çıkmaktan imtina etmişlerdir ve bu durum sonraki bölümlerde üzerinde durulacağı üzere en temel hak taleplerinden biri olan siyasal hak talebinde bulunmamaları ve Osmanlı mensubu diğer milletten kadınlarla ve Batılı feminist hareketle ilişkilerinde de sınırlılıklara yol açmıştır.

⁹³ Kadınlar Dünyası, “Gayemiz Milliyetimizin Tealisidir”, *Kadınlar Dünyası*, 43 (1913), s.1.

⁹⁴ Kadınlar Dünyası, “Gazeteler ve Kadınlık”, *Kadınlar Dünyası*, 60 (1913), s.1.

4.1.2. Siyasal Hak Talebinin Yokluğu

“Biz Osmanlı kadınları, erkeklerimizin cehl ve taassubuna, âdat ve ülfetine karşı birdenbire isyan etmek arzusunda değiliz. Biz tedrici bir tekâmül ile hayat-ı ictimaimizi tayin ettirmek fikrindeyiz.”⁹⁵

Önceki bölümlerde de değinildiği üzere, *Kadınlar Dünyası*'nda Avrupalı Feminist hareketin izlenmesi derginin önemli bir aksını oluşturmuştur ve özellikle Süfrajyet hareketin yakından izlenmesi önemsenmiştir. Fakat Süfrajyet hareketin yöntemlerinin ve amaçlarının Osmanlı kadınlarına uygun olmadığı da aynı sıklıkla vurgulanan bir durum olmuştur. Derginin yazarlarından Meliha Zekeriya, “Kadınlar Nasıl Çalışıyorlar” başlıklı yazısında, kadınların nasıl çalıştığının görülmesi için “medeniyet alemi” olarak tanımladığı Avrupa’daki kadın hareketinin takip edilmesini ve özellikle de Süfrajyet hareketinin takip edilmesinin çok önemli olduğuna dikkat çekerken:

Malûmdur ki Avrupa’da, daha doğrusu medeniyet âleminde kadınlar erkeklerin istibdatından kurtulmak ve hayat-ı ictimaiyeye bilfiil iştirak etmek iddiasında bulunuyorlar. Bunun için de mebus intihap etmek ve edilmek hakkını istihsale çalışıyorlar.⁹⁶

Diğer taraftan asıl amacının siyasal hak talebinde bulunmak olmadığını, yalnızca Avrupalı kadınların örnek gösterilmesi olduğunu dile getirmiştir:

Maksat hemşerilerime kadınların nasıl çalıştıklarını anlatmaktır. Yoksa henüz zevçlerini intihap hakkına malik olmayan kadınlarımızın mebus intihap etmek ve edilmek için mücadele ve mücahedeye birleşmeleri bi-faidedir. Hususıyla

⁹⁵ Kadınlar Dünyası, “Avrupa Matbuatı Münasebetiyle”, *Kadınlar Dünyası*, 14 (1913), s.1.

⁹⁶ Meliha Zekeriya, “Kadınlar Nasıl Çalışıyorlar?” *Kadınlar Dünyası*, 6 (1913), s.2.

intihap hakkından evvel bizde temin edilecek daha mühim şeyler vardır ki kadınlarımız evvela bunu temin ile meşgul olmalıdırlar.⁹⁷

Kadınlar Dünyası'nda bu çalışmada incelenen ilk yüz sayı içerisinde siyasal hak talebinde bulunulmamıştır. Derginin yazarlarından Y. Naciye'nin bu konudaki yaklaşımı dikkat çekicidir. Y. Naciye, "tekamül nazariyesi" gereğine dikkat çekmiş, henüz bu kadar ifrata gitmiyoruz diyerek siyasal hak talebinde bulunmanın mevcut koşullarda aşırıya kaçmak anlamına geleceğinin altını çizmiştir ve şimdilik yalnızca insanlık hakları olarak tanımladığı, sokaklarda taciz edilmeden yürüyebilmek, çalışabilmek gibi hakların talebinde olduklarını belirtmiştir:

Biz Osmanlı kadınları, tekamül nazariyesini bildiğimiz için henüz bu kadar ifrata gitmiyoruz. Lakin, hukuk-i insaniyemizi olsun istemeye hakkımız yok mudur? Niçin erkekler sokaklarda bizi taciz etsinler? Niçin bir kadın namusuyla yaşamak için çalışmaya bırakılmasın? İşte bizim istediğimiz hukuk-ı siyasiye değil, şimdilik bu gibi hukuk-ı insaniyedir.⁹⁸

Y. Naciye'nin bu görüşleri *Kadınlar Dünyası*'nda karşılık bulmuş, yazarlardan Meliha Cenana, özgürlük hakları için mücadele etmek gerektiğini söylerken, mebus olmak talebinde bulunmadıklarının altını çizmiştir:

Biz, hürriyet-i hakikiyemizi istihsal için mücadelat-ı hayatta bulunmalıyız. Bizi hiçbir kuvvet menedememelidir. Biz sufragetler gibi şimdilik mebus olmak da istemiyoruz. Biz ancak şimdiye kadar takdir edilemeyen mevki-i büle-i ictimamızın takdir edilmesini ve bir esir değil, bir insan, insane, doğurucu ve terbiye edici bir insan olduğumuzun anlaşılmasını isteriz.⁹⁹

Meliha Cenana da bu yazısıyla, Y. Naciye'nin görüşlerine destek olmuş, hayat hakkının önceliğini vurgulamış, "şimdilik mebus olmak istemiyoruz" diyerek bu hakkı ikincilleştirmiştir. Yalnızca yazarların münferit katkıları değil, derginin yayın kurulunun

⁹⁷ Meliha Zekeriya, a.g.e., s.3.

⁹⁸ Y. Naciye, "Kadınlar Ne İstiyor?", *Kadınlar Dünyası*, 7 (1913), s.3.

⁹⁹ Meliha Cenana, "Düşündüklerimden" *Kadınlar Dünyası*, 27 (1913), s.3.

genel yaklaşımı da bu şekildedir. Nitekim, *Kadınlar Dünyası*'nın bağlı olduğu ve mukaddimesi ve çalışmaları dergide yayınlanan Osmanlı Müdafaa-i Hukuk-ı Nisvan Cemiyeti'nin programında cemiyetin siyasal hak talebinde bulunmayacağı özellikle vurgulanmıştır:

Şübhesizdir ki bugün memleketimiz bir devre-i inkılâb ve intibah yaşıyor. Biz Osmanlı kadınları erkeklerimizin siyasiyatına henüz akıl erdiremeyiz, karşılamayız. Fakat bir hayat-ı içtimai sahibi olmak itibarıyla ittihat edip terakki yoluna girerek hayat-ı mesaimizi tanzime, irfan ve seviyemizi imlâyâ çalışabiliriz. Bu hakk-ı meşrumuzu takip eder, mevcudiyet gösterebilirsek biz de memleketimizin bir uzv-ı nafi ve mühimmi olmuş oluruz.¹⁰⁰

Kadınlar Dünyası yazarlarının söylemleri ve Cemiyet'in programı ışığında söyleyebiliriz ki, *Kadınlar Dünyası* yazarları, sosyal hayatta eşitlik sağlanmadan siyasal haklar için mücadele edilmesi gerekmediğini düşünmüşlerdir. Bu konuda atılacak adımların “birden bire isyan etmek” anlamına geleceğini ve siyasal hak talebinde bulunmanın mevcut koşullar açısından aşırıya kaçmak olacağını beyan etmişlerdir. Bu bağlamda, *Kadınlar Dünyası*'nın milliyetçi politikalarla ortaklığının siyasal hak taleplerinde bir geri çekilmeye neden olduğunu söyleyebiliriz. Zira *Kadınlar Dünyası* her şeyden önce kadınların ve vatanın ilerlemesine merkezi bir önem atfetmiş, bu doğrultuda kadınların toplumsal alanda görünür olmasına ve kadınların sosyal haklarına kavuşması aracılığıyla vatanın ilerlemesine öncelik vermiş, bu amaçlara ulaşmak konusunda engelleyici bir durum yaratabileceği düşünülen “aşırı” söylemleri ve talepleri dile getirmekten kaçınmışlardır.

---

¹⁰⁰ Kadınlar Dünyası, “Osmanlı Müdafaa-i Hukuk-ı Nisvan Cemiyeti Programı”, *Kadınlar Dünyası*, 55 (1913), s.1.

4.1.3. Geçmişin (Yeniden) İcadı

“Ulus”, ortak bir geçmiş tarafından biçimlendirildiklerine ve ortak bir kaderi paylaşmaya yazgılı olduklarına inanan insanlardan oluşan bir topluluktur. Bu inanç genellikle ortak bir dilden ve etraflarındaki gruplardan farklı olma hissinden doğar. Milliyetçilik, bu inançları besleme ve ulusun kendi kaderine hâkim olmasına olanak tanıyan siyasetleri teşvik etme taahhüdüdür.¹⁰¹

Milliyetçilik kendisini hem geleneksel örüntüleri dönüştürecek bir modernleşme projesi, hem de ortak tarihsel ve toplumsal geçmişten gelen kültürel değerlerin dirilmesi olarak sunduğu için¹⁰² geçmişin yeniden icadı stratejisi yaygın olarak kullanılan bir stratejidir. *Kadınlar Dünyası*'nda da bu strateji “Türk”lüğe vurgu yapılarak kullanılmış, eski yaşantı biçimleri övülmüş ve mevcut durumun müsebbibi olarak gösterilmiştir:

Hanımefendiler, ecdadımız olan eski Türk anaları! Dikkat buyuruluyor mu, eski Türk anaları diyorum, çünkü biz Türklüğümüzü de unuttuk. Bütün cehd ü gayretimizi, haysiyet-i milliyemizi ihlâl eden harekate hasr ettik. Ne hissiyat-ı milliyemiz, ne de terbiye-i İslamiyemiz kaldı.

Şunu iyice anlamamız icap eder ki, bu felaketler hep terbiye-i ibtidaiyemizin noksanlığından ileri gelmiştir. Binaenaleyh, bizler bu hakikati hiçbir vakit unutmayıp evlatlarımızın terbiye-i ibtidaiyekerinde nakise göstermemeye gayret edersek işte o zaman Türklük de eski kudret ve şerefine nail olur.¹⁰³

Bu düşünceye paralel olarak derginin yazarlarından Aliye Cevat, kadınların ve erkeklerin “bozulmasıyla” ailenin de “bozulduğu” ve vatanın “düzilmesi” ve eskiden

¹⁰¹ Cynthia Enloe, *Muzlar, Plajlar ve Askeri Üsler: Feminist Bakış Açısından Uluslararası Siyaset*, İstanbul: Çitlembik Yayınları, 2003, s.79.

¹⁰² Deniz Kandiyoti, *Cariyeler, Bacılar, Yurttaşlar: Kimlikler ve Toplumsal Dönüşümler*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2013, s.166.

¹⁰³ Azize Şadi, “Terbiye-i İbtidaiye”, *Kadınlar Dünyası*, 19 (1913), s.4.

Türk ırkında bulunan mükemmeliyetin yeniden sağlanması için ailenin ıslah edilmesi gerektiğini yazar.¹⁰⁴

Derginin yazarlarından Fatma Zerrin, “Kusurlarımız”¹⁰⁵ başlıklı yazısında, Türk kadınlarında kusur olarak gördüğü özelliklerden bahseder. Sigara, kahve tiryakiliği, kadınların kocalarının karşılarında giyimlerine ve görünüşlerine dikkat etmemelerini, yemek sofralarına özen göstermemelerini, temizlik yaparken evdeki erkekleri rahatsız etmeyi, misafirlikte uzun zaman geçirmeyi, hizmetçi kullanmayı bilmemeyi eleştirir, bunları kaba ve nefrete şayan adetler olarak nitelendirir. Burada Zerrin, bu adetlerin, eski Türklüğü unutmaktan ileri geldiğini ve Türk kadınlığının kendinde halihazırda bulunan özelliklerin açığa çıkarılmasıyla düzelebileceğini savunur. Bu alışkanlıkları terk etmemenin sonucu olarak Türk erkeklerinin Hıristiyan kadınlara temayül etmesini gösterir. Başka bir yazısında ise Fatma Zerrin, Türk erkeklerinin Hıristiyan kadınlarla evleniyor olmasını “Tehlikenin Büyüğü” olarak nitelendirir ve bu durumu ırkı kemiren çok acıklı bir durum olarak ele alır.¹⁰⁶

Kadınlar Dünyası’nda bu örneklerden yola çıkılarak, geçmişin yeniden inşası stratejisinin yoğun bir biçimde kullanıldığı görülmektedir. Bu strateji, Kadınlar Dünyası’nda diğer milletten kadınları dışlama siyasetinin en açık göstergesi olmuştur. Çünkü örneklerde görüldüğü üzere “Türklük”, “Türk Anaları”, “Türk Kadınları” konseptleri kristalize edilerek ön plana çıkarılmış, bu söylemler aracılığıyla Osmanlı tebaası olan diğer milletlere mensup kadınlar dışarıda bırakılmış, hatta Fatma Zerrin’in yaklaşımında olduğu gibi “tehlike” olarak kodlanmışlardır. Milliyetçi saikler aracılığıyla bu türden bir yaklaşım, Osmanlı kadınlarının ezilmişliklerine karşı ve hak talepleri adına kendileri arasında dayanışma ihtimallerini ortadan kaldıran ve “millet”i “kadınlar”ın önüne koyan bir yaklaşım olmuştur.

¹⁰⁴ Aliye Cevat, “Aile -2-”, *Kadınlar Dünyası*, 40 (1913), s.4.

¹⁰⁵ Fatma Zerrin, “Kusurlarımız”, *Kadınlar Dünyası*, 54 (1913), s.3.

¹⁰⁶ Fatma Zerrin, “Tehlikenin Büyüğü”, *Kadınlar Dünyası*, 63 (1913), s.3.

4.1.4. Yerli Malı Kullanımı Tartışmaları Bağlamında Yerlilik, Millilik, Osmanlılık

Milliyetçilik tanımı gereği, “biz” ve “onlar” arasındaki mesafeleri keskinleştiren bir fikirler kümesidir. Dahası, “biz” ve “onlar” arasındaki eşitsizliklerin nasıl yaratıldığını açıklamak için de bir araçtır. Milliyetçilik vasıtasıyla siyasetleşen bir kadının, başka topluluktan kadınlar yerine, kendi topluluğundan bir erkeği kendisiyle aynı kaderi paylaşan biri olarak görme olasılığı daha yüksektir.¹⁰⁷

Kadınlar Dünyası'nda başka milletlerden kadınlarla dayanışmanın önünü kapatan en önemli tartışmalar, vatanın geleceği için yerli malı kullanma çağrıları ve bu çağrılara gelen tepkiler üzerinden gerçekleşmiştir. Çünkü bu noktada kimin yerli, kimin milli sayılacağı; milletin sınırının nereden çizileceği, milletten söz ederken derken hangi milletin kastedildiği konusu tartışmalara yol açmıştır. *Kadınlar Dünyası* yazarları, kendilerini ilk sayıdan itibaren “Osmanlı kadınları” olarak tanımlamış ve kendilerini bu söylem aracılığıyla kurmuşlardır.

Derginin yazı işleri müdürü Emine Seher Ali, “Anasır-ı Osmaniye” adlı yazısında, Osmanlı tebaası olan diğer milletlerden kadınlarla birlikte çalışmak gerektiğini ve kadınlığın, dolayısıyla da milletin yükselmesi için unsurlar arasında ayrılık gözetmemenin ve husumeti ortadan kaldırmanın uygun olacağını söylemiştir.¹⁰⁸ Emine Seher Ali, başka bir yazısında tarihe göndermede bulunarak Osmanlının muhtelif anasırdan oluştuğunu, bu doğrultuda hareket edilmesi gerektiğini şu sözlerle ifade eder:

Tarih, mazi-i mileldir. Mazisine vakıf olmayan milletler ise uzun müddet yaşayamaz, idame-i mevcudiyet edemezler. Tarih, ayine-i istikbaldir.

Çünkü o zaman muhtelif asırlardan tereküp etmiştik. Bugün de bu esas üzerinde yürümeliyiz. Açık bir tabir ile biz taş, tuğla, harç, çimento ve tahtadan

¹⁰⁷ Cynthia Enloe, *Muzlar, Plajlar ve Askeri Üsler: Feminist Bakış Açısından Uluslararası Siyaset*, İstanbul: Çitlembik Yayınları, 2003, s.99.

¹⁰⁸ Emine Seher Ali, “Anasır-ı Osmaniye”, *Kadınlar Dünyası*, 10 (1913), s.1.

imal edilmiş bir binayız. Unsurlar birbirinden ayrılınca yıkılırız. Bugün ittihad-ı anasıra gayret edelim. Daimi tamirat!...¹⁰⁹

Bu şekilde Emine Seher Ali, tarihin önemini ve geleceğe ayna tutan niteliğini vurgulayarak tarihte Osmanlı'nın çeşitli milletlerden oluştuğunu ve bugün de böyle olması gerektiğini söyler. Çünkü ona göre, unsurların birbirinden ayrılması yıkılma anlamına gelecektir.

Başka bir sayıda dergiye yazılarıyla katkı sunan ve imzasında kendini “Gedikpaşa sakinelerinden ve Rum milleti efradından ve teba-i Osmaniyeden Fransızca ve Rumca Muallimesi” olarak tanıtan ve böylelikle Osmanlı unsuru olduğunun altını çizen Loksandra Aslanidi'nin “Efendim niçin dersiniz siz Türk iseniz biz de Osmanlıyız. Ayrı gayrı şeyler değiliz. Yabancı değiliz, görüşmeliyiz. Tevhid-i fikr etmeliyiz. Zira vatanımız birdir, a'malimiz de bir olmalıdır.”¹¹⁰ sözleri yayınlanmıştır. Bu bağlamda Türk ve Osmanlı ayırımına gidilirken bu iki unsurun ayrılmaz bir bütün olması gerektiği vurgulanmıştır.

Kadınlar Dünyası'nın ilk sayılarından başlayarak en çok tekrarlanan, milletin terakkisi için gerekli görülen ve tartışılan konulardan biri yerli malı kullanımınıdır. Sözü edilen Osmanlı-Türk ayırımı ve *Kadınlar Dünyası* yazarlarının hangi unsurları dayanışmalarına dâhil edip hangilerini dışarıda bırakacağı konusu yerli malı kullanımı bağlamında tartışılmıştır. Öncelikle dergide, yerli malı kullanma ve yabancı malları boykot etme konusunda muhtelif fikirler vardır. Vatanın ilerlemesi için üretimi yurt içinde artırmak ve yerli malı kullanıp yerli üreticileri desteklemek fikri oldukça yaygındır. Bunun yanında kimi yazıda yabancı malları boykot etmek gerektiği vurgulanırken başka bir yazıda yabancı malları boykot edilirse tüketmek için bir toplu işne bile bulunamayacağı şu sözlerle ifade bulmuştur:

¹⁰⁹ Emine Seher Ali, “Tarih”, *Kadınlar Dünyası*, 33 (1913), s.2.

¹¹⁰ Loksandra Aslanidi, “Kadınlar Dünyası’ Muharriyelerine”, *Kadınlar Dünyası*, 63 (1913), s.4.

Fakat yerli mamulatı istimal edeceğimiz dedik ise mamulat-ı hariciyeye de boykotaj yapacağız, demedik. Eğer böyle olsa idi, çarşaf iğnelemek için bir toplu iğne bulamayacaktık. Maa't-teesüf, memleketimizde bir iğne fabrikası bile yok, bilmeceburiye hariçten tedarik edeceğimiz. Lakin memleketimizin def-i ihtiyaca salih olan mamulatını hariçten aramak, kendi evindeki eşyasını görmeyerek komşusundan istemek gibi müsrifliğe delalet eder.¹¹¹

Bu şekilde, yerli malı üretimi talebinin boykot anlamına gelmeyeceği vurgulanmış, üretim araçlarının ve fabrikaların yetersizliği sebebiyle ithalatın mecburi olduğunun altı çizilmiştir. Derginin düzenli yazarlarından Atiye Şükran, bu görüşe ek olarak, yerli malı kullanımı taleplerine rağmen, ülkede üretim olmadığı için Batı'dan almanın mecburi olacağını şu sözlerle dile getirir:

Biz şimdi Avrupa'ya müftakırız. Her istediğimizi oradan almaya mecburuz. Almamaya gayret edeceğiz, edeceğiz ama müesseselerin vücudu şart. Haydi Avrupa'ya boykotaj!!! Avrupa'nın neyine? İğnesine mi? İpliğine mi? Dikiş yüksüğüne mi? Amerikan bezlerine mi? .....

Bizim her şeye ihtiyacımız var.

İpliği de bizden olsa, iğnesi hariçten gelse yine açıktayız.

Bakınız: Şu halde garba muhtaç ve müftakırız.¹¹²

Bu şekilde boykotun imkânsızlığı vurgulanırken, Batı'dan dışalımın üretim yetersizliklerinden dolayı mecburi olacağı söylenmiştir. Burada Batı'nın dışsallığı ve yerliliğin sınırları dışında kaldığı kesindir. Kesin olmayan, Osmanlı sınırlarında yaşayan, Müslüman olmayan unsurların "Osmanlı" sayılıp sayılmayacağı konusudur. "Kadınlar Dünyası" imzasıyla yazılan yazılarda¹¹³ bu konuya dair yaklaşım, Müslüman olmayan unsurların da "Osmanlı" olduğu yönündedir. 13. sayının başyazısında *Kadınlar Dünyası*, Osmanlı Hıristiyanlarının da vatanın evladı olduğu, vatanın felaketlerinden nasibini aldığı, yabancılardan alışveriş etmeyelim denirken bunun Osmanlı

¹¹¹ Belkıs Ferit, "Terakkimiz", *Kadınlar Dünyası*, 18 (1913), s.3.

¹¹² Atiye Şükran, "Üstümüze Bakalım", *Kadınlar Dünyası*, 17 (1913), s.2.

¹¹³ Kadınlar Dünyası imzasıyla yayınlanan başyazıların, derginin sahibi Nuriye Ulviye Mevlan tarafından yazıldığı düşünülmektedir. Serpil Çakır, *Osmanlı Kadın Hareketi*, İstanbul: Metis, 2013, s. 140.

Hıristiyanlarını kapsamadığı, Osmanlı unsurlarının birbirlerine ısıdırılması gerektiği söylenmiştir.¹¹⁴ Fakat derginin tüm yazarları aynı görüşte değildir. Örneğin Nezihe Muhlis bu yazıya şu sözlerle karşı çıkmıştır:

İşte yine tekrar ediyorum. Evvelâ, kendi şahsiyetimiz! Kendi unsurumuzun tealisi! Bundan başka bizi halâs edecek vasıta yoktur.

Öz kardeş dururken amcaoğlu düşünülmesi, nefis muhtaç iken ise kardeş bile sonraya kalır.

İşte bu kuvvet, şahsiyet-i irkiyemize, hüviyet-i milliyemize tapmakla artacaktır. Onun için kardeşlerim, küçük endişelerle malûl olmayalım.¹¹⁵

Bu tartışmayla birlikte Osmanlılık'ın sınırlarını daraltan söylemler *Kadınlar Dünyası*'nda yer almaya başlamıştır. İlk olarak Nezihe Muhlis'in bu sözleriyle "kendi şahsiyetimiz"den kasıttaki Hıristiyan unsurların bulunmadığı ve Hıristiyan unsurlarla bir mesafe barındırdığı ortaya konulmuştur. Yazarlardan Seniye Ahmet, Nezihe Muhlis'in görüşlerini destekler nitelikte, yerliliğin ifadesini Türk olmayla sınırlı tutmuş, bunun dışında kalan unsurları "sahte Osmanlılar" olarak nitelendirmiştir:

Kadınlar Dünyası namındaki gazetenizi mütalâa edip bütün Osmanlı vatanperver hemşirelerimize bu hususta teşekkür ederiz. Bu gibi Türklüğe yakışan hallere maa'l-memnuniye iştirak edeceğimiz tabiidir. Bundan sonra ciddiyetle çalışıp sanayide, ticarete, ziraatte terakki etmeye gayret edip kendi ihtiyaçlarımızı kendimiz görelim. Yabancılara muhtaç olmayarak kendi imal ettiğimizi alalım, harabiyet-i maneviyemize sebep olan o sahte Osmanlılardan hiçbir şey almayarak şu yazdıklarımız sözlerin ilâ-nihaye devamını vatan hemşirelerimizden istirham eylerim.¹¹⁶

Bunların yanı sıra dergide tiyatro reklamının yayınlanması eleştirilmiş, bunun yerine neden yerli üretime dair reklamların dergide yayınlanmadığı sorulmuştur.¹¹⁷

¹¹⁴ Kadınlar Dünyası, "Vesait-i Tenevvür", *Kadınlar Dünyası*, 13 (1913), s.1.

¹¹⁵ Nezihe Muhlis, "Bir Mütalâa", *Kadınlar Dünyası*, 14 (1913), s.1.

¹¹⁶ Seniye Ahmet, "...", *Kadınlar Dünyası*, 48 (1913), s.3.

¹¹⁷ Atiye Şükran, "Ben Kadınlar Dünyası'na da İtiraz Edeceğim" *Kadınlar Dünyası*, 20 (1913), s.2.

Buna karşılık *Kadınlar Dünyası*, yerli üretim malları satan tüccarları suçlamış, ilan vermenin önemini anlamadıklarını söylemişlerdir.

Nazife Mehmet Ali isimli yazar, “Milliyetimizi Muhafaza Edelim” başlıklı yazısında milliyetini koruyamayan kavimlerin bağımsız yaşayamayacağını söylemiş, Osmanlı’da kurulmuş yabancı şirketlerde Osmanlıca bilen çalışanlar olmadığına işaret etmiştir. Ali, aynı yazıda bu yazının yabancı dilleri ve kültürleri öğrenmemek anlamına gelmediğini fakat bunu yaparken kendi milletine dair özelliklerin korunması gerektiğini söylemiştir.¹¹⁸ Fatma Şaziment, buna ek olarak, Osmanlı kadınlarının en büyük kusuru olarak milli bir şeklin yaratılamaması ve muhafaza edilememesi olduğunu söylemiştir:

Şimdi ise en büyük kusurumuz milliyetimizi bilmemekliğimizdir.

Biz milliyetimizin asalet ve ihtişamını terk ediyor, sonra garbın o aldatıcı ve yabancı müzeyyenatına kapılıyoruz.

Milli şekiller intihap edelim, milli müzeyyenatımızı ihyaya çalışalım.¹¹⁹

Derginin yazarlarından Behice Mehmet, Osmanlı hanımlarını uyanışa davet ettiği yazısında, vatanın hastalığını iyileştirecek ilacın kendilerinde olduğu ve buna muktedir olduklarını söylemekle birlikte, elbiseler ve süs için Avrupa’ya verilen paranın kendilerine top, tüfek, kurşun olarak döndüğüne işaret etmiştir:

Artık vatanımızın hastalığını keşfettik, ilacını da tedarik etmeye kadiriz. Şimdiki halde vatan bir humma hastalığını geçirmiş, hal-i nekahette bulunan on beş yaşında bir kıza teşbih edilebilir. Mikrobu tembellik ile kibir, ilacı ise sa’y ü gayret ve metanettir.

Bir kere tarihimize nazar eder isek kadınlar arasında icra-yı hükümet eden hakimelere, vaizlere, fenn-i hukuk mütehassıslarına, tarik-i muhtelif-i diniyeyi idare eden kadınlara, ilmü’l-heyet muallimelerine tesadüf olunur.

¹¹⁸ Nazife Mehmet Ali, “Milliyetimizi Muhafaza Edelim”, *Kadınlar Dünyası*, 31 (1913), s.4.

¹¹⁹ Fatma Şaziment, “Milliyetimizi Bilelim”, *Kadınlar Dünyası*, 48 (1913), s.4.

O elbiseler ve süs için Avrupa'ya verdiğimiz paralar kurşun, top olup kardeşlerimizin, pederlerimizin, zevçlerimizin, vatandaşlarımızın, hatta iki üç yaşında çocuklarımızın bile kalplerini deliyor. Bununla da kalmayıp en nihayet memleketlerimizi de elimizden alıyor.¹²⁰

Behice Mehmet bu yazısıyla öncelikle vatanın ilerlemesinde engel teşkil eden sebebin tembellik ve gayret etmemek olduğunu söyler. Tarihte yöneticilik, vaizlik, hukuk ilmi uzmanlığı, çeşitli dini tarikatların idareciliği ve astronomi öğretmenliği yapan kadınlara rastlandığını söyleyerek kadınların çalışması gerekliliğine vurgu yapar. Behice Mehmet için bu konunun önemi, kadınların çalışmamasıyla yapılamayan üretimin, dışarıya mecbur etmesi ve dışarı için harcanan paraların kendilerine nasıl döndüğüdür. Bu noktada yerli malı kullanımını yaygınlaştırma çabasında ülkenin bağımsızlığını kaybetme korkusunun önemli bir etki yarattığı görülmektedir.

Kadınlar Dünyası'nda milliyetçiliğin bu denli güçlü bir ifade bulmasının, bağımsızlığı kaybetme korkusunun ve nihayet Osmanlı unsurlarının “yerliliğinin” sorgulanmasının nedeni, Türk milliyetçiliğinin öne çıkmasındaki önemli etkenlerden biri Balkan Savaşıdır:

Bulgarların bu mübarek yurdumuzu, ciğerlerimizi parçalayarak, kalplerimizi inleterek, ruhumuzu ağlatarak elimizden aldıklarını hiç unutmayınız. Bunu evlâtlarınıza anlatınız. Anlatınız ki onlarda, o saf ve muazzez nasiyeli vatan yavrularında bir hiss-i intikam, mefahir-i maziyenin tesir-i lâyemutuyla bir fikr-i intikam uyansın, öcümüzü onlar alsınlar. Bulgarları o mübarek, pak nesil yed-i kahrında inletsin. Onlar, o canavarlar nasıl bizim kanımızı emdilerse, bizim pak ve muhterem nesl-i müstakbelimiz de bir damla kalmayınca kadar onların kanını emsinler. Türklüğün nam ve şanını onlara öğretsinler.

Yine tekrar ediyorum, âğuş-ı maderanenizde bulunan çocuklara Almanya'dan, İngiltere'den bahsetmeyiniz. Onlara yalnız bir şeyden bahsediniz, vatan aşkı, milliyet gayreti... bundan sonra artık kendi kuvvetimize, kendi iktidarımıza güvenecegiz. Avrupa bize yardım etmez, çünkü gerek örfen, gerek dinen onlarla

---

¹²⁰ Behice Mehmet, “Osmanlı Hanımlarını İntibaha Davet”, *Kadınlar Dünyası*, 35 (1913), s.3

taban tabana zıt bir vaziyetteyiz. Eğer ellerine cüzi fırsat geçecek olsa İslamları belki kurun-ı vustadaki Salibiyunun icra ettikleri mezalimden bin daha fazla yaparlar. Nitekim öyle olmuyor mu?

Avrupa'nın bize yalnız menfaat-i şahsiye için dost görüldüğü vukuat-ı tarihiyenin tedkikinden ve tahlilinden müsteban olur.

Bizim basık kalbimiz, pür-hun ruhumuz, istikbal gençlerine de sirayet etmesin. Onlar şen ve şatır olsunlar, eski Türklüğün şanını iade ederek Avrupa'nın haddini bildirsinler. Türklerde yine Selahaddin Eyyubiler, Osmanlar, Orhanlar, Muratlar, Yıldırımlar, Fatihler, Yavuzlar, Barbaroslar, Turgutlar, Köprülüler, Reşitler yetişsin.¹²¹

Aliye Cevat'ın "Hiss-i İntikam" başlıklı yazısında çok net bir örneğinin görüldüğü gibi, Balkan Savaşı, vatan aşkı, milliyetçilik, eski Türklüğün yüceliğine vurgu gibi konuların ön plana çıkmasında önemli bir rol oynamıştır. Osmanlı Müslümanları Balkan Savaşları'yla İmparatorluğun yaklaşmakta olan çöküşünü görmüş ve bu çöküşü durduracak ya da yavaşlatacak kapsayıcı bir kimlik arayışına da bu dönemde girmişlerdir.¹²² Tüm bu etkiler Kadınlar Dünyası'nda da yansıma bulmuş yukarıda sözü edilen tartışmaların zeminini oluşturmuştur.

Yerli malı tartışmaları, milliyetçiliğin dışlama siyasetinin en belirgin örneği olarak *Kadınlar Dünyası*'nda yerini almıştır. Yerlilik tartışmaları Osmanlı'da haklarını arayan Müslüman kadınların diğer milletlerden kadınlarla dayanışma imkânlarını sınırlandırmıştır. Sonuç olarak kadınların milliyetçiliği pek çok bakımdan kadın hareketi için sınırlandırıcı bir etkiye sebep olmuştur. Kadınların kendilerine "feminist" demekten kaçınmaları, siyasal haklarını talep etmeyişleri, Batı'yla ve Osmanlı sınırlarında yaşayan diğer milletlerden kadınlarla dayanışmalarında kısıtlayıcı bir rol oynamıştır. Fakat kadınların milliyetçilikle ilişkisi tek yönlü bir ilişki değildir. Bir

¹²¹ Aliye Cevat, "Hiss-i İntikam", *Kadınlar Dünyası*, 49 (1913), s.2.

¹²² Umut Özkırımlı & Sypros A. Sofos, *Tarihin Cenderesinde: Yunanistan ve Türkiye'de Milliyetçilik*, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2013, s. 2.

sonraki bölümde, kadınların milliyetçiliği bir strateji olarak kadın hareketinin lehine kullanma biçimleri tartışılacaktır.

4.2. HAK TALEPLERİ İÇİN MEŞRU BİR ZEMİN OLARAK MİLLİYETÇİLİK

Bu bölümde kadınların milliyetçiliği hak talepleri için meşru bir zemin olarak kullandıkları savunulacaktır. Bu bağlamda, eğitim hakkı, çalışma hakkı, giyim reformu gibi konularda yazdıkları ve bu yazılarda taleplerini gerekçelendirme biçimleri incelenecektir. Bunun için öncelikle kadınların milliyetçilikle ilişkisinin hangi bağlamda ele alındığı tartışılacaktır. Cynthia Enloe'nin yaklaşımında olduğu gibi, milliyetçilik kadınlara alan açan bir ideoloji olarak okunabilir:

Milliyetçilik milyonlarca kadına uluslararası aktör olma alanı tanıdı. Kültürünün zenginliklerle dolu olduğunu öğrenmek; yabancıların nüfuzlarını kullanabilmelerinin, doğuştan gelen bir üstünlüğe değil, uyguladıkları baskıya bağlı olduğunu öğrenmek; daha önce sadece sınıf ve parti engellerinin olduğu yerde topluluk bağlarını keşfetmek insanı güçlendirir. Milli bilinç, birçok kadının hayatlarında ilk defa kendilerini kamusal tartışmalarda yer alabilecek kadar güvenli hissetmelerini sağlamıştır. Ayrıca milliyetçilik, kadınları diğer birçok ideolojiden daha fazla içeren bir vizyona sahiptir, çünkü hiçbir ulus, kültürü aktarılmadan ve çocukları doğurulup büyütülmeden ayakta kalamaz.¹²³

Bu yaklaşım, doğruluk payı barındırmakla birlikte, bu çalışmada ele aldığımız yöntem bakımından farklı bir noktada durmaktadır. Burada da değinildiği gibi milliyetçilik, kadınları anneler ve bu bağlamda kültürün taşıyıcıları olarak görmeleri açısından söylemlerinde kadınları en çok kapsayan ideolojilerden biridir. Fakat bu çalışmada kadınların milliyetçilikle ilişkisi kadınları aktörler olarak tanımlama biçiminde ele alınacaktır. Yani milliyetçiliğin kadınlara nasıl bir ortam sağladığı değil,

---

¹²³ Cynthia Enloe, *Muzlar, Plajlar ve Askeri Üsler: Feminist Bakış Açısından Uluslararası Siyaset*, İstanbul: Çitlembik Yayınları, 2003, s. 99.

kadınların milliyetçilikle neden ilişki kurduğu, milliyetçilikle ilişkinin harekete dair kısıtlamalara sebep olmasına rağmen neden bu ilişkinin sürdürüldüğü ve kadınların bu ilişkiyle ne yapmak istedikleri değerlendirilecektir. Ancak bu türden bir yaklaşımla kadınların özneliği teslim edilebilir.

Kadınlar Dünyası yazarlarının sıklıkla dile getirdikleri ve ana gayeleri olarak tanımladıkları iki temel amaçları vardır. Bunların birincisi, kadınların terakki ve tealisi, ikincisi ise milletin terakki ve tealisidir. Birincisinin ikincisi için ne kadar önemli olduğuna değinmek için sıkça tekrarladıkları söylemleri ise bir milletin ilerlemesi için kadınlığın seviyesinin yükselmesi gerektiği görüşüdür. Kadınlık yükselmedikçe vatanın ilerlemesinin asla mümkün olamayacağını söylerler. *Kadınlar Dünyası* yazarları bu görüşü, kimi zaman doğrudan, kimi zaman ise, kadınların eğitim alması, çalışma hayatına katılmaları, giyim ve tesettürde reforma gidilmesi gibi konularla ilişkilendirilerek dile getirilir. *Kadınlar Dünyası*'nda vatanın ilerlemesi arzusu pek çok yazıda doğrudan amaç olarak ortaya konmakla birlikte, kadınlar için talep edilen haklara gerekçe olarak milletin ilerlemesi de gösterilmiştir.

Abdülhak Hamit Tarhan'ın “Bir milletin nisvanı derece-i terakkisinin mizanıdır.” sözü *Kadınlar Dünyası* sayfalarında sıklıkla yer almıştır.¹²⁴ Kadınlığın ilerlemesi ve kadınların toplum hayatında aktif olarak yer almaları toplumsal ilerlemenin ön koşulu olarak ortaya konulmuş¹²⁵ ve bu görüşler¹²⁶ vatanını seven herkesin kadınlığın ilerlemesi için uğraşması gerektiği görüşüyle birleşmiştir. Bu bölümde *Kadınlar Dünyası* yazarlarının hak talepleri için milliyetçiliği bir strateji olarak kullanma yöntemleri ele alınacaktır. Bu bağlamda eğitim hakkı talebi ve bu

¹²⁴ Fahire İclâl, “Vatan Bizim Sevgili Anamızdır”, *Kadınlar Dünyası*, 19 (1913), s.3; S[in]. L., “Hayat-ı Nisviyemizde Fikdan-ı Maarif”, *Kadınlar Dünyası*, 8 (1913), s.4.

¹²⁵ N.F., “Vezaifimiz”, *Kadınlar Dünyası*, 8 (1913), s.3.

¹²⁶ Saime Ferah Niyazi, “Hak Bir Sa'y Mukabilidir”, *Kadınlar Dünyası*, 18 (1913), s.3.

talebe bağı olarak gelişen annelik ve aile hayatı hakkındaki söylemler ve çalışmak hakkı talebi ile giyinme ve tesettür konuları ele alınacaktır.

4.2.1. Eğitim Hakkı Talebi

Kadınlar Dünyası'nda, milletin ilerlemesi kadınlığın ilerlemesine bağlıdır düşüncesinde olduğu gibi, kadınların kültür seviyesi toplumun ilerlemişliğinin göstergesi olarak yansıtılır.¹²⁷ *Kadınlar Dünyası*'nda yer alan yazılarda en çok üzerinde durulan konulardan biri eğitim hakkı talebidir. Kız çocuklarının ve kadınların eğitim alabilmesi, bunun için yeterli sayıda okulun açılması, eğitim sisteminin kurumsallaştırılması ve yaygınlaştırılması yazarlara göre gereklidir ve acilen konunun çözümü için harekete geçilmelidir. Bu aciliyeti ve önemi, derginin yazar kadrosundan Mükerrerrem Belkıs, mevcut düzende kadının yaşamak için erkeğe ihtiyacı olduğu, yalnız başına yaşayamayacağı gerekçesiyle açıklar.¹²⁸ Bu düşünceye göre kadınların toplumsal hayatta aktif rol alamamasının ve erkeklere bağımlı yaşamlar sürdürmelerinin en temel sebebi kadınların eğitim hakkından yoksun bırakılmış olmalarıdır. Kadınlar eğitim almadıkları için sosyal hayatı tanımamış ve iş hayatına da dâhil olamamışlardır. İş hayatına dâhil olamamak da başka birine maddi bağımlılık yarattığı için, iş sahibi olmayan kadının evli olduğu erkekten ayrılmaktan korkar ve çaresizce erkeğin her davranışına boyun eğmek zorunda kalır. Kadının çaresizliği ise erkeğin hâkimiyetini daha da artırır. Dolayısıyla, bu düşünceye göre kadınların eğitimsizliği bu esaretin temel sebebi olarak görülür. Bu yüzden, bütün mesainin öncelikle eğitim sisteminin kurumsallaşması ve yaygınlaştırılmasına harcanması gerektiğini düşünülür. Mektepler ve kadının aldığı eğitim doğrultusunda çalışabileceği iş evlerinin açılmasıyla bu döngünün kırılacağı belirtilir.

¹²⁷ Emine Seher Ali, "Ahlâk-Maarif", *Kadınlar Dünyası*, 2 (1913), s.2.

¹²⁸ Mükerrerrem Belkıs, "Kadınlıkta Esaretin Müvellidi", *Kadınlar Dünyası*, 96 (1913), s.1.

Kadınlar Dünyası yazarlarına göre, gelecek nesillere eğitim verecek olanlar kadınlardır¹²⁹ ve bu nedenlerle, öncelikle çocukları eğitecek olan kadınların ve kız çocuklarının eğitimlerinin sağlanması gerektiği düşüncesi sıkça vurgulanmıştır.¹³⁰ *Kadınlar Dünyası*'nda, kız çocukları geleceğin anneleri olarak resmedilmiş, "Malumdur ki bir milletin ahval-i ictimaiyesini ıslah için en kestirme yok, en müessir çare valide namzetleri bulunan kızlarımızı hüsn-i talim ve terbiye etmektir."¹³¹ denilmiştir.

Emine Seher Ali, yeni okulların açılması için devlet bütçe istenmemesini, kızların eğitimi için devlete yük olmamak gerektiğini söylemiş, bunun yerine cemiyetler kurarak mektepler açmayı önermiştir.¹³² Böylece eğitim konusunun çözümünü devletten beklemeden kadınların çözmeleri için kadınları cesaretlendirmeye çalışmıştır.

Kadınlar Dünyası'nda eğitim konusunda yapılan en önemli tartışmalardan biri kız çocuklarının Avrupa'da tahsil görmesi hakkındadır. *Kadınlar Dünyası* 67. sayısının başyazısında¹³³ bu konuyu tartışmaya açmıştır. İlim ve fenin Avrupa'da olduğu gerekçesiyle kızların eğitim almak için Avrupa'ya gitmeleri gerektiği söylenmiştir. Bu düşüncenin kanıtı olarak "Tahsil-i ilm her bir mümin ve mümine üzerine farzdır" ve "İlim Çin'de dahi olsa gidip alınız!" hadisleri gösterilmiştir. Kız çocuklarının bilim için Avrupa'ya gitmesine karşı çıkılacağını öngörerek, memleketini ve milliyetini sevenlerin kız çocuklarının Avrupa'da eğitim almasını takdir ve teşvik etmesi gerektiğini bu yazıda belirtmişlerdir.

Aynı sayıda Mükerrer Belkıs, "Avrupa'da Tahsil-i Nisvan"¹³⁴ başlıklı yazısında bu fikre destek vermiş, milletin medeni olabilmesi için diğer medeni milletlerin bildiğini bilmek ve yaptığını yapmak gerektiğini yazmıştır. Belkıs'a göre bir şeyi

¹²⁹ Azize, "Müstakbel Valideler", *Kadınlar Dünyası*, 7 (1913), s.3.

¹³⁰ Sıdıka Ali Rıza, "...", *Kadınlar Dünyası*, 4 (1913), s.3

¹³¹ Sıdıka Ali Rıza, "Mekteplerimiz", *Kadınlar Dünyası*, 17 (1913), s.4.

¹³² Emine Seher Ali, "Ahlâk-Maarif", *Kadınlar Dünyası*, 2 (1913), s.2.

¹³³ *Kadınlar Dünyası*, "Cesaret-i Medeniye", *Kadınlar Dünyası*, 67 (1913), s.1.

¹³⁴ Mükerrer Belkıs, "Avrupa'da Tahsil-i Nisvan", *Kadınlar Dünyası*, 67 (1913), s.1-2.

öğrenmek için onun bulunduğu yere gitmekten başka çare yoktur ve kız çocuklarının bilim öğrenmek için Avrupa'ya gitmeleri gerekir. Mükerrerem Belkıs, ebeveynlere seslenip kız çocuklarının vatanın selameti için Avrupa'ya gitmesi gerektiğini söylerken bir not düşer, ona göre “an’anat-ı diniye ve milliye yalnız gönderilirse l’âyıkıyla muhafaza edilemez.” Bu sebeple Mükerrerem Belkıs, Avrupa'ya cemaat halinde gidilmesi gerektiğini savunur.

Mükerrerem Belkıs'ın bu yazısına cevaben yazılmış isimsiz bir mektupta kızların Avrupa'ya gitmeleri konusuna tamamen karşı çıkılır. Öncelikle kız çocukları elektrik mühendisi, fabrikatör, makinistlik gibi teknik meslekler icra etmeyecekleri sürece, yalnızca “kadınlık vazifelerini” öğrenmek için Avrupa'ya gidilmesine kesinlikle gerek olmadığını, düzenli sevk ve idare ile kadınlık vazifeleri eğitimlerinin Avrupa'ya gitmeden de yeterli ölçüde alınabileceğini savunulur. Avrupa'ya kesinlikle gidilmemesi gerektiğinin sebepleri ise şöyle açıklanır:

Bendeniz Avrupa'yı asla görmedim. Lâkin göreceklein öğreneceklerini size pekalâ tarif edebilirim. Kızlarımız Avrupa'da buldukları müddetçe sakin oldukları apartman veya daireden çıkıp doğruca sakin oldukları daireye gelecekler ise buna bir diyeceğim kalmaz. Lâkin bu mümkün değildir. O halde elbet iki üçü bir olup, haydi hemşire bu akşam Bulvar dö Zitalyen'de veya Bolonya Ormanı'nda biraz dolaşalım, diyecekler ve böyle bir teferrüç de kendilerinden dirig edilmeyecektir. Şu ufak gezinti esnasında... Artık daha ziyade tasvire hacet yok zannederim.¹³⁵

Bu tartışmalara ek olarak, Safiye Bûran isimli yazar, kız çocuklarının Avrupa'da eğitim alması hususunda İngiliz ve Fransız milletlerini kıyaslar.¹³⁶ Avrupa'nın hangi bölgesini kız çocuklarının eğitimi için uygun görmek gerektiğini sorgular. Öncelikle Bûran'a göre, Avrupa'ya gitmek için temel sebep bilim öğrenmek değil, huy ve

¹³⁵ İsimli, “Kadınlar Dünyası Vasıtasıyla, Mükerrerem Belkıs Hanımefendi'ye”, *Kadınlar Dünyası*, 82 (1913), s.4.

¹³⁶ Safiye Bûran, “Avrupa'da Türk Kadını”, *Kadınlar Dünyası*, 79 (1913), s.1.

davranış biçimlerine dair bilgi ve görgülerini artırmaktır. Avrupa ile ilişkiler kurulduğu zamandan o güne kadar en çok Fransa'yı taklit ettiklerini söyleyen Safiye Büran, Fransa'nın ahlâk ve âdat itibariyle takdir edilecek bir yanının bulunmadığını düşünür. Büran'a göre, ciddiyetli ve terbiyeli olmaları bakımından takdir ve taklit edilmesi gereken millet İngilizlerdir. Bu sebeplerle, Avrupa'ya tahsil için gidilecekse, gidilmesi gereken ülkenin İngiltere olması gerektiğini savunur. Batı'dan neyin alınıp neyin alınmayacağı sorunu hep gündemde olduğu gibi,¹³⁷ hangi Batı'dan alınacağı da bir gündem olmuştur.

Kız çocuklarının Avrupa'da tahsil görmelerine en şiddetle karşı çıkan yazarlardan biri Fatma Zerrin'dir. Karşı çıkmasındaki sebep Türk kadınlarının yegâne fazileti olarak gördüğü bekâret ve ahlâklarının bozulacak olmasıdır.¹³⁸ Türk kızlarının harabeden çıkıp bir anda baş döndürücü bir dünyaya girmeleriyle denge ve dayanıklılıklarının bozulacağını düşünür. Bunun için yalnızca ebeveynleriyle birlikte gitmek şartıyla Avrupa'ya gidilebileceğini söyler. Tüm bu yazılarda, eğitimin hangi koşullarda ve nerede alınacağı tartışmalı olmakla birlikte, kadınların eğitimi konusu milletin terakkisi için gerekli gösterilerek tüm yazarlar tarafından desteklenmiştir.

Bu noktada tüm bu tartışmaların sömürgecilik karşıtı milliyetçilik biçimiyle ilgisini kurmak mümkün ve gereklidir. Osmanlı Devleti sömürgecilik koşullarında yaşamamış olmasına rağmen, buradaki milliyetçiliğin üçüncü dünyacı bir çizgide gelişmiş olmasından dolayı bu bağlantı kurulabilir. Bu bağlantıyı kurmak için Chatterjee'nin sömürge altındaki halkı tarif ediş biçimine ve iç/dış ilişkisi bağlamında, Batıdan nelerin alınıp nelerin alınmayacağı tartışmasının sömürgecilikle doğrudan bağlantısını kurduğu çalışmasına bakmak önemlidir:

---

¹³⁷ Partha Chatterjee, "Kadın Sorununa Milliyetçi Çözüm," *Vatan, Millet, Kadınlar*, der. Ayşe Gül Altınay, İstanbul: İletişim Yayınları, 2013, s.109.

¹³⁸ Fatma Zerrin, "Daha Gidemeyeceğiz", *Kadınlar Dünyası*, 79 (1913), s.2-3.

Sömürge altındaki halk için, dünya, maddi güçsüzlüğünden ötürü yaşamak zorunda bırakıldığı, katlanılması güç bir yerdi; her gün baskıya ve aşağılanmaya maruz kaldığı, sömürgecinin kurallarını kabul etmekten başka çarenin olmadığı bir yer. Ayrıca, milliyetçilerin öne süreceği gibi, ulusal bağımsızlık mücadelesinin verileceği yerdi. Bunun için sömürge altındaki halkın, Batı'dan maddi dünyanın modern bilim ve sanatını öğrenmesi gerekliydi. Böylece güçleri eşitlenecek ve sonunda sömürgeci kovulacaktı. Ancak ulusal mücadele boyunca, en önemli iş ulusal kültürün çekirdeğinin, manevi özünün korunması ve güçlendirilmesiydi. Bu iç mabede hiçbir yabancıya dokunmasına izin verilmemeliydi. Batı normlarını taklit edip bunlara ayak uydurmak, dış dünyada bir gereklilikti; ama evde, kişinin kimliğini yitirmesi anlamına geliyordu.¹³⁹

Milliyetçi stratejilerin, modernleşmeyle paralel bir milliyetçilik çizgisi için Batıdan seçerek alma yöntemi toplumsal cinsiyet rolleri bağlamında en net görünümünü kazanır:

Ev dünya dikotomisinin bu yeni anlamıyla, toplumsal rollerin toplumsal cinsiyetle belirlenişi arasındaki bağı anladığımızda, milliyetçiliğin kadın sorununa cevap verdiği ideolojik çerçeveyi anlayabiliriz. Milliyetçi pratikte toplumsal muhafazakârlığın izlerini görmeye o kadar alışkınız ki, burada da Batı'nın toptan reddini görmek gibi vahim bir hataya düşebiliriz. Oysa durum tam tersidir. Aslında milliyetçi paradigma, seçme esasına dayalı bir ideoloji getirdi. Bu, modernitenin dışlanması değildi; yapılmaya çalışılan daha ziyade moderniteyi milliyetçi projeye tutarlı bir hale getirmektir.¹⁴⁰

Seçerek alma stratejisi Chatterjee'nin değindiği gibi milliyetçiliğin kadın sorununa verdiği cevap olarak okunabildiği gibi, kadınların bu stratejinin aynı zamanda uygulayıcıları olduğuna da değinilmelidir. Kız çocuklarının eğitimi tartışması bu strateji bağlamında değerlendirildiğinde, milliyetçiliğin kadınlar tarafından işlevsel olarak kullanılmasının bir örneği olarak okunabilir.

---

¹³⁹ Partha Chatterjee, "Kadın Sorununa Milliyetçi Çözüm" *Vatan Millet Kadınlar*, der. Ayşe Gül Altınay, İstanbul: İletişim, 2013, s.110.

¹⁴⁰ Chatterjee, a.g.e., s.111.

4.2.1.1. Annelik

Kadınlar Dünyası'nda hemen her sayıda dile getirilen eğitim talebini, annelik görevinden ayrı olarak ele almak oldukça zordur. Dergide kadınların eğitim hakkı talebi için en çok kullanılan gerekçelendirme kadınların anneliğidir. Bu durumun sebeplerden en önemlisi, milliyetçilik söyleminin en çok anneliğe yatırım yapıyor olmasıdır.¹⁴¹ *Kadınlar Dünyası* yazarları demişlerdir ki, annelik yapan, çocuklara ilk eğitimlerini veren ve onları yetiştiren kadınlardır, dolayısıyla kadınların yetiştirdiği çocuklar ileride büyüyüp vatanın ilerlemesine katkı sağlayacak veya gerilemesine neden olacaklardır. Öyle ki Feride adıyla yazılmış bir okur mektubunda, kadınların çocuklarını iyi yetiştiremedikleri için vatanın mevcut kötü durumundan sorumlu olduğu yazılmıştır:

İtiraf etmeliyiz ki biz şimdiye kadar vatana salım, çelik vücutlar, metin dimağlar yetiştirmedik. Vatanın muhtaç olduğu mütefekkirler yerine hasta, cılız memurlar yetiştirdik, memurlar. Nihayet vatan bizden hayat istedi, biz veremedik! Bugün inleyen vatanın felâketine erkekler derecesinde dahlimiz var. İtiraf etmemek hatayı tekrar etmektir. Bunun için hakikati pervasız söylemelidir ki ilaç bulunabilsin.¹⁴²

Bu okur mektubu kadınların vatanın ilerlemesinde olduğu kadar geri kalmışlığında da payı olduğunu söylemesi bakımından önemlidir. Bu şekilde, günün koşulları örnek gösterilerek ve kadınları suçlama yoluyla da olsa, kadınları milletin mevcut durumundan sorumlu aktörler olarak tanımlayarak, kadınların eğitimi olmalarının ne derece önemli olduğu kanıtlanmış olmaktadır.

Eğitim hakkı talep edilirken kullanılan en önemli stratejilerden birisi, Batı toplumlarındaki kadınların eğitim alıyor olmalarının, milletlerinin ilerlemişlik seviyelerinin bir gerekçesi olarak sunulmasıdır. Bu bağlamda, medeniyet âlemi olarak tanımladıkları ve başka konularda da örnek gösterdikleri Avrupalı ve Amerikalı

¹⁴¹ Meltem Ahıska, "Kayıp Annelerinin Şiddete Tanıklığı," *Amargi*, 2 (2006), s.21.

¹⁴² Feride, "Kadınlar Dünyası'na", *Kadınlar Dünyası*, 4 (1913), s.2.

kadınları eğitim konusunda da örnek göstermiş ve oradaki kadınların bilgili, çalışkan anneler oldukları söylenmiştir:

Artık muhterem hemşirelerim, cehaletten kurtularak terakki ve tealiye doğru koşalım. Bütün nisvanımızı tahlis için uzanan ellere hep birden yardım ederek Avrupa kadınları gibi biz de bu vatana malumatlı, çalışkan birer valide olalım. Çocuklarımız ilk terbiyeyi bizden görecekları için umum-ı nisvanın da pek mükemmel bir terbiye ile mücehhez olmaları lazım gelir. Biz de mevkimize göre elimizden geldiği kadar gayret gösterelim. Yalnız yazmakla ve lakırdı ile geçmeyerek bilfiil icra edelim. Mektepler, terzihaneler, hal-i mevkie göre icap eden müesseseler küşat edelim. Fakir kızlarına muavenet ederek bir zengin kızı kadar terbiye, tahsillerine yardım edelim.¹⁴³

Fahrünnisa Galip isimli yazarın yazısında da görüldüğü gibi, kadınların eğitiminin yolunu açmak için kadınların anneliğine vurgu yapılmış, kadınları bu konuda teşvik etmek için Avrupalı kadınlar örnek gösterilmiştir. Çocukların ilk eğitimlerini anneden alacağı söylenilerek kadınların bu terbiyeyi verebilmek için eğitim almalarının şart olduğu vurgulanmıştır.

4.2.1.2. Aile

Şu son zamanlarda, bilhassa vukuat-ı ahire sebebiyle memleketin muhtac-ı ıslah ve tekemmül olduğunu, memlekette birçok ihtiyacın mevcut bulunduğunu bir defa daha görenler, en büyük ihtiyacın, noksanın esasta kadınlık eminde olduğunu gördüler. Hakikat, bir heyet-i ictimaiyenin esası, aile teşkilatıdır.

Aile teşkilatının esası da kadındır. Kadın nazar-ı itibara alınmalı, kadının bir mevkie olmalı, hulasa kadın sahib-i irfan olmalı ki aile teşkilatında ve binaenaleyh heyet-i ictimaiye teşkilatında intizam vücut bulabilsin.¹⁴⁴

Özel olarak annelik rolü bahsinde olduğu gibi, aile kurmak ve mutlu bir evlilik yürütme konuları da kadınların eğitime bağlanmış, böylece kadınların eğitim alması

¹⁴³ Fahrünnisa Galip, "Muhterem Kadınlarımıza", *Kadınlar Dünyası*, 7 (1913), s.4.

¹⁴⁴ Mademoiselle Elise, "Kadınlık Âleminde İhtiyac-ı İnkılâb -1-", *Kadınlar Dünyası*, 13 (1913), s.1.

gerekliliği bir kez daha bu şekilde gerekçelendirilmiştir. İctimai inkılâbın tamamlanabilmesi için gerekli olan en temel mesele aile hayatının düzenlenmesidir. Bu bağlamda, *Kadınlar Dünyası*'nda, aile şirkete benzetilmiş, bir şirketin tüm unsurlarının ayrı ayrı çalışıp kazandığı gibi, aile üyelerinin de her birinin çalışması ve aileye katkı yapması gerektiği vurgulanmıştır.¹⁴⁵ Modern ulusların aileye benzetilerek tahayyül edilmesi yaygın bir biçimdir. Bu benzetmede, cemaatin erkek kardeşler metaforuyla hayal edilmesiyle, kadınların dışarıda kalmasına ve merkezde erkeklerin olmasına işaret edilmektedir.¹⁴⁶ *Kadınlar Dünyası*'nda ise, ulus yine aile metaforu ile düşünülmüş, toplumun temeli olarak aile bir şirkete benzetilmiş, böylece kadını ailenin aktif olması gereken bir unsur olarak ortaya koymuş ve özellikle eğitim ve çalışma talepleri için bir dayanak oluşturmuştur.

Kadınlar Dünyası yazarlarına göre toplum, ailelerin bir araya gelmesinden oluşur. Milletin mutlu olabilmesi için ise ailelerin mutlu olabilmesi gerekir. Milleti düzeltmeyi ve ileri seviyeyi taşımayı kendilerine birincil amaç edinmiş olan *Kadınlar Dünyası* yazarları, aile yapısının düzenlenmesine bu sebeple önem verir. Aileyi cehennemî bir hayat olarak gören M. Belkıs, bunun en önemli sebebinin görücü usulü evlenmeler olduğunu düşünür. Görücülük usulünde genç kızların dükkândaki bir mal gibi sunulmasını, iki gencin birbirlerini tanımadan ve birbirlerini uygun bulmadan evlenmelerini Osmanlı toplumunda ailelerin mutsuz olmalarındaki en temel sebep olarak görür. Büyük bir millet doğurma gayesinde olduklarını söyleyen M. Belkıs, bunun için görücü usulü evlenmelerin ortadan kalkması gerektiğini yazar:

Bir millet ailelerin ve bir aile de efradın bir araya toplanmasıyla teşekkül eder.
... Bir milleti düzeltmek, mesut bir hayata idhal etmek için o milleti teşkil eden
efrat ve aileleri ıslah etmek icap eder. ... Ailelerin cehennemi bir hayatta

¹⁴⁵ Kadınlar Dünyası, "Her Aile Bir Şirkettir", *Kadınlar Dünyası*, 31 (1913), s.1.

¹⁴⁶ Afsaneh Najmabadi, "Sevgili ve Ana Olarak Erotik Vatan: Sevmek, Sahiplenmek, Korumak," *Vatan, Millet, Kadınlar*, der. Ayşe Gül Altınay, İstanbul: İletişim Yayınları, 2013, s.129.

yaşamaları biz kadınları ve milletimizi rahnedar ettiğinden iki cihetten bu meselede alâkadarız. ... Bu vazife-i mukaddeseye naçiz bir hediye etmek emeliyle ben de bizi kemiren, helâke sevk eden “görücülük” meselesini mevki-i münakaşaya vaz’ediyorum. ... Bir genç kızın vakti geldi mi bir görücü gelir. Kız da bir dükkandaki mal gibi görücü hanımın önüne konur. Hanımefendi evirir, çevirir; ya beğenir, ya beğenmez.¹⁴⁷

Bu şekilde M. Belkıs, görücü usulü evliliklerin temel problemlerini açıklamış ve kadınların mal gibi sunulmasıyla ve tarafların birbirini tanımamasına rağmen gerçekleşen evliliklerin toplum için sorun teşkil ettiğini ortaya koymuştur. Bu görüşle bağlantılı olarak başka bir yazıda, Mukadder İrfan, memleketin içinde bulunduğu durumu yaratan bozukluklardan biri olarak gördüğü uygunsuz seviyeli evlilikleri yazar.¹⁴⁸ Ona göre mutlu bir aile kurmak için tarafların birbirine ahlak ve eğitim durumları bakımından denk olmaları gerekir. Eğitilmiş bir erkek ile eğitimsiz bir kadının; on dört yaşında hayata yeni başlamış bir kız çocuğu ile elli altmış yaşında bir erkeğin evliliği mutsuzluğa yol açar, bu evlilikten doğacak çocuklar hakkıyla terbiye edilemez ve ileride vatanın emanet edileceği çocuklar kötü yetiştirilmiş olur. *Kadınlar Dünyası*’nda evlilikte denkleğin önemi bu bağlamlarda açıklanır.

4.2.2. Çalışma Hakkı Talebi

“Biz sefilhane bir hayatı değil, akli başında olan erkeklerimiz var ise onlarla beraber, yoksa yalnızca çalışmak, çalışabilmek ve bu suretle milletimizin terakkisine uğraşmak, tealisini temin etmek istiyoruz.

Biz cins ve mezhep tefrik etmeksizin bütün Osmanlı kadınlarının müzaheretine istinat etmiş bir cemiyet teşkili arzusundayız.¹⁴⁹

¹⁴⁷ M. Belkıs, “Görücülük”, *Kadınlar Dünyası*, 58 (1913), s.3.

¹⁴⁸ Mukadder İrfan, “Bizde Aile Teşkili”, *Kadınlar Dünyası*, 65 (1913), s.4.

¹⁴⁹ Kadınlar Dünyası, “Hürriyet İsteriz”, *Kadınlar Dünyası*, 20 (1913), s.1.

Kadınlar Dünyası'nda, kadınların çalışması, çalışmanın kadınlar için de bir hak olduğu en temel konulardan biri olmuştur. Çalışma hakkı talep edilirken milletin yükselmesinin kadınların çalışmasına ve toplum hayatına aktif olarak katılmalarına bağlı olduğu söylenmiştir. Osmanlı kadınlığı halka karışmadığı, erkeklerle teşrik-i mesai edemediği için millet yükselmedi,¹⁵⁰ denilmiştir.

Yine *Kadınlar Dünyası* yazarlarından olan Pakize Sadri, “Bir Hasbihal-i Samimi” adlı yazısında, vatanın ilerlemesinin kadınların yetiştireceği nesillere doğrudan bağlı olduğu, kadınların bu yüzden çalışması gerektiğini şu sözlerle kanıtlamıştır:

Herkes bilmeli ve anlamalıdır ki kadın demek vatan demektir. Kadınlığa hürmeti olmayanların vatana muhabbeti bulunmaz.

Selâmet-i vatan, saadet-i millet kadınlığın sa'y ü gayretine, ikdam ve himmetine vabestedir. Vatanın kuvvet ve mamuriyetine, milletin kudret ve mesudiyetine çalışanlar tarihin, ahlâkın takdir ve şâpâşına şayestedir. Kadınlık çalışır, nesl-i müstakbel yetiştirirse vatan sille-i masaibden, millet rıbka-i ecanibden âzade kalır, aksi takdirde vatan sille-i masaible parçalanır, millet rıbka-i ecanible bunalır, kötürüm ve kör bir hale gelir.¹⁵¹

Dergide, çalışma hakkı talep edilirken, kadınların çalışmasının vatanın tealisi için mecburi olduğunun işaret edilmesinin yanı sıra başka stratejiler de kullanılmıştır. Bunlardan birisi, Müslüman inancına göre kadınların erkeklerin karşısında tesettürlü olmaları gerekirken, sağlık sorunları için doktora gidildiğinde erkek doktora muayene olunurken yaşanan sıkıntılara işaret etmektir. Bu strateji “Bedia'nın İmtihanı” adlı yazı dizisinde işlenmiştir. Bu yazı dizisinde on iki yaşında bir çocuğunun ağabeyinin kitaplarından tıp bilimini öğrenme süreci üzerinden insan vücudu ve sağlığına dair bilgiler verilir. Bu yazılardan birinde Bedia'nın sorgulaması şu şekildedir:

¹⁵⁰ Kadınlar Dünyası, “Hakkımızı Arayalım”, *Kadınlar Dünyası*, 22 (1913), s.1.

¹⁵¹ Pakize Sadri, “Bir Hasbihal-i Samimi”, *Kadınlar Dünyası*, 49 (1913), s.2.

Biliyorsunuz ki kadınlarımız erkeklerden tesettüre mecburdurlar. Hasta olduklarında neden erkeklere kendilerini, hem de tam manasıyla icabında bütün vücutlarını göstermeye mecbur olsunlar? Biz kızlar yetişir, tababeti erkekler kadar ve belki daha ziyade öğrenir isek zannederim ki dinimize, hem de insaniyete daha iyi hizmet etmiş oluruz.¹⁵²

Böylelikle, kadınların da eğitim alması ve çalışma yaşamına katılması ve kadınları dinen zor bir konumda bırakmayacak bir durumun oluşması gerektiği vurgulanmıştır.

Kadınlar Dünyası'nda, kadınları çalışmaya teşvik etmek ve “biz de yapabiliriz” fikrini yaygınlaştırılabilmek için yabancı milletlerin kadınlarının çalışmaları örnek gösterilmiştir. Öncelikle, Avrupa'daki kadınların çalışmaları örnek gösterilerek, Avrupa'nın yükselmesinin kadınların çalışmasına bağlı olduğu söylenmiştir. Avrupa'daki kadınların da bir zamanlar çalışmadıkları, ama bu hakkın peşinden gidip uğraşarak sonunda çalışma hayatına dâhil oldukları, kızlar için sanayihaneler, ticaret okulları açtıkları ve milletlerinin bu şekilde yükseldikleri söylenmiştir.¹⁵³

Kadınların her işi yapabilmeye muktedir olduklarının ispatı içinse yine çeşitli ülkelerden örnekler sunulmuştur. Örneğin, gemicilik yapan Amerikalı Madam Hörn'ün, erkeklerin alaycılığı karşısında yılmadan azmedip çalışarak dünyada mümkün olmayan hiçbir şeyin olmadığı, kadınlığın her iş için beceri ve yeteneğinin olduğu söylenmiştir. Osmanlı kadınlarının henüz gemicilik yapmaya imkânları olmasa da, kendi yetenek ve adet-ı milliyelerine göre iş yapabilecekleri dile getirilmiş, kadınlar çalışmaya davet edilmiştir.¹⁵⁴

Çalışma hayatına dâhil olarak, para kaynaklarını ve paranın nasıl harcanacağına da öğrenilebileceğine değinilmiş, bu şekilde israftan da kaçınılabileceğine işaret

¹⁵² İsimsiz, “Bedia'nın İmtihani”, *Kadınlar Dünyası*, 11 (1913), s.4.

¹⁵³ İsimsiz, “Sanayi-i Nisvan”, *Kadınlar Dünyası*, 30 (1913), s.3.

¹⁵⁴ Kadınlar Dünyası, “Kadınlar da Gemicisi Olabilir”, *Kadınlar Dünyası*, 34 (1913), s.1.

edilmiştir.¹⁵⁵ *Kadınlar Dünyası*'nın 47. sayısının başyazısında, başka milletlerin örnek alınan servet, kuvvet, zarafet gibi özelliklerinin de kaynağı olarak kadınların çalışma hayatına dâhil olmaları gösterilmiştir:

Esbab-ı terakkiyat-ı ümumi tedkik ile iştilgal eden mütefekkirler, milletlerin terakki ve tealilerine, saadet-i istikballerine başlıca âmil kadınları gösterirler.

Milletlerin en derin tahavvülleri, en büyük inkılâpları kadınlar sayesinde vukua geliyor. Bugün Almanların şevketi, İngilizlerin serveti, Japonların mikneti, Fransızların zarafeti hep kadınlık hayatındaki intizamın mahsulüdür.¹⁵⁶

Batı'da kadınların hayat hakkına sahip olmalarının sebebi olarak da, hayatta ve çalışmada, kazançta ortaklaşmaları olduğu söylenmiştir.¹⁵⁷ Osmanlı kadınlarının da mesut olabilmeleri için çalışma hayatına dâhil olmaları gerektiği söylenmiştir. Kadınların çalışmalarına karşı olanlara derginin sayfaları aracılığıyla karşı çıkılmış, bu fikirlerin cahillikten kaynaklandığı ileri sürülmüştür:

Kim ne derse desin, bizde garip, cahilane bir hat-i ruhiyenin mevcudiyeti inkar olunamaz. İşte bu cehalettir ki bizi girive-i izmihlale ka'r-ı sefaletе sürüklüyor. Fikr-i terakkinin, fikr-i tealinin, arzu-yı sa'yın daima aleyhindeyiz. Daima manasız tefsirlerle, manasız tenkitlerle erbab-ı teşebbüsü erkek, kadın olsun meyuz ediyoruz. Fakat biz meyus olmayacağız, kadınlığımızı hayat-ı mesaiye alıştıracağız. İşe, işçiliğe muhabbet uyandıracacağız, kadınlığımızdan sefaleti, sefaheti bu suretle ref' etmeye bütün mevcudiyetimizi sarf edeceğiz. Bu gayemizi tesettür aleyhinde telakki etmek gibi belahete ehemmiyet vermeyeceğiz. Memleketimiz bir hayat-ı sa'iyeye muhtaçtır.¹⁵⁸

Bu bağlamda, *Kadınlar Dünyası* yazarları çalışma hakkı taleplerine güçlü bir şekilde sahip çıkmış, dini kullanarak kadınların çalışmasına karşı çıkanların

¹⁵⁵ Fatimatüzzehra, "Maksadımız Teali İse Neden Çalışmayalım?", *Kadınlar Dünyası*, 51 (1913), s.2.

¹⁵⁶ Kadınlar Dünyası, "Mütenebbih Olalım Nesl-i Âtimizi Düşünelim", *Kadınlar Dünyası*, 47 (1913), s.1.

¹⁵⁷ Atiye Şükran, "Var Ol!", *Kadınlar Dünyası*, 41 (1913), s.1.

¹⁵⁸ Kadınlar Dünyası, "Su-i Telakki", *Kadınlar Dünyası*, 25 (1913), s.1.

düşüncelerini yine dini kullanarak temelsizleştirmiş ve kadınların çalışma talebini tesettür karşıtlığı olarak yorumlayanlara fırsat verilmeyeceği beyan edilmiştir.

4.2.2.1. Giyim ve Tesettür

Osmanlı kadınlarının çalışmalarına engel olarak karşılına çıkan, birbirine bağlı iki diğer önemli husus dergide sıkça yer almıştır. Bunlardan birisi din, diğeri de Müslüman Osmanlı kadınlarının o dönemki tesettür biçimleridir.

Din konusunda, dinin çalışma konusundaki emrinin kadınları da kapsadığı dile getirilmiştir. “Çalışmak Hakkımızdır”¹⁵⁹ başlıklı yazıda, çalışmak kadınlar için bir hak olarak ortaya konulurken aynı zamanda dinin bir emri olarak gösterilmiştir. Bunun kanıtı olarak, Arabistan, Kürdistan gibi Müslüman ülkelerde ve Anadolu’da kadınların erkeklerle birlikte çalıştıkları örnek gösterilmiştir. Bu bağlamda, insanlığın anası olarak kadınların, evlâtlarının terbiyesiyle mükellef oldukları ve ancak hayatın her alanına iştirak ederek bu anlamda iyi sonuçlar alınabileceği söylenmiştir.

Adab-ı diniyemiz, adet-ı milliyemiz bizi çalışmaktan, tahsilden, erkeklerimize, evlatlarımıza yardımdan menetmemiştir, etmez. İşte din, işte medeniyet daima ilmi, çalışmayı emretmiştir, ediyor.¹⁶⁰

Kadınların çalışmalarına engel olarak görülen diğer bir husus, giyinme ve tesettür biçimidir. Bu durumu şu sözlerle açıklamışlardır:

Biz Osmanlı kadınlarının hayat-ı ictimaimizde, âdat-ı mahsusamıza göre erkeklerimiz ile teşrik-i mesai edebilmekliğimiz için evvelâ kıyafet-i hariciyemizin ıslahı lâzımdır. Bostan korkuluğuna benzeyen umacı kıyafetimizin iş görebilmeye salih bir hale ifrağına çalışmalıyız.¹⁶¹

Kadınlar Dünyası’nda giyim ve tesettür meselesi en çok çalışmayı engelleyen bir konu olarak tartışılmakla ve kadınlık inkılâbı için kıyafet ıslahatı temel bir unsur

¹⁵⁹ Kadınlar Dünyası, “Çalışmak Hakkımızdır”, *Kadınlar Dünyası*, 19 (1913), s.1.

¹⁶⁰ Kadınlar Dünyası, “Her Aile Bir Şirkettir”, *Kadınlar Dünyası*, 31 (1913), s.1.

¹⁶¹ Kadınlar Dünyası, “Kadınlık Uyanmıştır”, *Kadınlar Dünyası*, 65 (1913), s.1.

olarak görülmekle birlikte, yeni kıyafetlerin nasıl olması gerektiği konusunda fikirler tartışmalıdır. *Kadınlar Dünyası*'nın yazı işleri müdürü Emine Seher Ali, konu hakkındaki düşüncelerini şu şekilde açıklamıştır:

Kadınlar setre-i haricilerini atsin diyenler hangi maksada hizmet ediyorlar, bu sözü söylemekle neyi murat ediyorlar, biz bunları anlamıyoruz. Bugünkü tarz-ı tesettürü, setre-i hariciyeyi terviç etmeyenlere hak verebiliriz. Çünkü meydanda her şeyden evvel bize tesettürü emreden bir din var ki ona itba-i hareket zaruridir. Hatta ondan bu derece cüda düşmemiş olsaydık bu hale gelmez, gelemezdik...

Dinsizlik taraftarı olanlar Avrupa kavaninin bizim mecelle ve fıkıh kavanin-i diniyeden ictibas edilmiş olduğuna cüzi bir nazar atfeylesinler, eminiz ki sonra ictihat vadisinde isbat-ı cehalete hacet görmezler... Fazla taassupta mahal olmadığına eminiz. Çünkü din bize bu kadar şiddetle saklanmak emrini vermemiştir. Bugünkü tarz-ı tesettür birçok muzur şeylerle beraber bize İran'dan intikal etmiştir. Araplarda setre-i harici böyle değildir. Bizim kadar şiddetle saklanmazlar, hatta Yemen ve daha sair memalik-i Arabiyede kadınlar ticaret ve sanayi ile meşguldürler.¹⁶²

Buna göre, giyinme konusundaki taleplerinin, tesettürü tamamen atmak olmadığını, bunun dine karşı olduğunu fakat mevcut örtünme biçiminin din tarafından emredilmiş biçime göre fazla olduğu ve kültüre göre şekillenmiş olduğu beyan edilmiştir.

Dönemin İstanbul'unda görülen tesettür biçimine dine uygun olmadığı gerekçesiyle karşı çıkmıştır. Tesettürün nasıl olması gerektiğinin dinen yanlış yorumlandığı cahillikle açıklanmış, tesettürün mevcut şeklinin yanlış dinin yanlış yorumlanmalarının bir sonucu olduğu söylenmiştir. Kadınların çalışmaya başlaması için kıyafetlerin ıslahatını istemelerinin tesettür aleyhtarlığı olarak yorumlanmasına karşı çıkmıştır:

---

¹⁶² Emine Seher Ali, "Tesettür Meselesi", *Kadınlar Dünyası*, 39 (1913), s.1-2.

Evet, biz bugün tesettür namına İstanbul'da görmekte olduğumuz kıyafetler aleyhindeyiz. Bu tarz-ı tesettür acaba dini midir? Hangi cesaret sahibi buna evet diyebilir? Haydi soralım! Bir fetvahanemiz var, istifha edelim. Tesettürün ne suretle olacağını, dinin ne suretle tesettürü emrettiğini bize, bütün İslâmlara, bütün Osmanlılara bir vuzuh-ı tam ile bildirsın.

Şimdi kıyafetimizde bir şey var. O da dünya ile yüzümüz arasındaki perde... İslah-ı tesettür de, bizi gulyabaniye benzetmekten ve memlekete ahlâksızlığın sirayetine vasıta olmaktan başka bir faydası olmayan bu peçenin nazar-ı itibara alınarak kaldırılacağını ümit ederim. Buna mecburuz. Çünkü biz de erkekler gibi muhit-i harici ile münasebettar olacağız. Meselâ iş evlerinde, mağazalarda ve ileride dahil olacağımız mevkilerde peçe bize bir engel olacaktır.¹⁶³

Kıyafetin çalışmakla bağlantısı, kıyafete ıslahat gerektiği ortaya konmuş ama bunu yaparken Avrupa'yı birebir kopyalamamak, bunun yerine milliyetle mütenasip bir şekil bulmak gerektiği, Nebile Kamuran tarafından şu şekilde tartışılmıştır:

Bunları yapmaktansa sade bir usulde çarşaflarımızı ıslah edip de istihzalara, tel'inlere hedef olmasak ne olur?

Bugün İngiliz kadınlarını görüyoruz: Gayet ciddi, yürümeye elverişli, zarif eteklikler, rahatça teneffüs etmeye salih ceketlerle ne muntazam görünüyorlar.

Ecnebler bile sade bir çarşaf giymiş bir İslam kadını gördüğü zaman bir nazar-ı takdirkar atmaktan kendilerini menedemiyorlar, ihtimal bu milliyet-perest kadını ruhen alkışlıyorlar. Fakat kendilerinin icat-kerdesi olan biçimler altında kendilerini takliden yürümeye çalışanları da ayıplıyorlar.

Şimdi bizim Avrupa'yı, Avrupa kadınlarını takliden yüzümüzü boyamamız, dar eteklikler içinde yürümeye uğraşmamız ne büyük garabet! Şimdi benim bu fikrime itiraz edecek bazı hemşirelerimiz bulunur. Fakat ben mutlaka şalvar giyelim, saltalı ceket taşıyalım demiyorum. Yalnız bizim milliyetimizle mütenasip elbiseler icat ederek çarşaflarımızı ıslah ile herkesin nazar-ı takdirini celbedecek bir şekle sokalım demek istiyorum.¹⁶⁴

¹⁶³ Mükerrerem Belkıs, "Kıyafet-i Hariciye-i Nisvan", *Kadınlar Dünyası*, 70 (1913), s.1.

¹⁶⁴ Nebile Kamuran, "Kıyafetimiz", *Kadınlar Dünyası*, 20 (1913), s.3.

Bu şekilde giyim tarzı açısından Avrupa'nın taklit edilmemesi gerektiği, “yüz boyamanın” ve “dar eteklikler” giymenin milliyetleriyle uyum göstermediğine işaret edilirken öncelikle kıyafetin sade olması gerektiğine dikkat çekilmiş ve bu şekilde giyinmenin herkes açısından takdir gösterilecek bir yanı olduğu belirtilmiştir. Bu sebeplerle çalışmaya elverişli olmasının önemli olduğu kadar, milli özellikler barındırılması ve giyim konusunda Avrupa'yı taklitten kaçınılması gerektiği öne sürülmüştür.

5. SONUÇ

Bu çalışmanın amacı, tüm çelişkilerine rağmen, Osmanlı modernleşmesi sürecinde el ele yürümüş olan feminizm ve milliyetçiliğin, dönemin siyasal yapısı bağlamında, feminist araştırmanın ve feminist tarih yazımının teknikleri kullanılarak İkinci Meşrutiyet döneminde yayınlanan en uzun soluklu ve en radikal kadın dergilerinden biri olan *Kadınlar Dünyası*'nda nasıl yansıma bulduğunu görmektir. *Kadınlar Dünyası*'nı milliyetçilikten etkilenen pasif bir aktör olarak tanımlamaktan kaçınarak, kadınları milliyetçiliğin doğrudan eyleyenleri ve dönüştürenleri, dolayısıyla aktif aktörleri olarak tanımlamak bu çalışmanın temel problemlerinden biridir. Bu bağlamda, *Kadınlar Dünyası*'nın milliyetçiliği kadın hareketi açısından iki sonuca neden olmuştur. İlki, *Kadınlar Dünyası*'nın milliyetçi söylemleri kullanarak kadın hareketi içerisinde yer almasından dolayı kadın hareketi açısından yaşanan problemlerdir. *Kadınlar Dünyası* dergisi milliyetçi niteliğinin bir sonucu olarak, "feminizm"e sahip çıkmamış, kendi yöntemleriyle kadın mücadelesinin içinde yer alacaklarını belirtmişlerdir. Bunun yanı sıra, siyasal hak talebinde bulunmaktan kaçınmış ve Batılı feminist hareket ve diğer milletlerden olan Osmanlı kadınlarıyla dayanışma konusunda ikircikli bir durum yaşamıştır. İkincisi, *Kadınlar Dünyası* yazarlarının milliyetçi söylemi kendileri adına hak talep etmek, kadın-erkek eşitliğini sağlamak ve kadınların toplumsal alanda yer alabilmeleri için meşru bir zemin olarak kullanmış olmalarıdır. Eğitim ve çalışma haklarını elde etmek isteyen ve giyim-tesettür,

aile hayatı gibi konularda düzenlemeler yapılmasını isteyen kadınlar, böylelikle milliyetçi söylemleri kullanarak kendilerine bir alan açmış ve taleplerini meşrulaştırmışlardır.

Bu çalışma unutturulmuş bir tarih yazımı sonrası feminist araştırmacıların “keşif”leri sayesinde görünür olan bir alanı inceleyen, kadınlara özneliğini teslim etmeye çalışan ve oradaki kadın hareketini eksik bırakılmış fakat kurucu bir yönüyle ele alan bir çalışma olması nedeniyle bir feminist tarih yazımı çalışmasıdır. Feminist tarih yazımında önemli olan, feminist tarih yazımının sınırları belli, değiştirilemez, katı kuralları olan bir tarih yazımı olmamasıdır. Bunun yerine önemli olan, stratejik olarak kullanılabilen ve güncel politikada kullanışlı bir araç olarak günün kabullerini bozmak ve bu şekilde gelecek için farklı durumlar hayal edebilmenin de yolunu açmaktır. Bu bağlamda *Kadınlar Dünyası*’nın milliyetçilikle ilişkisini milliyetçilik tarafından ele almak ve milliyetçiliğin kadınları modernleşmenin bir göstereni olarak vitrine koyması bağlamında bu ilişki incelenebilirdi. Kadınların özneliğini teslim eden bir yaklaşımla milliyetçiliği yalnızca bir strateji olarak da okumak mümkündü. Fakat burada önemsenen, kadın-erkek eşitliği kadar vatanın durumunun da kadınlar için aynı önemde bir problem olduğu ve bu bağlamda bir strateji olarak kullanmanın yanında bu durumun sınırlayıcı etkilere de sebep olduğunun aynı anda görülmesiydi. Dolayısıyla bu çalışmada kadın hareketi ve milliyetçiliğin kesişimleri bu iki hat üzerinden incelendi.

KAYNAKÇA

- Abadan Unat, Nermin. «Söylemden Protestoya: Türkiye'de Kadın Hareketlerinin Dönüşümü.» Berktaş Hacımiraçoğlu, Ayşe. *75 Yılda Kadınlar ve Erkekler*. İstanbul: Tarih Vakfı, 1998. 323-336.
- Ahıska, Meltem. «Kayıp Annelerinin Şiddete Tanıklığı.» *Amargi* 2 (2006): 20-22.
- Akşın, Sina. «III. Selim'in Saltanatı (1789-1807): Ciddi İslahatın Başlaması.» Kunt, Metin, et al. *Türkiye Tarihi*. Cilt 3. İstanbul: Cem, 1997. 4 cilt. 73-87.
- Akşit, Elif Ekin. «Fatma Aliye ve Erken Milliyetçi Stratejiler.» *Kebikeç* 30 (2010): 57-73.
- . «Kadın Hareketi; Halide'nin Salihi ve Hatıralar Kimin Tarihi.» *Tarih ve Toplum* 37 (2002): 10-13.
- . *Kızların Sessizliği: Kız Enstitülerinin Uzun Tarihi*. İstanbul: İletişim, 2012.
- Berktaş, Fatmagül. «Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Feminizm.» Bora, Tanıl ve Murat Gültekingil. *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce*. Cilt 1. İstanbul: İletişim, 2009. 9 cilt. 348-361.
- . *Tarihin Cinsiyeti*. İstanbul: Metis, 2018.
- Chatterjee, Partha. «Kadın Sorununa Milliyetçi Çözüm.» Altınay, Ayşe Gül. *Vatan, Millet, Kadınlar*. Dü. Ayşe Gül Altınay. İstanbul: İletişim, 2013. 103-125.

Cockburn, Cynthia. *Mesafeyi Aşmak: Barış Mücadelesinde Kadınlar*. Çev. Ebru Kılıç. İstanbul: İletişim, 2004.

Çakır, Serpil. «Feminist Tarih Yazımı: Tarihin Kadınlar İçin, Kadınlar Tarafından Yeniden İnşası.» Sancar, Serpil. *Birkaç Arpa Boyu: 21. Yüzyıla Girerken Türkiye'de Feminist Çalışmalar*. Cilt 1. İstanbul: Koç Üniversitesi, 2011. 2 cilt. 505-533.

—. *Osmanlı Kadın Hareketi*. İstanbul: Metis, 2013.

Çakır, Serpil. «Osmanlı Kadın Hareketi: Yirminci Yüzyılın Başında Kadınların Hak Mücadelesi.» Durudoğan, Hülya, et al. *Türkiye'de Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları: Eşitsizlikler Mücadeleler Kazanımlar*. İstanbul: Koç Üniversitesi, 2014. 91-105.

Çakır, Serpil. «Tarih İçinde Görünürlükten, Kadınların Tarihine: Türkiye'de Kadın Tarihi Yazmak.» Çakır, Serpil ve Necla Akgökçe. *Kadın Araştırmalarında Yöntem*. Dü. Serpil Çakır ve Necla Akgökçe. İstanbul: Sel, 1996. 222-229.

Davis, Nira Yuval. *Gender and Nation*. London: Sage, 1997.

Demirdirek, Aynur. *Osmanlı Kadınlarının Hayat Hakkı Arayışının Bir Hikayesi*. Ankara: Ayizi, 2011.

Ekmekçiöğlü, Lerna. «Bir Yokluğun Anatomisi.» Bilal, Melissa ve Lerna Ekmekçiöğlü. *Bir Adalet Feryadı: Osmanlı'dan Türkiye'ye Beş Ermeni Feminist Yazar*. İstanbul: Aras, 2006. 237-340.

Enloe, Cynthia. *Muzlar, Plajlar ve Askeri Üsler: Feminist Bakış Açısından Uluslararası Siyaset*. Çev. Berna Kurt ve Ece Aydın. İstanbul: Çitlembik, 2003.

Gözler, Kemal. *Türk Anayasa Hukuku*. Bursa : Ekin, 2000.

- Harding, Sandra. «Feminist Yöntem Diye Bir Şey Var mı?» Çakır, Serpil ve Necla Akgökçe. *Kadın Araştırmalarında Yöntem*. İstanbul: Sel, 1996. 34-46.
- Jayawardena, Kumari. *Feminism and Nationalism in the Third World*. London and New Jersey: Zed Books, 1994.
- Kandiyoti, Deniz. *Cariyeler, Bacılar, Yurttaşlar: Kimlikler ve Toplumsal Dönüşümler*. İstanbul: Metis, 2013.
- Karagöz Kızılca, Gül. «Osmanlı/Türk Basın Tarihi Yazımı Üzerine Eleştirel Bir Değerlendirme.» *İlef* 1.3 (2016): 71-90.
- Koloğlu, Orhan. «Osmanlı Basını: İçeriği ve Rejimi.» Belge, Murat. *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*. Cilt 1. İstanbul: İletişim, 1985. 6 cilt. 68-93.
- Kümbetoğlu, Belkıs. «Feminist Yöntem ve Kadın Çalışmalarına İlişkin Bazı Sorular, Sorunlar.» Sancar, Serpil. *Birkaç Arpa Boyu: 21. Yüzyıla Girerken Türkiye'de Feminist Çalışmalar*. Cilt 1. İstanbul: Koç Üniversitesi, 2011. 2 cilt. 475-503.
- Mies, Marie. «Feminist Araştırmalar İçin Bir Metodolojiye Doğru.» Çakır, Serpil ve Necla Akgökçe. *Kadın Araştırmalarında Yöntem*. İstanbul: Sel, 1996. 48-64.
- Nagel, Joane. «Erkeklik ve Milliyetçilik: Ulusun İnşasında Toplumsal Cinsiyet ve Cinsellik .» Altınay, Ayşe Gül. *Vatan, Millet, Kadınlar*. İstanbul: İletişim, 2013. 65-101.
- Najmabadi, Afsaneh. «Sevgili ve Ana Olarak Erotik Vatan.» Altınay, Ayşe Gül. *Vatan, Millet, Kadınlar*. İstanbul: İletişim, 2013. 129-165.

- Os, Nicole A. N. M. van. «Osmanlı Müslümanlarında Feminizm.» Bora, Tanıl ve Murat Gültekingil. *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce*. Cilt 1. İstanbul: İletişim, 2009. 9 cilt. 335-347.
- Özkırımlı, Umut ve Sypros A. Sofos. *Tarihin Cenderesinde: Yunanistan ve Türkiye'de Milliyetçilik*. Çev. Sezin Tekin Özşakınç. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2013.
- Quataert, Donald. *Osmanlı İmparatorluğu, 1700-1922*. Çev. Ayşe Berktaş. İstanbul: İletişim, 2013.
- Rose, Sonya O. *Toplumsal Cinsiyet Tarihi Nedir?* Çev. Ferit Burak Aydar. İstanbul: Can, 2018.
- Sancar, Serpil. *Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti: Erkekler Devlet, Kadınlar Aile Kurar*. İstanbul: İletişim, 2014.
- Scott, Joan W. «Eleştirel Tarihin Peşinde.» Dinçer, Fahriye ve Özlem Aslan. *Feminist Tarihin Peşinde*. Çev. Ayça Günaydın. İstanbul: bgst, 2013. 18-60.
- Scott, Joan W. «Feminizmin Tarihi.» Dinçer, Fahriye ve Özlem Aslan. *Feminist Tarihin Peşinde*. Çev. Ayten Sönmez. İstanbul: bgst, 2013. 197-228.
- Scott, Joan W. «Kadınların Tarihi.» Dinçer, Fahriye ve Özlem Aslan. *Feminist Tarihin Peşinde*. Çev. Özlem Aslan. İstanbul: bgst, 2013. 105-140.
- Tanör, Bülent. *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*. İstanbul: Yapı Kredi, 2018.
- Tekeli, Şirin. «Birinci ve İkinci Dalga Feminist Hareketlerin Karşılaştırmalı İncelemesi.» Hacımiraçoğlu, Ayşe Berktaş. *75 Yılda Kadınlar ve Erkekler*. İstanbul: Tarih Vakfı, 1998. 337-346.

Toprak, Zafer. *Türkiye'de Kadın Özgürlüğü ve Feminizm*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt, 2014.

West, Lois A. *Feminist Nationalism*. London: Routledge, 1997.

Woolf, Virginia. *Üç Gine*. Çev. İlknur Güzel. İstanbul: İletişim, 2015.

Zihnioğlu, Yaprak. *Kadınsız İnkılap: Nezihe Muhiddin, Kadınlar Halk Fırkası, Kadın Birliği*. İstanbul: Metis, 2016.

ÖZET

Bu tez feminist tarih yazımının eleştirel, bilgi üreten, tarihi yeniden kurgulayan ve analiz eden özelliklerinden faydalanarak, Osmanlı'da II. Meşrutiyet döneminin en önemli kadın dergilerinden ve Türkiye'de feminist tarihin en önemli kaynaklarından biri olan *Kadınlar Dünyası* dergisinin günlük olarak yayınlanan ilk yüz sayısını feminizm ve milliyetçiliğin kesişimleri üzerinden okumayı amaçlar. Osmanlı modernleşmesinde ele yürümüş olan feminizm ve milliyetçiliğin gerilimlerine ve yazarların bu gerilimi hak talepleri bağlamında nasıl dönüştürdüğüne bakmak amaçlanmıştır. Kadınların hak talepleri için milliyetçi söylemleri nasıl kullandıkları ve milliyetçi söylemlerle ortak kurulan feminist söylemlerin Osmanlı kadın hareketi açısından ne tür problemlere yol açtığı çalışmanın temel soruları olmuştur.

Anahtar Kelimeler: II. Meşrutiyet, Osmanlı Kadın Hareketi, Kadınlar Dünyası, Feminizm, Milliyetçilik.

ABSTRACT

This thesis aims to analyze the first hundred issues of *Kadınlar Dünyası*, that were published on a daily basis. It is one of the most important journals and a significant source for feminist history in Turkey that needs to be investigated through the intersections of feminism and nationalism. This thesis will follow the contributions of feminist historiography including its critical perspective, production of knowledge, and an analysis in historical basis. The main purpose of this study is to look at tensions of feminism and nationalism which were intertwined during the Ottoman modernization period, and to question how writers transformed this tension in the context of demanding rights. Main problematizations of this study are how women use nationalist discourse for demanding rights, and what kind of problems evoked from the point of Ottoman women's movement as an outcome feminism's and nationalism's common discourse.

Keywords: The Second Constitutional Era, Ottoman Women's Movement, *Kadınlar Dünyası*, Feminism, Nationalism.